

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Александра С. Шарковић

**Улога телевизије у ширењу
еколошке свести становника
руралних подручја у Србији**

докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE

Aleksandra S. Šarković

**The role of television in spreading
environmental awareness of inhabitants
within the rural areas of Serbia**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016.

Ментори:

1. проф. др Слободан Цвејић, ванредни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду (научна област: социологија)
2. проф. др Наталија Богданов, редовни професор, Пољопривредни факултет Универзитета у Београду (научна област: агроекономија)

Чланови комисије:

3. проф. др Снежана Ољача, редовни професор, Пољопривредни факултет, Универзитет у Београду (научна област: агроекологија)
 4. др Јованка Матић, научни сарадник, Институт за друштвене науке Београд (научна област: комуникологија)
 5. проф. др Ђокица Јовановић, редовни профресор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду (научна област: социологија)
-

Улога телевизије у ширењу еколошке свести становника руралних подручја у Србији

АПСТРАКТ

Интензивна пољопривредна производња представља један од најагресивнијих утицаја човека на природу чије последице дугорочно угрожавају животну средину у руралним областима.

У овом раду истраживали смо колико телевизијски садржаји намењени руралној популацији, а посебно пољопривредним произвођачима, представљају извор образовања које се односи на заштиту животне средине и могу ли да утичу на промену њиховог понашања и прихватање позитивних еколошких ставова.

Истраживање је спроведено у два смера. Први се односио на анкетно истраживања еколошке свести и еколошких пракси пољопривредника у руралним областима Србије. Овај део истраживања спроведен је на случајном узорку од 314 становника у 157 сеоских насеља која су лоцирана у 110 општина на целокупној територији Републике Србије. Постојећи ниво свести мерен је преко еколошких ставова, пракси и понашања као и утврђивањем њихове зависности од социо демографских фактора. Други део истраживања је утврђивање присутности еколошких и едукативних садржаја у програмима који су намењени становницима руралних подручја као и њихових карактеристика у односу друге врсте садржаја. Анализа је обухватила четири телевизије које имају националну фреквенцију од којих су две јавне и две комерцијалне, а за анализу су одабрани специјални програми намењени пољопривредним произвођачима. Резултати показују да рурална популација издваја телевизију као најважнији извор информисања о

загађењима животне средине која потичу из пољопривредне производње али да концепт и садржај најважнијих емисија намењен пољопривредним произвођачима на телевизијама са националном фреквенцом нису прилагођени циљу развоја еколошке свести руралне популације.

Кључне речи: еколошка свест, еколошки ставови, еколошке праксе, телевизија, телевизијски еколошки садржаји, пољопривредни произвођачи.

Научна област: ИМТ

Ужа научна област:

УДК број:

The role of television in spreading environmental awareness of inhabitants within the rural areas of Serbia

ABSTRACT

Intensive farming presents one of the most aggressive human impacts on nature, and its long-term consequences threaten the rural areas where agriculture is most intensive. Changing the behavior and attitudes of agricultural producers towards the environment is one of the steps necessary to address this problem. That task, however, is a challenge for the whole society and its agricultural, educational and media policy.

In this study, we investigated how much TV content intended for the rural population, especially agricultural producers, presents a source of education relating to the protection of the environment and how much it can affect changes in their behavior and contribute to the acceptance of positive environmental attitudes.

The survey was conducted in two directions. The first related to survey research of ecological awareness and environmental practices of agricultural producers in the rural areas of Serbia. This research was conducted within a random sample of 314 residents in 157 rural settlements, which are located in 110 municipalities in the entire territory of the Republic of Serbia. The current level of awareness was measured through environmental attitudes, practices and behaviors, establishing their dependence on the social and demographic factors. The second part of the research is the analysis and detection of environmental and educational content in programs that are intended for residents of rural areas and their impact on the formation of environmental awareness. The analysis included four televisions with national frequency, two of which are public and two commercial, and for the analyze, special programs dedicated to agricultural producers were selected.

The results show that rural populations stands television as the most important source of information on environmental pollution originating from agricultural production but the concept and content of the most important producer of agricultural emissions designed to televisions with national frequency are not adjusted to the objective of developing the environmental awareness of rural population.

Keywords: environmental awareness, environmental attitudes and practices, television, television environmental content, agricultural producers.

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
------------------	----------

I ДЕО ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА ПРЕДМЕТА

ИСТРАЖИВАЊА	8
--------------------------	----------

1. ЕКОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ У РУРАЛНИМ СРЕДИНАМА.....	8
---	----------

1.1. Политике и концепти руралног развоја	8
1.2. Еколошки проблеми као последица пољопривредне производње	11
1.3. Улога руралне популације у заштити животне средине	14

2. ЕКОЛОШКА СВЕСТ	19
--------------------------------	-----------

2.1. Концепт еколошке свести	19
2.2. Развој еколошке свести	22
2.3. Еколошки ставови и понашање	25
2.4. Еколошка свест становника руралних области	30

3. ТЕЛЕВИЗИЈА КАО ФАКТОР ФОРМИРАЊА СВЕСТИ.....	35
---	-----------

3.1. Информативна и образовна функција телевизије.....	36
3.2. Еколошко-едукативна функција телевизије.....	40
3.3. Модели организације телевизије: јавни сервис и комерцијална телевизија.....	44
3.4. Еколошки садржаји у телевизијским програмима	47
3.5. Значај телевизијских еколошких садржаја намењених руралној популацији.....	50

4. ТЕЛЕВИЗИЈСКА ПОНУДА ЕКОЛОШКИХ САДРЖАЈА КАО ФАКТОР ОД УТИЦАЈА НА ЕКОЛОШКУ СВЕСТ РУРАЛНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У СРБИЈИ	57
--	-----------

4.1. Социо-економски контекст и релевантне политике.....	57
4.1.1. Природни потенцијали	59
4.1.2. Привредна структура	63
4.1.3. Политике подршке развоју пољопривреде и заштите животне средине	64
4.2. Еколошка свест становника руралних подручја у Србији.....	66
4.3. Телевизијски еколошки садржаји намењени руралној популацији у Србији	68

II ДЕО ХИПОТЕТИЧКО - МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

ИСТРАЖИВАЊА 73

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА 73

1.1. Циљ истраживања..... 74

1.2. Друштвено научни оквир и значај истраживања..... 75

2. МЕТОД И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА..... 77

2.1. Метод истраживања..... 77

2.1.1. Анкетни упитник..... 78

2.1.2. Анализа садржаја 81

3. ХИПОТЕЗЕ 85

III ДЕО РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА 87

1. ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ..... 87

1.1. Начин информисања пољопривредних произвођача о питањима значајним за животну средину 88

1.2. Пољопривредно стручно саветодавна служба (ПССС) као извор информисања о пољопривредној производњи као извору загађења животне средине..... 91

1.2.1. Медији као извор информисања о пољопривредној производњи и загађењу животне средине које потиче од пољопривредне производње 92

1.2.2. Оцена квалитета и поверења понуђених извора информисања..... 96

1.3. Еколошко понашање 100

1.4. Еколошки ставови..... 111

1.5. Еколошки активизам 115

1.5.1. Спремност на лично ангажовање и допринос 115

2. АНАЛИЗА САДРЖАЈА ТВ ЕМИСИЈА ЗА ПОЉОПРИВРЕДНИКЕ 120

2.1. Медијски формат ТВ емисија за пољопривреднике..... 123

2.2. Карактеристике садржаја емисија за пољопривреднике..... 135

2.3. Едукативна функција емисија за пољопривреднике 146

2.3.1. Еколошки садржаји..... 150

2.3.1.1. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Знање-имање“ 151

2.3.1.2. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Бразде“ 156

2.3.1.3. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Добра земља“ 158

2.3.1.4. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Домаћин“ 160

2.3.2. Едукативни садржаји 162

2.3.2.1. Едукативни садржаји у емисији „Знање-имање“ 163

2.3.2.2. Едукативни садржаји у емисији „Бразде“ 165

2.3.2.3. Едукативни садржаји у емисији „Добра земља“ 166

2.3.2.4. Едукативни садржаји у емисији „Домаћин“ 167

IV ДЕО ЗАКЉУЧЦИ..... 170

ЛИТЕРАТУРА	176
ПРИЛОГ 1 - УПИТНИК	190
ПРИЛОГ 2 - КОДЕКС ЗА АНАЛИЗУ	201
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	208
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ	210
ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ	211
ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ	212

УВОД

Многе хумане идеје које је човечанство кроз своју историју стварало имале су за циљ добробит и напредак цивилизације, притом стављајући у фокус првенствено човека, његове потребе и његов живот. У почетку је човекова борба са природом имала за циљ његов физички опстанак, али са развојем свести и формирањем првих људских заједница, човек почиње да улаже труд у побољшање услова свог живота, што траје до данашњег дана. Усавршавајући средства, технику и науку човек је овладавао природом правдајући се својим потребама за опстанком, али су се техника и технологија развијале брже него што је могао да их контролише и мудро употребљава у сврху свог напретка. Под притиском медија и маркетинга реалне човекове потребе претварале су се у нереалне жеље. Рене Јулес Дубос (*René Jules Dubos*), амерички микробиолог, публициста и еколог указујући на дубок сукоб човека и природе упозорава да експериментисање са увођењем нових технологија и систем односа друштва према природи може у неком тренутку да изазове несагледиве последице по целокупну цивилизацију (*René Dubos: 1970*).

Животна средина је од суштинског значаја за сва жива бића јер су њени ресурси неопходни за сваког од њих као извор хране, ваздуха, воде за пиће, енергетских ресурса, природних богатстава и простора за реализацију других друштвено-економских и физичких активности. Људи су део животне средине и морају да је користе за различите намене да би преживели, али о њој морају да брину на адекватан начин, свесни да су њене могућности ограничене (*Otiend 1991:78*). У случају да се животна средина не штити и о њој се не бринемо на адекватан начин, живот на планети Земљи постаће немогућ. Због тога су еколошки проблеми и еколошка питања постала осетљива и глобално важна тема и захтевају колективне акције за њихово решавање (*Gore 2006*).

Заштита животне средине је важна за сваку заједницу, без обзира на њену

културу, економску и технолошку развијеност. Еколошки проблеми утичу на сваки сегмент развоја у зависности од географских карактеристика, друштвено-економских прилика, структуре и нивоа развоја друштва. Претерани утицај човека доводи до настајања многобројних еколошких проблема који се манифестују кроз загађења околине у опсегу од локалног па до глобалних загађења која утичу на климатске промене и смањење биолошке разноликости. Интензивна пољопривреда, поред производње фосилних горива, сматра се једним од најагресивнијих утицаја човека на природу. У циљу да обезбеди довољно хране човек је у првој половини двадесетог века, у пољопривреду увео употребу пестицида, минералних ђубрива, високо приносних генотипова биљака, а за обраду земљишта почео да користи тешку механизацију. На тај начин смањен је број гладних људи, али се човечанство суочило са озбиљном кризом у области заштите животне средине. Негативне последице интензивне пољопривредне производње по животну средину посебно су видљиве у руралним областима јер се највећи део њихове територије користи за производњу хране. Осим загађења природних ресурса (земљиште, вода, биљни и животињски свет) негативни ефекти одражавају се и на квалитет хране која се производи а на тај начин угрожавају и здравље људи.

Последњих неколико деценија, еколошка питања везана за пољопривреду и производњу хране постају све важнија и долази до драстичне промене у схватању, разумевању и вредновању еколошке ситуације. Да би се спречило даље нарушавање еколошке равнотеже у руралним подручјима, неопходно је подизање нивоа еколошке свести становника као главних актера у очувању али и загађењу животне средине.

Модерни приступи пољопривреди данас постављају све веће захтеве, који поред примарне функције овог сектора, да обезбеди довољне количине хране за нарастајуће потребе човечанства, укључују и друге као што су: здравствена безбедност хране, брига о добробити животиња и очување животне средине. Овако комплексни задаци и нове улоге које пољопривреда добија, захтевају нове вештине и знања од пољопривредника, као непосредних актера у процесу производње хране и управљања природним ресурсима. Ипак, највећи број оних

који раде у пољопривреди има ниске квалификације, нижи ниво формалног образовања било које врсте и најчешће се у свом раду руководе искуственим сазнањима (пренетим знањима и праксама претходних генерација). Потреба и напори који се чине да се пољопривреда унапреди и истовремено заштити животна средина, увођењем нових савремених начина производње и агроеколошких мера, често су онемогућени управо недовољном оспособљеношћу оних који су најнепосреднији носиоци производње. Осим унапређења постојећих техничко-технолошких знања пољопривредника, важан аспект образовања пољопривредника представља и утицај на њихове личне вредносне норме према животној средини, који би подстакао њихову оријентацију ка еколошки одрживој пољопривредни. Знање о животној средини омогућава појединцима и заједницама да постану свесни проблема које њихова активност има на животну средину и на тај начин их мотивише да делују на еколошки одговоран начин. Зато је неопходно да све друштвене групе буду информисане, образоване и усмерене да се на адекватан начин односе према животној средини. Како телевизија представља један од најзначајнијих чинилаца учења и социјализације у модерном добу (Лемиш, 2008) она као масовни медији представља погодно средство за преношење еколошких садржаја великом броју гледалаца.

Телевизија има моћ да формира систем вредности, утиче на понашање и представља неисцрпан потенцијал знања и информација о свету који нас окружује (Милетић, 2005). Као таква телевизија може утицати и на подизање нивоа еколошке свести. Због свог блиског односа са гледаоцима и социјализаторске функције телевизија има могућности да делује подстицајно али и негативно на формирање еколошких ставова и понашања. Уколико извештава искључиво о акцидентним ситуацијама, промовише нове технологије и производе искључиво подстичући потрошачку логику при томе не указујући на човеково неконтролисано деловање и ограниченост природних ресурса испољава се негативно дејство телевизије као медија који обликује свест људи. С друге стране одговарајући еколошки информативни и едукативни садржаји које се могу емитовати путем телевизије као медија, могу утицати на мењање ставова и подстицати мотивисање акционог понашања у складу са потребама животне средине у локалном окружењу. Како је животна средина важан фактор за развој

појединца и напредак друштва свако од њих има значајну улогу у решавању еколошких проблема.

Зато је неопходно развијати еколошки позитивне смернице, норме и вредносне системе и утицати на еколошку свест сваке индивидуе. Правовременом, објективном и релевантном информацијом као и специјализованим одговарајућим едукативним садржајима намењеним становницима руралних подручја, телевизија омогућава овој популацији преиспитивање односа према природи, мотивише промену њиховог понашања и пружа велике могућности у васпитању млађих старосних група за заштиту животне средине.

Узимајући у обзир резултате досадашњих истраживања о начину коришћења слободног времена, који указују да највећи део становника руралних подручја своје слободно време користи гледајући телевизијски програм, као и велики утицај телевизијских програма на формирање њихових ставова, прихватање одређених вредносних оријентација и обликовање њихове еколошке свести овај медиј несумњиво постаје важан фактор социјализације, васпитања и образовања ове популације. (Марковић, 2010).

Изучавање образовне улоге телевизије и њених ефеката углавном се спроводи у два правца. Први је истраживање овог медија као помоћног средства у настави а други правац разматра могућности учења и стицања одговарајућих знања путем телевизије.

Ово истраживање фокусирано је на одговарајуће телевизијске програме намењене стицању знања у области заштите животне средине међу становницима руралних подручја. Значај електронских медија у формирању еколошких погледа на свет кроз њихову информативну, образовну и васпитну функцију, а с друге стране чињеница да еколошка питања која се тичу руралних подручја и њихових становника сваким даном добијају на значају, указује на важност истраживања улоге телевизије у ширењу еколошке свести становника руралних подручја.

Ова дисертација је интердисциплинарног карактера и у оквиру општег

приступа теорије одрживог развоја комбинује елементе приступа социјалне екологије, руралне социологије, агроекологије и комуникологије.

Основна хипотеза је *да телевизија иако представља извор образовања, не емитује довољно одговарајућих садржаја који се тичу заштите животне средине а намењени су руралној популацији, што је узрок њеног слабог утицај на ширење еколошке свести међу становницима овог подручја*. Претпоставка је била да пољопривредни произвођачи који редовно гледају специјализоване садржаје добијају више адекватних информација које могу да утичу на промену понашања и прихватање про-еколошких пракси и ставова. С обзиром на то да постоји велика разлика у начину живота људи који живе у руралним подручјима у односу на оне који живе у урбаним подручјима, потребно је квалитетно деловање на њихово еколошко освешћивање путем овог медија.

Истраживање је теоријско – емпиријског карактера, и укључује нацрт пројекта истраживања, проучавање литературе везане за испитивани проблем, формулисање одговарајућег појмовно-теоријског оквира и дефинисање методологије истраживања. У циљу проучавања литературне везе са испитиваним проблемом анализирани су монографије, студије, научни радови, стручни часописи, садржаји доступни на интернет мрежи који су непосредно повезани са проблемом који се истражује. За доказивање полазних хипотеза, од општенаучних метода коришћене су индукција и дедукција, анализа и синтеза које су омогућиле закључивање од општег ка посебном и супротно. Примењена је секундарна анализа теоријских и емпиријских студија о проблемима одрживог руралног развоја, еколошке свести и улоге медија у формирању друштвене свести.

Дефинисана методологија спроведена је у два одвојена методолошка приступа. У првом делу конструисан је и примењен упитник за анкетирање испитаника у руралним подручјима у Србији. Припреме за анкетно истраживање вршене су у периоду од јануара до маја 2014. године. Анкетирање је спроведено у периоду од јуна до децембра 2014. године и обухватило је 314 становника сеоских насеља у Србији. У другом делу овако дефинисаног методолошког приступа спроведена је анализа садржаја специјализованих емисија намењених пољопривредним

произвођачима, које се емитују на четири различите телевизије које имају националну фреквенцу РТС, РТВ, ТВ Б92 и ТВ Прва . Узорак за анализу садржаја специјализованих емисија намењених пољопривредним произвођачима чини по једна месечна емисија ових телевизија у току 2012. године. Узорковане емисије испитиване су са посебним акцентом на присутност еколошких и образовних садржаја.

Докторска дисертација се састоји из четири дела са више поглавља. Први део представља преглед литературе и теоријску операционализацију појмова. У другом делу се излаже методологија емпиријског истраживања. Трећи део се састоји из презентације резултата емпиријског истраживања, док се у четвртом износе најважнији закључци.

Део под називом *Теоријски приступ* садржи неколико поглавља. У поглављу *Еколошки проблеми у руралним срединама* указано је на еколошке проблеме и политичке и стратешке мере које на њих утичу.

Друга тематска целина *Еколошка свест* даје преглед истраживања у правцу формирања еколошке свести и фактора који на њу утичу. Ово поглавље посебно указује на теоријска излагања о вези између ставова и понашања појединаца као и на облике еколошке свести руралне популације.

Треће поглавље *Телевизија као фактор формирања еколошке свести* указује на досадашња истраживања о утицају информација и масовних медија на популацију која живи и ради у руралним подручјима. Узимајући у обзир предмет истраживања указано је на еколошко – васпитно – образовну функцију специфичних телевизијских садржаја намењених произвођачима хране и осталим становницима руралних простора. Као завршни део *Теоријског приступа* истраживању представљено је поглавље *Еколошка свест руралног становништва и телевизијска понуда еколошких садржаја. У Србији*

У другој тематској области *Хипотетичко-методолошком оквиру истраживања* изложени су циљеви, хипотезе и методолошки приступ проблему.

Трећи део *Резултати и дискусија* садржи две целине. Прву, у којој су приказани резултати анкетног истраживања еколошке свести и еколошких пракси пољопривредника у руралним областима Србије и другу у којој се излажу резултати анализе садржаја специјализованих емисија намењених пољопривредницима на репрезентативном узорку овог програма за Србију.

Резултати анкетног истраживања се једним делом односе на анализу постојећег нивоа свести становника руралних подручја а другим делом на анализу специјалних телевизијских садржаја намењених овој популацији.

Постојећи ниво свести мерен је преко еколошких ставова, пракси и понашања као и утврђивањем њихове зависности од социо демографских фактора. Анализа садржаја телевизијских емисија намењених становницима руралних подручја обављена је ради утврђивања карактеристика садржаја у овој врсти програма и њихове прилагођености циљу утицаја на формирање еколошке свести становника руралних подручја.

У четвртом, завршном делу изнети су закључци истраживања. Поред тога, изнете су и препоруке како боље искористити могућности утицаја телевизије на формирање еколошке свести становника руралних подручја

Кључне речи: еколошка свест, телевизија, телевизијски еколошки садржаји, пољопривредни произвођачи

І ДЕО

ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА ПРЕДМЕТА

ИСТРАЖИВАЊА

1. ЕКОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ У РУРАЛНИМ СРЕДИНАМА

1.1. Политике и концепти руралног развоја

Последице људских активности као што су економски развој, раст светске популације, деградација природних ресурса изазивају глобалне еколошке проблеме који угрожавају егзистенцију и опстанак човечанства а између осталог добијају и политички карактер. То је потврђено кроз многобројна документа усвојена на међународном нивоу, која потенцирају усклађивање односа између природе, човека и глобалног друштвеног напретка. У Стокхолму је 1972. у организацији Уједињених нација одржана Конференција о заштити животне средине а након тога, основан је и Програм за заштиту животне средине (УНЕП), са циљем њеног промовисања и ефикасније реакције међународне заједнице. На другој по реду Конференцији Уједињених нација о животној средини која је одржана у Рио де Жанеиру 1992. године усвојена је Конвенција о борби против еколошких проблема која је била одлучујућа у сагледавању образовања и знања као главних фактора за унапређење свести и разумевање питања која се тичу заштите животне средине.

Схватајући значај пољопривреде и развоја руралних подручја Европа је одмах после другог светског рата започела са спровођењем Заједничке аграрне политике (ЗАП) која се одвијала у неколико фаза Мере које су се спроводиле у оквиру ЗАП значајно су одређивале димензије развоја руралних подручја, пољопривредне производње и посредно утицле и на живот руралне популације.

Прва фаза (Меншолтов план) која обухвата период од конституисања ЕЕЗ до друге половине 1970-их одликује се великом подршком развоју пољопривреде и растом њене продуктивности, током које је акценат био на структурном реформисању газдинстава у правцу раста ресурсне основе (повећања физичких ресурса) и техничко-технолошком унапређењу (механизација). Друга фаза, коју

обележава улазак релативно сиромашнијих земаља у ЕЕЗ (Грчка, Шпанија и Португал почетком 1980-тих), доноси нове мере које излазе у сусрет њиховим специфичним потребама, а које су имале за циљ да задрже популацију и очувају села у подручјима где су земљишни потенцијали мање вредни односно где је пољопривреда под великим утицајем неповољних природних фактора. Заокрет у заједничкој аграрној политици ЕУ направљен је 1983. године када је подршка усмерена на интегрални рурални развој смањујући значај мера чији су циљеви усмерени на раст производње и искључиво секторске приоритете. Усклађеност глобалне и европске политике потврђена је 1992. године када је на Конференцији УН у Рио де Жанеиру, усвојен нов концепт одрживог друштвеног развоја а реформа ЗАП-а, која је спроведена исте године, прихватила пратеће мере које су се односиле на животну средину и пошумљавање (Богданов, 2007).

Одрживи развој који је тада први пут поменут као концепт развоја требало је да омогући економски развој, социјалну правду и заштиту животне средине, а као једна од значајних улога која му се приписивала била је постизање интер и међугенерациске солидарности.¹ Одрживи развој је савремени развојни концепт који усклађује социјалне, економске и еколошке интересе садашњих и будућих генерација веома је применљив у руралним подручјима што је потврђено и у теорији и у пракси нарочито у развијеним земљама. Усмеравање пољопривредне производње у правцу одрживог развоја је потекло од малих произвођача, организација за заштиту животне средине и појединих пољопривредних стручњака. Они су уочили деструктивност коју је пољопривреда прошлог века проузроковала са негативним последицама на основне факторе сопствене производње - воду и земљиште. На основу тога је почело истраживање и потрага за бољим начинима производње, који се настављају и данас.

Следећа реформа Заједничке пољопривредне политике која је усвојена 1997. године под називом „Агенда 2000“ и заснива се на интегралном приступу свим делатностима, ставља већи фокус на рурални развој, стварање

¹У складу са принципима одрживог развоја, на састанку УН у Њујорку 2000. године, усвојени су Миленијумских циљева развоја, а потом је у Јоханесбургу 2002. године одржан Самит о одрживом развоју. (Видети: Анђелка Михајлов, Одрживи развој: глобално и Европско стратешко опредељење, цит. изд, стр. 18 и <http://www.un.org/millenniumgoals/>).

алтернативних послова и развој мултифункционалне пољопривреде. И остале две фазе (2007-2013; 2014-2020) усмеравају ЗАП ка интегралном приступу свим делатностима, стављајући фокус на рурални развој, стварање алтернативних послова, развој мултифункционалне пољопривреде и унапређење квалитета живота и животне средине у руралним областима и очување руралног амбијента кроз подршку управљању земљиштем и промоцију диверсификованих активности.

У периоду од 2014. до 2020. године, Заједничка аграрна политика, интегрише главне политичке циљеве европске стратегије која је прокламована под слоганом „Европа 2020 - Стратегија за паметан, одржив и свеобухватан раст“. Поред конкурентности и одрживости пољопривредне производње циљ нове реформе је виши ниво производње безбедне и квалитетне хране уз очување природних потенцијала значајних за пољопривреду. У средишту нове политике налазе се мере за заштиту животне средине и подршка пољопривредницима који их спроводе. Да би се осигурао такав концепт руралног развоја, Заједничка пољопривредна политика, Европске уније до 2020. године као приоритете поред конкурентности, одрживог управљања ресурсима, издваја трансфер знања и иновација у пољопривреди и руралним областима.

На самиту УН у Њујорку 2015. године, реафирмисани су Миленијумски циљеви развоја који ће важити наредних 15 година. Поред фундаменталних вредности, као што су: људска права, поштовање природе и подељена одговорност усвојени су и циљеви за одрживи развој, смањење глади и безбедност хране а лидерима 193 земље указано је да борба за њихово испуњење мора бити још амбициознија него до сада.

1.2. Еколошки проблеми као последица пољопривредне производње

Производња хране је нераскидиво везана са природним екосистемима, а питање којим се баве многи научници је како решити проблеме које доноси пољопривредна производња у целом свету, а тичу се загађења животне средине, деградације екосистема и дисбаланса у производњи хране (*Prus, P., Sztubas, R. 2009; Vos, Zegar, 2002*).

Рурални ресурси иако нису обликовани само свакодневном активношћу пољопривредне популације могу бити значајно под њиховим утицајем зависно од удела ове популације и интензитета пољопривредне производње (Јанковић, 2012).

Сагледавајући пољопривреду као најважнију економску активност становника руралних подручја може се закључити да конвенционална (индустријска) пољопривреда у основи има два циља: максималну продуктивност и максималан профит, за које користи бројне агротехничке мере, које, нажалост, поред очекиваних позитивних имају многе споредне, дугорочно негативне ефекте у агроекосистемима (Ковачевић и Момировић, 2003). Задато повећање продуктивности хране било је оствариво уз велику цену која је плаћена кроз девалвацију природних ресурса. Развој индустрије, повећана експлоатација фосилних горива, брзи прогрес високо енергетских система и хемијских компанија омогућио је и развој конвенционалне пољопривреде. Научна истраживања широм света скрећу пажњу на негативне последице интензивне пољопривредне производње по животну средину, посебно у руралним областима (*Carson 1962; Westmacott 1983, Tremblay and Dunlap 1978; Mccann, 1997; Altieri 1995; Gifford and Sussman 2012*).

Последице претераног искоришћавања земљишта испољиле су већ почетком XX века, када је на великим површинама на југу САД, након вишедеценијске интензивне обраде, настала еолска ерозија а хиљаде породица морало је да напусти ове крајеве. Како би спречила овакве појаве, влада САД –а донела је закон о заштити земљишта. Слична прича поновила се када је велика

област Канаде 2001. године била засута прашином из Кине. Последица примене интензивне пољопривредне производње је претварање обрадивог земљишта у пустињу по стопи од 2.300 км² годишње (*Townsend et al 2003*). Вуд (*Wood*) наводи да се ресурси у пољопривреди (земљиште, вода и генетички диверзитет) претерано искоришћавају и деградирају. Ако се температуре повећавају процеси разградње органских материја се убрзавају нарочито на земљиштима која се интензивно обрађују, што доводи до рапидне деградације, опадања продуктивног потенцијала и структурног колапса земљишта (*Wood et al. 2005*). Према студији Уједињених Нација из 1991. године различити начини управљања земљиштем довели су до деградације 38% обрадивог земљишта а узрочно последична веза између интензивне пољопривреде и ерозије тла је евидентна и према Олдерману (*Olderman et al. 1991*)

Процењује се да су укупни глобални губици пољопривредних површина изазвани заслањивањем око 20% укупних површина под наводњавањем (*Wood et al, 2000*). Заслањивање се дешава као последица претераног наводњавања када вода мобилише наслагe соли и износи их у површинске слојеве земљишта. Пошто већина биљака не подноси велике концентрације соли таква земљишта постају неупотребљива за пољопривредну производњу. Процењује се да су губици око 45 милиона хектара земљишта (*Chssemi et al 1995 цит. Wood et al. 2000*).

Најчешће загађујуће материје у пољопривреди су агрохемикалије: пестициди, ђубрива и соли. Пестициди који се редовно користе у великим количинама, често аплицирани из авиона, угрожавају друге организме који нису штеточине или корови, делују на корисне микроорганизме, животиње, доспевају у водотокове и ланце исхране а често се и акумулирају у животној средини. Само 10-15 % примењених пестицида доспе до циљних штеточина, а остатак доспева у ваздух, воду и земљиште (Ољача, 2008). Потрошња пестицида је драматично повећана, а почетком двадесет првог века њихова годишња вредност на светском тржишту износила је 25 милијарди \$, од којих су око 3 милијарде \$ остварене од продаје у земљама у развоју. Хербициди чине 49% од употребе, инсектициди 25%, фунгициди 22% и остали препарати око 3%. (*Pretty 2005b*)

Око 30-80% азота који се примењује на пољопривредном земљишту загађује воду и атмосферу и на тај начин повећава учесталости појединих вектора болести а процењује се да у САД 50-70% свих хранива у површинским водама потиче од минералних ђубрива (*Smil 2001; Pretty et al. 2003a; Townsend et al. 2003, Goulding et al. 2008*). Све ово јасно показује да повећање пољопривредне продуктивности значајно утиче на загађење животне средине. Пољопривредна производња користи фосилна горива за за производњу ђубрива и пестицида и у њиховој укупној потрошњи учествује у САД са око 2,2% и у Великој Британији са око 2,6%.

Глобална доминација четири културе – јечма, кукуруза, пиринча и пшенице може се сматрати последицом интензивне пољопривреде коју је изазвала човекова потреба за све већом производњом хране кроз генетику биљака, употребу пестицида, минералног ђубрива и наводњавања. Данас ове четири културе заузимају 39,8% укупног обрадивог земљишта што износи 230 милиона хектара док читава шумска површина САД укључујући и Аљаску износи 298 милиона хектара. Ове монокултуре су замениле природне екосистеме које су некада били станиште на стотине, чак и хиљаде врста биљака, инсеката, као и многе врсте кичмењака а пољопривредни системи означени су као значајни загађивачи екосистема (*Tilman 1999; Pretty 2000;*).

Бургес (*Burgess*) истиче да је нестајање шума које је најчешће изазвано њиховим крчењем и претварањем у пољопривредно земљиште и акумулација гасова стаклене баште, посебно угљен-диоксида, неповратан процес, а последице ће се осећати у периоду од стотину година. (*Burgess, 1990*). Пољопривреда је у блиској вези са шумарством, водоснабдевањем, заштитом ваздуха, а све заједно чини природно окружење и мора да има своју унутрашњу равнотежу. За испуњавање те равнотеже неопходни су следећи услови (*Vos, 1998a*):

- природни ресурси морају се користити на такав начин да њихова способност да се обнове неће бити угрожена;
- раст производње хране може се остварити само повећањем ресурса и продуктивности, односно, применом нових технологија које обезбеђују

заштиту природних ресурса и истовремено одржавају њихов висок квалитет за наредне генерације.

Све веће интересовање за очување природних богатства у руралним областима од стране научних истраживача и јавности као и немогућност њихове обнове намеће потребу новог приступа који обједињује еколошку и економску димензију руралног развоја и тако усаглашава целокупни друштвено-економски развој са природним могућностима које пружају рурални простори. Такав приступ намеће закључак да је пољопривредна производња одржива само уколико је профитабилна, односно корисна за породице и заједнице којима обезбеђује одговарајући приход и квалитет живота, уз очување животне средине.

Савремени развојни концепти руралних подручја, иако различити, као приоритете од изузетног значаја издвајају: вођење адекватне аграрне политике, структурно прилагођавање и инвестирање у одређене секторе, интегрално приступање руралном развоју који се фокусира на становништво, привреду, природну средину и институције (*Petrick, 2013*). Такви интегрални приступи руралном развоју утемељени на знању и иновацијама, у складу са дугорочним потребама друштва, уз ефикасно коришћење ресурса, зелене економије, подстицање запослености, социјалне и територијалне кохезије (*Ристић, 2013*) представљају основни услов очувања животне средине.

1.3. Улога руралне популације у заштити животне средине

Значај руралних подручја подстичу и све гласнији захтеви за подизање квалитета и здравствене безбедности хране. Раст глобалог интересовања за проблеме заштите животне средине и све развијенија свест о потреби очувања природних добара подстиче и бригу за рурална подручја. Интересовања савременог човека за природне ресурсе као што су шуме, реке, планине, ретке биљне и животињске врста опредељују рурална подручја као места од непроцењивог значаја за здравље и релаксацију људи а истовремено подстичу актуелност и значај њиховог очувања. Поједина рурална подручја својим природним *ресурсима* превазилазе традиционалну функцију која се повезује са

пољопривредом као делатношћу и њеном функцијом производње хране. Наслеђе традиционалног руралног подручја представља богату основу за развој руралног туризма, са очуваним крајоликом и традиционалним обележјима као што су архитектура, културно-историјски споменици, локални гастрономски специјалитети и традиционални занати. (Bryden, 2006, види у Јанковић, 2012).

Рурални развој истраживан је са аспекта економских, социјалних и еколошких димензија а јединствени закључак гласи да је за спровођење ове политике од пресудног значаја улога локалног становништва и капацитети које они поседују. Тако Пајванчић и Ристић истичу да савремене концепције и институционалне стратегије, као своју елементарну претпоставку, треба да имају изражену еколошку свест и активну партиципацију грађана, јер се тако успостављају односи између општих интереса и специфичних еколошких потреба локалних средина (Пајванчић, Ристић, 2011).

Основно занимање пољопривредника је производња хране али стратешка улога пољопривреде често није у корелацији са образовањем пољопривредних произвођача. Да би остварили добре приносе, пољопривредници примењују традиције познате и потвђене одвајкада у комбинацији са модерном науком, а све у циљу постизања добрих приноса и квалитетне хране. Повећање приноса требало би да буде резултат рационалне примене технолошких достигнућа, модерних агротехничких ситета али подразумева и знања пољопривредних произвођача. Тако су покушаји унапређења производње увођењем и применом агротехничких мера често онемогућени због ниског нивоа знања оних који би требало да буду непосредни носиоци савремене пољопривредне производње.

Сложеност ове професије тражи од пољопривредника да играју више улога. Од пољопривредника се захтева да више пажње обраћају на добро управљање земљиштем и на еколошке експертизе. У то је укључена и комбинација традиционалних вештина укрштених са техничким знањима (*know-how*) и успешни пласман на тржишту. У неколико последњих година, пољопривредници су били дужни да гарантују и за сигурност хране, уз већ постојећу бригу за здравље животиња и њихово благостање. Савремен концепт

пољопривредног газдовања, у земљама ЕУ, препоручен је кроз принципе добре пољопривредне праксе (*Good Agricultural Practices*).

Добра пољопривредна пракса (*GAP*) је концепт који подразумева примену одређених поступака у процесу пољопривредне производње и омогућава остварење циљева одрживе пољопривреде. Овај систем мера заснива се на знању уместо високих улагања и на коришћењу природних ресурса на одрживи начин. Принципи добре пољопривредне праксе чине минимум стандарда за управљање фармом (заштита животне средине, управљање околином, безбедност хране, здравље и добробит животиња) и усвојени су као подршка одрживој пољопривреди а прати их низ законских прописа и директива (Нитратна директива 91/676/ЕЕС; Оквирна директива о водама 2000/60/ЕЕС; Директива о стаништима 92/43/ЕЕС). Примена ових принципа у земљама ЕУ је усклађена са националним законским оквирима а у осталим земљама је добровољна и није обавезујућа али њихова примена обезбеђује произвођачима додатну вредност производа и на тај начин стимулише њихово поштовање. Остаје међутим питање да ли су пољопривредни произвођачи у могућности да испоштују све стандарде за производњу здравствено безбедне хране и заштите животне средине. Разлози могу бити недостатак знања, могућности или инфраструктуре. С друге стране, нерационалност, немар и неефикасност, што све заједно може бити последица незнања, у пољопривредној производњи имају за последицу повећану загађеност природне средине али и недовољну производњу, као и све већу цену хране. Пољопривреда једина професија, која од човека захтева толико широк дијапазон знања а не условљава обавезно образовања. Пољопривредници су прва карика у прехранбеном ланцу производње, прераде и продаје хране. Истраживачи из области друштвених наука указују да се о заштити животне средине у руралним подручјима аутори баве са техничког и економског аспекта тог проблема занемарујући аспект еколошке свести становника руралних подручја (*Akca, Sayili, Yilmazcoban, 2007*). Досадашњи резултати истраживања (*Westmacott, 1983; Мекена, 1997, Милтојевић 2014*) наводе да су пољопривредници свесни да пољопривредна производња доприноси загађењу животне средине и да они истовремено брину о животној средини, али је и загађују, указују да ниво еколошке свести о заштити животне средине није довољно развијен.

Наука се у областима привреде, друштва и екологије бави стварањем и унапређењем различитих могућности руралног развоја који би допринео ревитализацији и даљем развоју села без угрожавања животне средине и здравља људи. За такав приступ проблему од великог су значаја људски ресурси, односно постојање свести, знања и праксе коришћења материјалних (природних и изграђених) ресурса као и опредељеност за спровођење промена у локалним заједницама (види: *Leader 1999; 2000*).

Сеоска заједница као најтипичнија локална заједница у руралним подручјима последњих деценија преживљава интензивне промене које намеће глобално друштво (депопулација, индустријализација и урбанизација) а које су више биле спонтане него друштвено контролисане. Напуштањем традиционално устаљених норми и вредности без успостављања новог система вредности, сеоска заједница је постало веома погодно тло за ширење различитих утицаја и промена у обрасцима друштвеног и културног живота и у односу према природи и заштити животне средине. Рурална популација често је приказана као традиционално неповерљива и конзервативна, која информације прихвата са резервом и ретко се усуђује да инвестира сопствена средства у стицање нових знања и вештина (*Berger, 1998*).

Као факторе који утичу на споро прихватање социјалних, друштвених и промена у сектору аграра треба узети у обзир и рурално сиромаштво на које између осталог указују и подаци Светске банке према којима је доходак по глави становника у руралним областима за око трећину мањи у односу на неруралне области, стопа запослености је нижа, посебно за жене, сектор услуга је мање развијен, ниво високог образовања је углавном нижи, а мањи проценат домаћинства има приступ широкопојасном интернету. Истраживања показују да је висок ниво руралног сиромаштва и незапослености, најчешће, тесно повезан са великим ослањањем руралних подручја на пољопривреду која у мање развијеним земљама главни ослонац тражи у коришћењу природних ресурса. (*Common Agricultural Policy, 2012*).

Искуства широм Европе међутим, упућују на предности које доноси

рурални развој кроз своју еколошку димензију. То се манифестује и кроз појачана интересовања и активност локалног становништва које показује другачији однос према постојећим природним ресурсима и већу заинтересованост за питања управљања животном средином. Подстицањем одговорног уместо власничког односа над природним ресурсима подстиче се идеја да квалитетно животно окружење и ангажовање на његовом унапређењу може да допринесе интеграцији заједнице и креирању њеног идентитета, отварању нових развојних могућности и регулацији наслеђених конфликта (*Leader 2000*; види у Јанковић).

Зато је потребно становнике руралних области охрабрити, подстицати и усмеравати на друге делатности везане за рурални развој као што је мултифункционална пољопривреда. За овакве промене осим одговарајуће политике и ефикасне институционалне регулације неопходно је развијање еколошке свести код становника руралних подручја. То представља значајан изазов за целокупно друштво, и поред одговарајуће политике и институционалне организованости у овај процес потребно је укључити актере образовања, медија и културе. Еколошка свест је значајан фактор који утиче на стање животне средине у руралним областима. Сама свест о потреби заштите животне средине је недовољно развијена између осталог и због недостатка знања и навика када је реч о другачијем односу према природи у традиционално устаљеним схватањима, мишљењима и веровањима која се тешко мењају.

Правовременим и објективним информисањем као и специјализованим еколошким телевизијским садржајима потребно је утицати на становнике ових простора како би прихватили вредносне ставове, норме и понашање које ће допринети развоју еколошких знања и свести становника руралних подручја о потреби за производњом здравствено безбедне хране, очувањем животне средине и бржим напретком одрживог руралног развоја у Србији.

2. ЕКОЛОШКА СВЕСТ

2.1. Концепт еколошке свести

Однос човека према природи део је филозофије, науке, религије, морала, обичаја и свакодневног живота. Тај однос се најдиректније исказује у концепту еколошке свести. Еколошка свест је историјска категорија. Она настаје и мења се током историјског развоја друштва и прилагођава се друштвеним потребама, у зависности од карактеристика друштва и доминантних друштвених односа.

Постоји много дефиниција еколошке свести, које указују на њену сложену природу социјално-политичког и економско-техничког феномена (Васовић, 2005). Како указује Цифрић (Цифрић, 1989), различита појмовна одређења еколошке свести су резултат разноврсних теоријских приступа у њеном дефинисању, различитих система друштвених вредности и различитих друштвено-економских односа у оквиру којих се приступа одређивању појма.

Различитим дефиницијама ипак је заједничко указивање на више димензија еколошке свести. Домаћи аутор Данило Марковић, који се активно бавио овим феноменом, истиче постојање бар шест аспеката или димензија еколошке свести (Д. Марковић, 1994). То су теоријска димензија (научно мишљење о односу човека и природе, вредносна (циљеви), социјална (идеја нове заједнице), историјска (могућности), политичка (ако је укључено деловање социјалних снага) и субјективна (личне претпоставке, уверења и жеље).

Санчез и Лафенте наглашавају четири различите димензије у концепту еколошке свести, интегришући теорију о еколошком понашању и еколошку психологију (*Sánchez and Lafuente, 2010*). То су афективна, когнитивна, диспозитивна и активна компонента.

Афективна димензија подразумева прихватање општих про-еколошких погледа на свет, подршку еколошким решењима за специфичне проблеме као и перцепцију угрожености животне средине. *Когнитивна димензија* укључује ниво информација и знања које индивидуа поседује о проблемима животне средине.

Диспозитивна димензија претпоставља личне норме, личну ефикасност и одговорност, као и спремност на преузимање трошкова и других мера у заштити животне средине. *Активна димензија* подразумева еколошки активизам у виду учествовања у протестима али и организовање и учествовање у ниско буџетним акцијама, као што је рециклажа отпада, и високо буџетним, као што је рециклирање аутомобила, итд.

Минималистичка дефиниција еколошке свести укључује бар три њена саставна елемента (Д. Марковић, 1994). То су еколошко знање, вредновање еколошке ситуације и еколошко понашање. Еколошка свест је свест о околини која обухвата сазнања о еколошкој ситуацији, вредносно одређење, односно мотиве деловања, жеље и очекивања које се односе на човекову природну околину и понашање којим треба да се оствари еколошко стање коме се тежи.

Еколошко знање је основа за еколошки начин мишљења, који људима омогућује да се другачије односе према природи. Чини га схватање суштинских веза у систему односа човек-техника-природа. То су сазнања о ограничениости природе и о узроцима који доводе до угрожености природних система, као и о неопходности контроле човекове доминације над природом и потреби успостављања динамичке равнотеже између природних и друштвених система. Резултат еколошког знања је свест о глобалној еколошкој кризи и подршка концепту развоја друштва који ће бити у складу са природом.

Други релевантни садржај еколошке свести је вредновање еколошке ситуације. Однос појединца према еколошким вредностима у крајњем зависи од тога колико му оне припадају, односно у којој мери се он може идентификовати са њима и за њих везати своју егзистенцију и начин живота. Еколошке вредности су повезане са знањем. Са сазнањима о штетним последицама људских активности по земљиште, воду, ваздух, биљни и животињски свет и квалитет живота, расте и свест о потреби и значају очувања тих вредности.

Као трећи елемент еколошке свести издваја се еколошко понашање појединца или групе у циљу решавања еколошких проблема које је у складу са еколошким знањима и вредностима. Испољавање позитивног еколошког

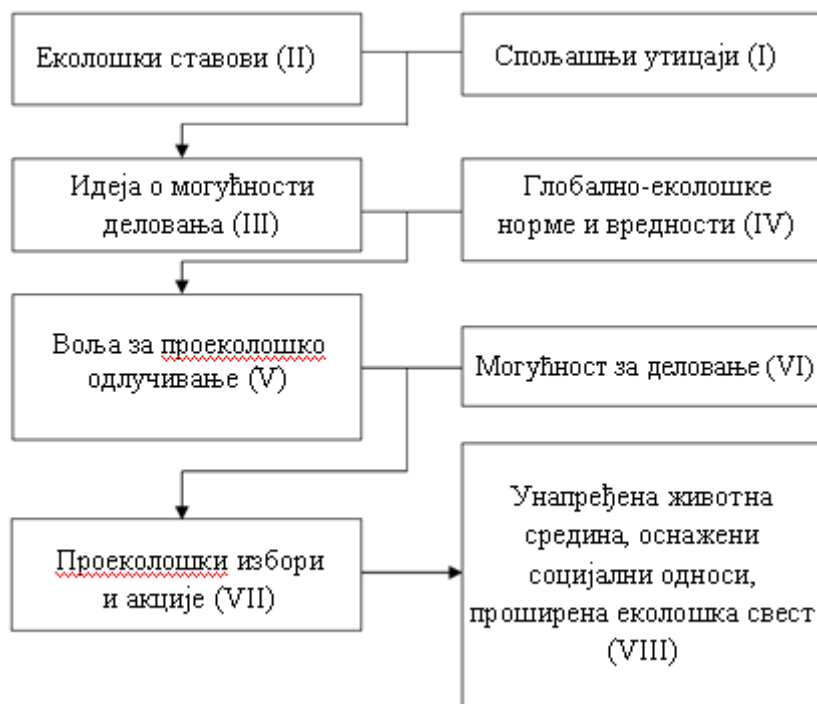
понашања одређено је и индивидуалним особинама, потребама и могућностима. Изграђивање друштвено пожељног еколошког понашања неопходно је због промена у свакодневном понашању и деловању људи које није увек адекватно еколошки позитивним решењима.

Поседовање одређеног нивоа еколошког знања и намере еколошког понашања, а без њиховог испољавања у пракси, сматра се латентним обликом еколошке свести. Остваривање адекватног еколошког понашања сматра се манифестном еколошком свешћу, која с обзиром на ниво испољавања може бити индивидуална, групна и друштвена.

Вукашин Павловић заступа став да они који одлучују о еколошким питањима морају да поседују одређени ниво еколошке културе и критичке еколошке свести. Андерсон (*Anderson*) наводи да мишљење појединца умногоме зависи од онога што се сматра већинским ставом према неком питању (*Anderson, 1997*). Сличне закључке наводе и други аутори доказујући да се еколошка свест формира не само под утицајем еколошких проблема и научног сазнања и могућности њеног решавања, већ и под утицајем социјалних снага и промена система вредности (Годоровић, 1999). Развој еколошке свести зависиће како од степена развоја друштва, тако и од промена у вредносним системима појединих земаља.

Пример успешног развоја колективне еколошке свести и њених ефеката може се наћи у Финској, где су 1970-тих година људи били забринути и незадовољни услед значајног контаминирања река и језера у једном округу. У једном тренутку незадовољство је достигло ниво на којем се манифестују акције. Активни грађани су извршили притисак на политичаре који су усвојили нови закон за заштиту животне средине; инжењери су развили боље процесе за индустрију, општинске службе набавиле су адекватна постројења за пречишћавање отпадних вода; научници и еколози окупили су се и дали информације о стању воде. Вредности су се промениле и помериле на боље, а радње и понашања која су допринела загађењу воде постала су друштвено неприхватљива (*Neuvonen, 2011.*) Оваква промена је дело целокупног друштва,

јавности, уметника, интелектуалаца и обичних људи и не би могла да буде производ појединца. О односу еколошке свести и еколошког понашања и њиховом утицају на практичне активности у својим истраживањима говори и (Partanen–Hertell et al. 1999). Еколошки свестан појединац у сусрету са спољним утицајима може схватити и искористити свој лични потенцијал за еколошку акцију. Ако његови ставови и вредности подржавају пријатељске акције према животној средини он ће бити мотивисан на еколошки избор. На основу знања и способности појединца, а према постојећим могућностима да делује, мотивација се може манифестовати у виду еколошких акција или избора у појединачним приватном или професионалном животу, а све то заједно довести до побољшања стања животне средине (Шема 1)

Шема 1. Еколошка свест у пракси; (Partanen-Hertell et al. 1999; Модификовала: Harju-Autti 2011).

2.2. Развој еколошке свести

Глобални еколошки проблеми захтевају нове моделе развоја еколошке свести. Модел развоја индивидуалне свести који може да илуструје и развој еколошке свести групе, друштва или нације захтева да друштво својим грађанима

треба да омогући да преузму одговорност за заједничке послове и имају прилике да ствари мењају, као и да имају могућност за лични развој. Лична одговорност као и осећај сопствених могућности и ефикасности су битне компоненте еколошке свести појединца. Ако друштво стално негира својим грађанима могућност да преузму одговорност то ће у многоме ометати развој еколошке свести становништва и у том случају би могућности грађана да се понашају про-еколошки биле знатно ослабљене (*Partanen–Hertell et al. 1999*)

Други важан елемент за развој еколошке свести је дугорочни развој друштва који доказује да просперитетна друштва где ниво материјалних вредности које обезбеђују опстанак и развој животног стандарда обезбеђује и пораст нивоа бриге о животној средини. Овакве теорије постављају хипотезу да људи у богатијим земљама имају мање „горућих проблема“ и зато су спремнији да смање ниво животног стандарда како би се више средстава одвојило за заштиту животне средине (*Knight & Meser 2012*).

Одговор на овакве теорије дали су Данлап и Јорк тврдећи да иако постоје разлике у перцепцији еколошких проблема људи из сиромашних и богатих земаља то не значи да ће грађани сиромашнијих нација бити по себи мање забринут за животну средину (*Dunlap & Jork, 2008.*).

Улога друштва у целом свету и међународних организација је да промовише и шири еколошке вредности, норме и еколошке идеје које су од посебног интереса за животну средину (*Longhofer & Schofer, 2010*). Може се закључити да не постоји ниједан разлог или повод који би објаснио потребу развијања еколошке свести поједине нације. Еколошка свест се мора развијати у свим земљама, према њиховом индивидуалном економском и географском положају, а у складу са културним развојем, што не значи да не постоје процеси развоја еколошке свести који су слични међу различитим земљама.

Развој еколошке свести је историјски и друштвени процес. Данило Марковић уочава три посебне фазе у историјском развоју друштвене еколошке свести (Марковић, 1994).

У *првој фази* јавља се свест о угроженој стабилности појединих екосистема. Она одржава бригу због штете која се наноси природи убрзаним економским развојем и назива се *енвиронментализам*. Енвиронментализам се везује за појаву еколошког покрета зелених на крају двадесетог века. Он *представља* покушај проналажења начина за заштиту појединих елемената животне средине, првенствено животиња и неких територијалних целина. Његови корени сежу све до побуне против индустријализације у деветнаестом веку. Истовремено, он исказује узнемиреност због пада квалитета људског живота и, коначно, забринутост за опстанак људске врсте. Енвиронментализам, или како га његове присталице радије називају екологизам, развија екоцентрични поглед на свет који приказује људска бића као део природе.

У *другој фази* јавља се свест о еколошкој угрожености на планетарном нивоу. Ова фаза је позната под именом „дубока екологија“ (*deep ecology*) (Жарден, 2006, 332) и указује на значај правилног схватања места и улоге човека у систему „друштво - природа“. Главно обележје ове фазе је залагање за поштовање живота уопште, па самим тим и живота човека као једне од врста које живе на планети.

За *трећу фазу* је карактеристично схватање да је превазилажење еколошке кризе могуће само уз промену вредносног систем, поштовање еко–хуманистичких вредности и промену индивидуалног и групног понашања на локалном и глобалном нивоу. Ова фаза се по Марковићу развија тек у новије време.

Са становишта групне или индивидуалне еколошке свести такође се уочавају посебни степени развоја (*Partanen-Hertell et al. 1999; Harju-Autti 2011*). Еколошка свест почиње да се развија када људи почну да запажају неповољне промене у свом окружењу, а мотивација за повећањем нивоа знања и вештина се обично заснива на растућој забринутости због опасности по здравље. Друга фаза започиње када људи схвате да могу да утичу на стање животне средине. Њихово разумевање односа између човека и природе доприноси осећају одговорности и мотивације. Питања повезана са заштитом животне средине још увек су прилично уобичајена као део свакодневног живота и рада, док *Partanen-Hertell et al. 1999* да

би развој друштва био бржи када би се еколошко понашање прихватило као "социјална обавеза". Четврта фаза започиње када људи схвате да благостање и развој друштва зависе од стања животне средине. Како еколошки проблеми постају глобални, активности заштите животне средине се посматрају као неопходне. Еколошке акције постају нормалан део свакодневног живота. Четврта, завршна фаза, настаје када еколошка свест постане саставни део професионалних вештина и свакодневни животни избор. Окружење се не доживљава као ресурс који припада човечанству него има суштинску вредност. (*Harju-Autti, 2011*)

Иако свака од развојних фаза има своје специфичности, како наводи Шмелова (*Шмелова, 2006*), све полазе од заједничке премисе да је свест о угрожености животне средине од пресудног значаја за покретање акција за њену заштиту. Еколошки активизам, тј. рад на превазилажењу еколошких проблема, јесте манифестни облик еколошке свести.

2.3. Еколошки ставови и понашање

У истраживањима друштвене свести став се дефинише као стечена, релативно трајна и стабилна организација позитивних и негативних емоција, вредновања и реаговања према неком објекту (*Petz, 1992*). Сматра се да се на основу нечијег става о објекту може са високим процентом тачности предвидети његово будуће понашање према том објекту (*Звонаревић, 1989*). Зато се ставови користе у научним истраживањима као најлакши начин за објашњавање мотива који имају централно значење у разумевању понашања људи. Пенингтон наводи да се као почетак истраживања везе између ставова и понашања узима 1934-та, година када је Ла Пиер први пут покушао емпиријски да истражи повезаност ставова и понашања (*Pennington, 1997*). У време када је постојало негативно мишљење и негативни ставови према Кинезима, он је са кинеским брачним паром ушао у низ хотела и ресторана (251), у Сједињеним Америчким Државама и тражио услугу. Одбили су услугу само у једном. Пола године касније у исте објекте послао је упитник којим је желео да измери став према Кинезима. Више од 70% испитаника изразили су негативан став, тј намеру одбијања услуге припадницима кинеске расе. Након деценијског истраживања утврђено је

мноштво фактора који утичу на однос између ставова и понашања. У тој вези екстремност, интензитет и јасноћа ставова имају значајну улогу (*Prišlin, 1991*).

Ставови према животној средини су важни јер често, али не увек, могу да одреде понашање групе или индивидуе, које утиче на квалитет животне средине. Традиционално, ставови имају сазнајно, афективно и конативне елементе, али ставови за заштиту животне средине могу бити боље описани кроз димензије очувања и коришћења природе. Про-еколошки ставови расту и опадају са актуелним дешавањима а варирају у зависности од старости, пола, социоекономског статуса, нације, урбано-рурално боравка, религије, политике, вредности, личности, искуства, образовања и знања о животној средини (*Robert Gifford and Reuven Sussman, 2011*).

Још један битан чинилац еколошке свести је и еколошко знање. Многи истраживачи наводе да су еколошко знање и ставови међусобно повезани, а да су ставови даље повезани са понашањем (*Flamm, 2006*). Испитујући колико ефеката имају еколошко знање и ставови на број и тип возила која поседују домаћинства у Калифорнији аутор истиче да позитивни еколошки ставови и знање о животној средини нису у статистички значајној вези са специфичним понашањем испитаника. Овакви налази могу се тумачити и кроз Теорију планираног понашања (*Ajzen&Fishbein, 1973*), према којој став није повезан са једним специфичним понашањем него са склоношћу ка одређеном типу понашања.

Претпоставка је да знања о животној средини која се стичу кроз образовање помажу људима да разумеју еколошка питања, постају свесни проблема и мотивисанији да се одговорно односе према животној средини.

Међутим неки аутори истичу да едукативни аспект прилаза еколошкој свести није пресудан у њеном развоју (*Bil, Thøgersen, 2007*). Додатно образовање решиће проблем само у случајевима када је еколошко знање о животној средини ограничавајући фактор за подизање еколошке свести. Међутим, у многим случајевима било би препоручљиво да се почне са мотивацијом за заштиту животне средине, јер мотивација игра кључну улогу у развоју еколошке свести. Аутори у својој студији наводе да кључну улогу у позитивном еколошком

понашању играју друштвене и личне норме које сматрају важнијим од знања (*Bil* и *Thøgersen, 2007*).

Истраживања показују да повећање квалитета животне средине у циљу постизања одрживости мора да укључује и еколошко образовање људи које не би требало да буде ограничено само на школе већ и да омогући практични приступ у разумевању и решавању проблема заштите животне средине. Малониј и Ворд су указали на несклад између три различите компоненте еколошких ставова – когнитивне, афективне и делатне (*Maloney and Ward, 1973*). Да акција није, и не треба да се третира, као елемент свести и да су свесност и понашање (акције) две фундаментално различите ствари у свом раду износе и други аутори (*Harju-Autti & Kokkinen, 2014*) наводећи да су сигурно међусобно повезани, али да је погрешно рећи да је један део другог.

У својим истраживањима, Стерн (*Stern*) истиче да намера може да постоји али да не мора нужно да доведе до утицаја и позитивне промене у животној средини (*Stern, 2000*). Про-еколошка оријентација представља једну од основних референци модерне културе. Међутим, ова про-еколошка оријентација је опште природе и не дозвољава нам да предвидимо ниво про-еколошког понашања. Да би се објасниле ове неподударности, неопходно је узети у обзир социо-структурне факторе и искуства кроз које људи стичу еколошке вредности, ставове и понашања (*Berenguer, 2005*).

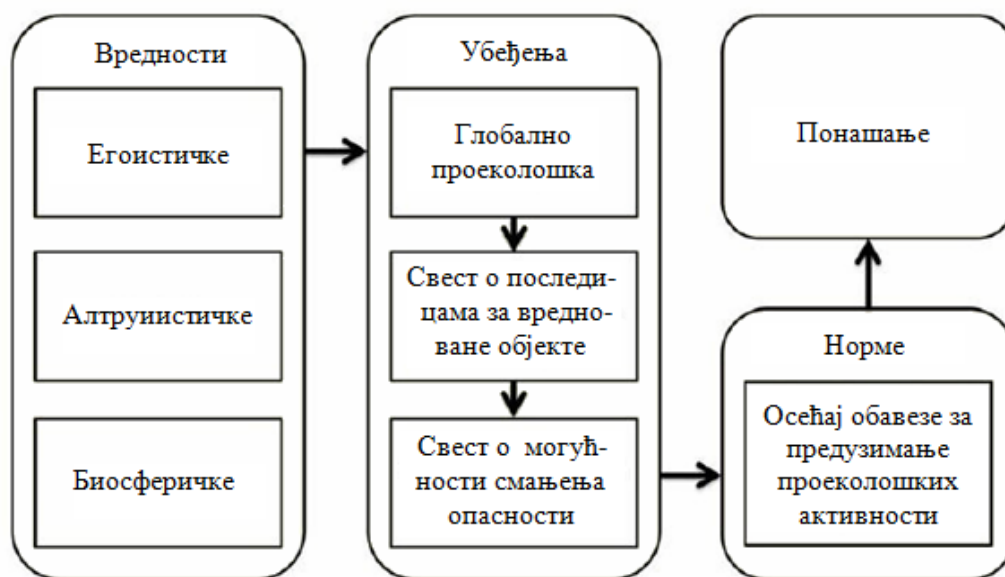
Пенингтон наводи да навике могу у већем степену да предвиде понашање него што то могу ставови (*Pennington, 1997*). Еколошки значајно понашање се према Стерну (*Stern*) дефинише кроз утицај на животну средину, који може бити директан и манифестовати се кроз спровођење селекције и рециклаже отпада и чишћење шума, или индиректан, који се уочава кроз обликовање и доношење одлука које изазивају промене у животној средини. Аутор даље наводи да позитивни еколошки ставови у скорије време добијају и други смисао открићем да позитивна намера понашања не мора и да доведе до позитивног утицаја на животну средину. Он наводи пример да много људи у САД верују да избегавање употребе дезодоранса у спреју доприноси заштити озонског омотача иако су

супстанце које оштећују озонски омотач забрањене за употребу већ две деценије. Раскорак између намере заштите животне средине и стварног утицаја на животну средину покренуо је истраживаче да анализирају детерминанте које утичу на мотиве и веровања људи како би разумели неопходност промене циљаног понашања.

У дубљој анализи Стерн истиче да постоји неколико различитих типова еколошки значајног понашања проузрокованих различитим узрочним факторима:

- Еколошки активизам – активно учешће у заштити животне средине и организације покрета и демонстрација
- Неактивно еколошко понашање – подржава циљеве покрета али не учествује у њима. Такво понашање утиче на животну средину само индиректно али може бити значајно јер утиче на јавне политике.
- Сфера личног енвајронментализма – личне одлуке о куповини и коришћењу апарата који утичу на загађење животне средине. Такав вид про-еколошког понашања може да има значаја само ако га прихвати већи број људи.
- Остала еколошки значајна понашања – појединци и организације могу значајно утицати на животну средину кроз своје личне и пословне одлуке (производња и дизајнирање еколошки одговарајућих производа, еколошке политике у пословању итд)

Две истакнуте теорије за објашњавање односа став-еколошко понашање су теорија планираног понашања и теорије вредности веровања-норми, који нуде објашњења али имају и недостатке. Према теорији планираног понашања (Ајзен, 1975) став није повезан са једним специфичним понашањем него са склоношћу ка одређеном типу понашања. Различите врсте еколошки значајног понашања имају различите узроке што захтева појединачне и одвојене теорије. Истраживачи су, на пример, предложили допуне теорије планираног понашања, истичући да про-еколошка понашања варирају јер постоје бројне баријере у њиховим напорима да се остваре, што у крајњем утиче на однос став-понашање (Шема 2 – *Stern, 1999*).

Шема 2. Теорија вредности – убеђења - норме; (Stern et al. 1999).

Теорија ВБН покушава да да објашњење различитих показатеља про еколошког понашања (Stern et al. 1999). Ова теорија повезује четири променљиве које доводе до неког понашања: личне вредности, убеђења (свест о негативним последицама и могућност њиховог смањења), сопствена одговорност и личне норме за подржавање про-еколошких акција и еколошко понашање.

Према Хансли (Hansla et al. 2008) у ВБН теорији главна одредница за намеру да се изврши про еколошко понашање је свест и уверење о негативним последицама еколошких проблема. Вредности, веровања и норме су одреднице ВБН теорије које воде ка могућностима деловања односно избору проеколошког понашања. (Kenter et al, 2011) описује ВБН теорију као процес у коме вредности обликују еколошку поглед на свет (Шема 2). Веровања се манифестују као уочене могућности за смањење опасности, норме као осећај обавезе ка про еколошким активностима а заједно делујући могу да изазову позитивно еколошко понашање.

Нова еколошка парадигма (NEP) као скала за мерење јачине еколошких ставова успостављена је 1970. године од стране Данлапа (Danlap) што је представљало велики напредак у односу на дотадашњу важећу Доминантну друштвену парадигму (ДСП) (Dunlap et. al. 2008). НЕП је почела да се користи за

мерење нивоа забринутости људи за животну средину. Ревидирана НЕП скала користи 15 изјава испитаника како би одредила снагу сагласности са сваком понуђеном изјавом (*Anderson 2012.*).

Еколошко понашање може да подразумева само намеру чињења одређених радњи, деловања у складу са еколошким знањима и вредностима а не мора да буде и само *понашање*. У том случају ради се о *латентним* а не и *манифестним* димензијама еколошке свести – код латентне димензије се пре свега мисли на постојање еколошке свести која не мора манифестно да се испољава (*Čiřrić, 1989, 207.*).

Распон између намере понашања и реалног понашања представља озбиљан проблем у предвиђањима еколошких понашања на основу намера испитаника. Бихејвиористички приступ у еколошкој психологији стоји на становишту да је понашање условљено стимулусима из окружења, те да промена тих стимулуса доводи и до промена у понашању (*Winter and Koger, 2004.*). Еколошка понашања су и део ширег животног стила који је данас снажно обликован потрошачком културом, али и њеном просторном организацијом. Поставља се питање како изменити нечије понашање у правцу еколошке одговорности (нпр. мање коришћење аутомобила), када је оно посредовано просторно-урбанистичком организацијом и пропагирањем потрошачких образаца понашања (*Пушић 2001.*).

Приликом анализе намере еколошког понашања, треба дакле, узети у обзир, осим чиниоца природног окружења и просторну друштвену организацију и животне стилове посредоване глобалном потрошачком културом.

2.4. Еколошка свест становника руралних области

Еколошка свест је значајан фактор који утиче на стање животне средине. Иако је у претходном делу назначено да се еколошка свест не формира посебно у оквиру нација, у сваком друштву постоје упоредо различити системи вредности и њихова сложена структура, то значи да о еколошким проблемима постоје различита схватања група и појединаца. Због тога се може рећи да еколошка свест није монолитна категорија, с обзиром да је везана за друштвене групе и њихове

системе вредности (И. Цифрић, 1989). Цветко Костић истиче да је рурално друштво колектив особа у руралној средини које имају своју културу и функције различите од других друштава а чији чланови међусобно сарађују да би задовољили своје основне потребе (Костић, 1975).

Велики број истраживања о заштити животне средине у руралним подручјима бави се техничким и економским аспектима тог проблема занемарујући аспект еколошке свести становника руралних подручја (*Akca, Sayili, Yilmazcoban, 2007*).

Еколошка свест, као услов изграђивања еколошке културе чију основу чине знања, вредновања и понашања, доприноси унапређењу одрживог пољопривредног и сеоског развоја у смислу усаглашавања пољопривредне производње са законитостима природе и побољшању сеоских прихода са једне стране, као и смањење ризика по природне екосистеме, са друге стране (Агенда 21, поглавље 14 види у Милтојевић, 2006).

Средином прошлог века амерички рурални социолог Пол Ландис, наводи да је рурални живот био релативно статичан след сличних догађања у дубоким колотечинама обичаја а да је данас рурални живот динамичан, изложен променама и представља мешавину традиције и нових технологија. Пролазећи кроз бројне друштвене, социјалне и економске промене друштво је у целини, мењало свој став и однос човека према животној средини. Од првобитне човекове борбе са природом која је имала за циљ његов физички опстанак, преко његовог односа према природи садржаном у антропоцентризму по коме је човек центар света и користи природне ресурсе да би обезбедио боље материјалне услове за живот, до екологизма који је дијаметрално супротан став и у центар не ставља човека већ природу. Сељаку који је у својој природи нераскидиво везан за земљу често су наметани ставови потпуно супротни његовим визијама, понашању и систему вредности (Ландис, 1948). Традиционална пољопривредна производња потиснута је због потребе за повећањем продуктивности а истовремено је дошло до повећања обрадивих површина на рачун природних екосистема. Употреба ђубрива, заштитних средстава и хибридних сорти омогућава повећање

производње хране али захтева и обучене произвођаче који знају правилан начин примене ових средстава. Временом је утврђено да развој хемијске науке и производњу најсавременијих средства заштите и прихране биљака и земљишта, није пратила одговарајућа едукација пољопривредних произвођача и да је њихова неправилна употреба довела до негативних последица по животну средину и здравље људи. На опасности од претеране употребе пестицида и неодрживост начина производње половином 20. века, међу првима је указала Р. Карсон (*R. Carson* види. Милтојевић и сар. 2011).

Сама свест о потреби заштите животне средине је недовољно развијена између осталог и због недостатка знања и навика када је реч о другачијем односу према природи. Досадашња истраживања показала су да код пољопривредних произвођача постоји еколошка етика јер су у свакодневном блиском контакту са земљом од које зависи њихова и егзистенција њихове породице. По свему томе може се закључити да пољопривредни произвођачи себе доживљавају као некога ко брине и одговоран је за заштиту животне средине (*Mccann, 1997*). За сеоска домаћинства, природно окружење (шуме, вода, земљиште, дивље биљне и животињске врсте) у многим случајевима директно доприноси издржавању породице. Када су интереси фармера угрожени, економским развојем који прети да девастира њихово природно окружење, они показују виши ниво свести од урбане популације (*Kowalevski, 1984*). О приоритету заштите животне средине у односу на друге социо-економске проблеме наводи се у истраживањима нивоа еколошке свести грађана три рурална подручја Индије. Аутор је дошао до закључка да иако загађење животне средине сматрају важним грађани као значајније проблеме виде незапосленост (71%), недовољну едукацију (66%), сиромаштво (52%), криминал (39%), корупцију (37%), религиозне или друштвене сукобе (22%) као много ургентније проблеме него што је заштита животне средине (*Hoerisch, 2002*).

Роџерс на основу демографских варијабли, као што су старост и образовање, објашњава разлике у ставовима и пракси пољопривредника (*Rogers, 1983*) указујући да су старији пољопривредни произвођачи склонији традиционалним праксама које се не фокусирају на савремене агроеколошке мере.

У својим студијама, поједини аутори, закључују да старији пољопривредници показују опрезније ставове према усвајању пракси очувања земљишта као што је конзервацијска обрада од млађих пољопривредника (Bultten & Hoiber, 1983) док друга истраживања указују да старост и искуство пољопривредника немају никакав утицај на предиспозиције фармер према усвајању нових конзервацијских пракси (Napier & Foster 1982).

Да постоји разлика у еколошким ставовима људи који живе у руралној средини у односу на људе који живе у градовима показује истраживање Беренгуера (*Berenguer, 2005*) који наводи да рурално становништво показује више одговорности према животној средини и већу спремност на понашање које је усаглашено са заштитом животне средине од становника у градовима. Дик (Dick) је утврдио да пољопривредници са већим приходима од пољопривреде истовремено користе више хемикалија и примењују више савремених агротехничких мера у односу на фармере који имају мање приходе од пољопривредне производње (Dick, 1992). Акаји наводи да образовање није показало значајан утицај на одлуке о врсти и количини минералног ђубрива и средстава за заштиту биља које употребљавају (*Akay et al. 2006*).

Веза између става и понашања зависи од ситуације, друштвених норми, навика и других особина личности и може бити јача или слабија (*Gifford & Sussman, 2012*). У свом истраживању о разлици у ставовима органских и конвенционалних пољопривредних произвођача, Меккен (*McCann*), истиче да није убедљиво потврђена веза између еколошких ставова и еколошког понашања, чак наглашава да је та веза прилично неизвесна (*McCann, 1997*)

Али да образовање само по себи нема апсолутни значај за развој еколошке свести на чији развој утичу и други фактори попут мотивације у свом раду наводе аутори који указују да образовање пољопривредних произвођача није показало значајан утицај на одлуке о врсти и количини минералног ђубрива и средстава за заштиту биља које употребљавају (*Akay, Akca, Sayili & Esengun, 2000*). Истраживање спроведено у Малезији међу студентима из породица различитог материјалног стања и нивоа образовања показало је да образовање родитеља

позитивно утиче на ставове, понашање и погледе на животну средину испитиваних студената (*Aminrad, 2013*).

У свом раду Пајванчић и Пушић (2010) истичу информисаност грађана као један од основних услова за решавање еколошких проблема а то подразумева познавање еколошке угрожености средине, последица које тиме настају као и сазнање о властитој одговорности и могућности заштите животне средине. Са сазнањима о штетним последицама људских активности по земљиште, воду, ваздух, биљни и животињски свет и квалитет живота, расте и свест о потреби и значају очувања ових ресурса (Пајванчић, Пушић, 2010).

Промена човековог односа према природи у руралним подручјима је задатак намењен читавој друштвеној заједници. Основни пробем у реализацији тог задатка представља неинформисаности, неразумевање и недовољно познавање природе процеса и односа у животној средини од стране пољопривредника. Савремено друштво пред пољопривредне произвођаче поставља све веће и деликатније захтеве који се односе не само на повећање приноса већ и на квалитет производа и здравствену безбедност хране, произвођача и потрошача. Стратешка улога пољопривреде је веома важна за глобални развој али се све чешће поставља питање образовања и свести пољопривредника на чијем се раду, знању и свести заснивају резултати ових задатака. Давне 1971. године масовни медији и телевизија препознати су као примарни извор у подизању јавне свести и бриге о окружењу (*Murch, 1971*). Иако су се од тада мењале стратегије развоја села и пољопривреде а нове информационе технологије омогућиле и друге изворе информација и сазнања, улога телевизије и даље је значајна када је у питању развој свести руралне популације.

Развој еколошке свести становника руралних подручја представља значајан изазов који треба спроводити не само кроз информисање о угрожености и преношење знања о заштити животне средине већ и кроз мотивацију пољопривредника на другачије понашање и деловање у складу са природом. Овај рад покушаће да осветли улогу телевизије као помоћног средства у подизању нивоа еколошке свести руралне популације. Непосредан доживљај девастације

ресурса или подручја као и доживљај еколошких вредности и њихово приближавање појединцу које се остварује кроз одговарајуће телевизијске садржаје, даје могућност да се свака индивидуа осети делом природе као и да може да предвиђа последице сопственог понашања.

3. ТЕЛЕВИЗИЈА КАО ФАКТОР ФОРМИРАЊА СВЕСТИ

Модерно друштво је све више посредовано медијима. Начин на који медији утичу на друштво је предмет велике и дуге научне дебате (Богданић, 1996, Миливојевић, 2015). Њени учесници се ипак слажу око тога да медији представљају веома важну друштвену институцију.

У неколико последњих деценија улога медија у развоју еколошке свести је све важнија. Она се огледа кроз повећано коришћење медија од стране друштвених актера који се баве заштитом животне средине, кроз све веће интересовање медија за еколошка питања и кроз све разноврснију продукцију и окретање публике ка медијима као извору информација о еколошким темама.

У теорији, међутим, не постоји сагласност колико и како медији утичу на оне који их користе. Утицај медија на публику је најконтроверзније питање комуниколошке теорије и истраживања од њиховог настанка до данас. Теорија је већ два пута направила комплетан заокрет у основној поставци о моћи и ефектима медија (Миливојевић, 2015, Матић, 2007). Теза са почетка 20. века да медији имају снажан, директан и истоветан утицај на масовну публику средином века је замењена тврдњом да су њихови ефекти ограничени, селективни и индиректни. Смењивање теорија о утицају медија на публику наставља се и даље а крајем века (1970-тих и 1980-тих година) настаје нова парадигма о великој моћи медија која се испољава кроз индиректне и дуготрајне утицаје, пре свега на колективно поимање стварности.

Данас међу комуниколозима постоји сагласност само око тога да медије треба третирати као значајног актера скупа друштвених институција који имају утицаја на свест и понашање грађана, али се фактори тог утицаја и даље знатно разликују.

Додатно, постоји и сагласност да је телевизија најутицајнија међу свим врстама медија - она је свеприсутна, општеприхваћена и медиј са највећим утицајем на најбројнији аудиторијум (Мек Квин, 2000) - иако њена популарност све више опада међу генерацијом рођеном после 2000. године.

Од како је настала, телевизија се укључила у комплексну мрежу социјализаторских агенаса, добијајући све већи значај у обликовању свакодневног живота сваког појединца, утичући на начин понашања, размишљања и формирања представа о себи и другима (Ђорђевић, 1979:9)

Резултати истраживања културолошких феномена показују да телевизија има дубоку моћ продирања у све сфере душтва. Њена општеприхваћеност у друштву изазвала је подељена мишљења на оне који мисле да телевизија омогућава гледаоцу да прошири сазнања и развије креативност и на оне друге који сматрају да телевизија реконструише стварност, манипулише афинитетима и потребама публике стварајући нереалну слику света у коме живе.

3.1. Информативна и образовна функција телевизије

Теоретичари медија говоре о разноврсним функцијама које медији обављају (Лоример, 1998, Мек Квејл 1976, Мек Квин, 2000). У зависности од теоријског контекста у коме се посматра масовна комуникација посредством телевизије, њене функције се дефинишу као забавна, ескапистичка, дистрактивна, социјализирајућа, до разних аспеката идеолошке функције (одржавање постојећег поретка, конструкција стварности, манипулација потребама, афинитетима и емоцијама публике, субверзивна, итд). Ипак, информативна и образовна функција телевизије као примарне се не доводи у питање.

Информативна функција телевизије се обавља прикупљањем разноврсних информација и њиховим трансформисањем у аудио-визуелне поруке које су пријемчиве гледаоцима.

Информација је културна творевина која садржи чињенице о одређеној ситуацији из околине примаоца (Радојковић, Стојковић, 2004: 11). Инофрмација

садржи ново знање, али укључује и форму у којој се ново знање обликује да би се пренело другим субјектима у комуникацијском процесу, као и сврсисходност која представља делатносну димензију поруке (Томић, 2000). У том смислу, информација има моћ да изазове мотивацију за променом, промену става а као последицу тога информација утиче на промену понашања појединца или друштвене групе (Ђорђевић, 1989).

Иноформативна функција као објективно обавештавање јавности разликује се од пропаганде која има циљ да на одређени начин утиче на свест људи (Благојевић и сар. 2015).

Дакле функција информације је ширење сазнања о истинитим, стварним и објективним чињеницама како бисмо могли да схватимо реалне међусобне односе у друштву између појединаца и група. Јовановић и Лазаревић наводе да напредак науке и технике који је омогућио брзину приступа информацијама и њену свеприсутност не доводи увек до боље обавештености просечног човека већ често до његовог претрпавања бесконачним низом информација које нужно не осветљавају ниједно битно питање у вези са неким значајним проблемом (Јовановић, Лазаревић, 2008). У таквим околностима када је човек обасут умноженим подацима који се односе на неку област или сферу друштвеног живота оспорава се и један од основних циљева информације а то је убрзавање друштвених промена и развоја и доприноса субјективној представи човека о властитој улози у њима.

Образовна функција телевизије се обавља како пружањем информација, тако и специјалних тематских садржаја у оквиру образовно – научног или културно- уметничког програма (Ђорђевић, 1989, стр. 130). Потер (*Poter*) износи став да без обзира на интересовања личности медији пружају могућност сазнања и учења, јер имају јак образовни потенцијал и на тај начин утичу на наше знање (*Poter, 2008*). Према Јовановићу, образовање путем телевизије као и свака друга врста образовања има четири основне функције: нормативну, сазнајну, емоционалну и актуелизирајућу. На тај начин омогућено је усвајање друштвених норми, стицање нових знања и информација, грађење емотивног односа према

одређеним вредностима, себи и другима а основи циљ треба да буде подстицање личности на реализацију свега наведеног (Јовановић, 2005: 208-209).

Мек Квин наводи да се образовна компонента, коју поседују различити телевизијски програми, попут образовног и документарног, поред јаке садржајне поруке користи и играним пасажима као методом презентације. „Мешавина жанрова и средстава изражавања је нужност проистекла из императива посвећивања и ширења знања путем медија“ (Мек Квин, 2000). Лемеш (2008) наводи да образовна функција телевизије има смисла и да се усмереном употребом телевизије постижу специфични образовни и васпитни циљеви. „Због такве улоге у образовању и чињенице да је константно присутна у свим друштвеним сферама, телевизију многи доживљавају као потенцијално најутицајнији фактор друштвених промена, националног развоја и модернизације друштва“ (Лемеш, 2008, стр. 253). Према Потеровом мишљењу, телевизија и масовни медији су чиниоци који утичу на наше ставове, формирају их и јачају постојеће; утичу на емоције, изазивају страх, бол, тугу, срећу; подстичу физиолошке реакције (Poter, 2008).

Према Џервису (Jarvis) телевизија постаје значајан ресурс за процес трансформисања искуства у знање, вештине, ставове, вредности и осећања (Jarvis, 1995) који могу представљати део образовања потребног становницима руралних области у заштити животне средине.

И у теоријским дискусијама које односе на образовање путем телевизије постоје два основна контекста у оквиру којих се одвија проучавање односа образовања и телевизије.

Први претпоставља да се путем телевизије може образовати, пре свега, кроз наглашено образовне програме: документарне, научне и културно-образовне.

Друга претпоставка базира се на ставу да телевизија као медиј учи, образује и пружа нова сазнања из свега онога што произведе и у том случају говори се о неформалном учењу или образовању. Ољача сматра да телевизија може бити јако добар образовни ресурс, кроз специјалне програме (Ољача, 1992)

какве су и емисије које су анализирани и у овом истраживању.

Из досадашњих излагања може се закључити да се образовни утицај телевизије огледа у стицању знања или трансформацији искуства у нова знања и вештине. Иако су границе између образовне и васпитне улоге телевизије веома танке у теоријском смислу оне се могу разграничити.

Мек Квејл истиче да се телевизија својим индиректним утицајем уклапа са осталим покретачима социјализације у „друштвено културни модел“ утицаја који се сагледава кроз последице које медији изазивају у друштву омогућивши на тај начин људима стицање знања, норми и процена које су им потребне у свакодневном животу (Мек Квејл, 1977, 17). На овом трагу израсла је читава струја истраживања улоге медија, а посебно телевизије, о „култивацији“ друштвене свести (Матић, 2007). Према ауторима теорије култивације, медији својим дуготрајним деловањем креирају заједничке начине селекције и посматрања догађаја у једној култури, тј. заједничке начине виђења и разумевања света. Сами медији, а телевизија пре свега, представљају извор униформних и конвенционалних верзија друштвене реалности. Дуготрајном употребом публика се социјализује према нормама, ставовима и вредностима приступим у медијским конструктима и навикава да медијске погледе на свет прихвата као своје.

О васпитној функцији телевизије своја запажања износе и Норис и Инглехарт (*Noris & Inglehart*) истичући њену веома важну улогу у формирању позитивних друштвених вредности, развијању толеранције и формирању позитивних ставова према друштвеним групама (*Noris & Inglehart, 2009*).

Са овим налазима слаже се и Пастуровић (Пастуровић, 1999) који наводи да је “медијско васпитање индиректан процес, често сасвим несвестан путем кога се уче мотиви, различите вредности, интереси, ставови и навике. У вредностима и навикама јачи је вољни аспект док у ставовима доминира емоционални.” (Пастуровић, 1999, 45, види у Гломазић, 2012). За разлику од њих, сазнајни аспект доминира над осећајним и вољним када је о образовању реч. Ово је веома добар кључ на основу кога се може разумети начин снажног деловања порука које се пласирају путем телевизије, посебно када је реч о акцијама усмереним на

пропаганду и политичко деловање (више се односи на вољни и емоционални аспект), али и на рекламирање различитих садржаја и поспешивање потрошње и стварање потрошачког менталитета друштва (Гломазић, 2012)

Грумел (*Grummell*) истиче да истицање друштвено пожељних вредности представља васпитни део телевизијске поруке упућене публици. Циљ таквих васпитних садржаја потенцира код публике усвајање вредности које су друштвено прихватљиве и пожељне. Међу тим вредностима истиче се значај животне средине кроз поштовање природе, других људи и њихових потреба и поштовање према себи, сопственим захтевима и реалним потребама. Закључак је да перцепција телевизијских порука од стране гледалаца ипак зависи од утицаја многобројних фактора (*Grummell, 2010*).

3.2. Еколошко-едукативна функција телевизије

Еколошко образовање је интердисциплинарна област која се у својој основи бави посматрањем околине и односима човека и природног система при чему функције овог образовања директно досежу до утицаја на човеково разумевање проблема, понашање и ставове. Телевизија преко својих основних дидактичких функција као што су приближавање стварности која није доступна у другим процесима учења, буђење интереса према предмету сазнања (у овом случају екологије) и развијање способности опажања, активности, маште и мишљења може бити значајно помоћно средство у еколошком образовању посебно у његовим следећим функцијама:

1. подстицању развоја сензитивности, свести, разумевања, критичког мишљења и вештина решавања проблема;
2. подстицању активне улоге у процесу учења;
3. наглашавању активне одговорности појединца;
4. коришћење широког спектра техничких учења и преношења знања, са посебним нагласком на практичним активностима и непосредном искуству (Ђорђевић, 1979:28),

Преношење информација помоћу технологије коју поседује телевизија а

која укључује звук и слику, доприноси формирању система знања код људи. Систем знања у области заштите животне средине представља информације, сазнања и податке који се односе на проблеме у животној средини, потребу њене заштите и очувања. Такве информације прерађене од стране личности у њеној свести доприносе формирању система еколошких знања, изграђивању еколошких ставова, вредности, еколошког погледа на свет. Поред тога што могу допринети развоју појединца, формирању његове еколошке свести, културе, погледа на свет, истовремено остварујући опште системске циљеве, у служби су развоја опште и еколошке културе једног друштва, односно остваривања његове хуманизације и еколошкостизације и других прогресивних кретања и тенденција (Марковић, 2010).

Само правовремене, објективне и тачне информације о угрожениости животне средине и последицама које због тога настају могу допринети успешном решавању проблема у овој области. Указивањем на личну одговорност и могућностима које сваки појединац може предузети у циљу заштите животне средине медији утичу на формирање појединачне и шире друштвена свест и одговорност у овој области (Ђурђевић, 2002).

У свом раду *Медији и животна средина: Студији случаја на португалским телевизијама*, Јоана Падрао (*Joana Padrao*) истраживала је еколошке програме који су се емитовали на четири тв канала у Португалу у периоду јануар 2010 – децембар 2011. Студија је показала да се медији фокусирају на глобалне климатске еколошке проблеме а да национални проблеми остају ирелевантни као и да медији морају да приближе науку и заштиту животне средине и успоставе комуникацију са гледаоцима јер је видео материјал најефикаснији начин учења. Квалитетним информацијама које ће покривати различите области животне средине медији ће утицати на разумевање проблема, квалитет и квантитет знања о животној средини и на свест гледалаца (*Padrao, 2012*).

Јовановић наводи да је телевизија успела да избрише или бар да смањи видљивост граница, између града и села, различитих култура и националних заједница, образованих људи и неписменог света. Успоставила је нове методе комуницирања и социјалног зближавања људи кроз размену искустава о ономе

што су на телевизији видели и чули (Јовановић 1979).

Угринa наводи да су електронски медији (радио, филм, телевизија, телефон) продужили поједина чула и оснажили поједине функције код људи и да утичу и на интелектуални живот појединца, одређујући његов став према свету који га окружује (Угринa, 2009) .

Телевизија и радио имају привилегију да утичу на масе и на њихов начина живота и зато могу да играју кључну улогу и у извештавању о животној средини и буду моћни алат који може створити реалну слику за публику о различитим питањима заштите животне средине, који су крајње важни за друштво. Да би одржали такав моћан положај медији треба да буду ослобођени од сваке врсте пристрасности и предрасуда и реално извештавају и о добрим и лошим појавама и догађајима у друштво у коме живимо (*Lokhandwala, 2010*).

Значај медија у остваривању јавног интереса какав је одговорно еколошко понашање људи прокламован је и на Конференција УН о животној средини и развоју која је одржана у Рио де Жанеиру 1992. године. Усвојен је акциони план за одрживи развој, Агенда 21, који наводи да је обавеза држава и Уједињених Нација (УН) да промовишу заједничко деловање с медијима на унапређењу понашања, вредности и активног учешћа људи у заштити и унапређењу животне средине. Поглавље 36, Агенде 21 посвећено је образовању и декларише га следећом дефиницијом: "Образовање је од кључног значаја за промовисање одрживог развоја и побољшање капацитета људи за решавање питања животне средине и развоја“.

Дакле, значајну улогу у формирању еколошке свести и еколошке културе има информисање и образовање путем телевизије. Неоспорно је да „са развојем науке, технике и технологије, унапређивањем друштвено–економских односа, ширењем образовних могућности с једне и развојем еколошке кризе с друге стране, средства масовних комуникација, а посебно телевизија добијају значајне задатке у информисању, васпитању и образовању за заштиту животне средине.“ (Николић, 2012)

Једно од кључних питања, како националног, тако и међународног права, јесте право на правовремено еколошко информисање како у контексту заштите животне средине тако и у контексту заштите људских права.

Прва иницијатива да се једним међународним уговором регулише право приступа информацијама које се тичу заштите животне средине на европском плану појавила се под окриљем Економске комисије Уједињених нација за Европу (*UNECE*) и у сарадњи са представницима разних невладиних организација, 25. јуна 1998. године, на четвртој министарској конференцији „Животна средина за Европу“ усвојена конвенција о приступу информацијама, партиципацији јавности у доношењу одлука и о приступу правосуђу у вези са питањима заштите животне средине, под називом Архуска конвенција.

У периоду до 2003. године, Конвенцију је потписало 45 земаља, а 25 је депоновало инструмент ратификације, прихватања, одобравања или приступања, чиме су се обавезали на одредбе конвенције (Архуска конвенција).

Основна функција конвенције је да обавезе државе чланице да учине доступним информације од значаја за животну средину, али и да омогући представницима јавности да учествују у доношењу одлука. Њена функција састоји се и у обезбеђивању адекватне правне заштите земаља чланица у случају непоштовања права.

Конвенција постулира право човека на адекватну животну средину обавезујући да се животна средина чува и унапређује у интересу садашњих и будућих генерација. Грађанима се обезбеђује право на приступ информацијама, на учешће у доношењу одлука и заштиту пред надлежним државним органима.

Одредбама Конвенције тежи се укидању државног монопола у области животне средине а грађанима и невладиним организацијама омогућава се приступ информацијама и активно учешће у разним процедурама од значаја за заштиту животне средине чиме је грађанима обезбеђена позиција равноправног партнера у овим процесима.

3.3. Модели организације телевизије: јавни сервис и комерцијална телевизија

На функције телевизије и начине на који се оне остварују утиче модел организације телевизије. Два основна модела преовлађују данас – јавни сервис и комерцијални модел, који су се развили у медијском окружењу Европе и Америке.

Зачетник европског концепта развоја телевизије је Велика Британија и њена емисиона корпорација Би-Би-Си (*British Broadcasting Corporation*), формирана 1926. чија су организациона начела и праксе касније постали општеприхваћени у Западној Европи. Дефиниција јавног медијског сервиса се временом мењала. Његово првобитно значење је имало наглашену техничко-економску димензију и означавало је врсту јавне тј. друштвене услуге коју обезбеђује држава и која је под једнаким условима доступна свим грађанима, као што су им доступне поштанске или транспортне услуге. Медијски јавни сервис у почетку су карактерисали “универзали приступ”, “једнаке цене”, “регулација профита” и “високи стандарди техничког квалитета” (*Syvvertsen, 1999: 7*). Знатно касније је појам јавни сервис добио значење емитовања у интересу јавности, односно грађана. Медиј у служби јавности гарантовао је да сви чланови друштва имају приступ информацијама и знању који су им потребни за обављање грађанских дужности. Тиме је означаван медиј који је удаљен и од државе и од тржишта, што га стваља у позицију да функционише као критичко “око јавности”. Најновија дефиниција “јавног сервиса”, како указује Сивертсен (*Syvvertsen*), изједначава јавност са публиком, па означава медиј чији “примарни интерес јесте да задовољи интересе и преференције индивидуланих потрошача пре него потребе заједнице, грађанства” (*Syvvertsen, 1999: 7*). Са све снажнијом комерцијализацијом медијског сектора, која је глобални тренд, нова дефиниција настоји да потисне претходну, о јавним медијима у служби јавности тј. грађана као активних друштвених субјеката.

Комерцијални приступ организације телевизије развио се у САД. Он почива на тези да је тржиште најбољи регулатор понуде и потражње разних врста ТВ програма. За разлику од јавних сервиса који се финансирају од претплате или из

државног буџета и не трче за профитом, приватне комерцијалне телевизије теже стварању профита који се остварује продајом огласног простора и дистрибуцијом на тржишту. Рекламе као примарни садржај који се емитује на приватним телевизијама, у зависности од времена емитовања могу заузети 25-30% укупног времена (Радојковић, Стојковић, 2004;124). Иако гледаоцима изгледа да се комерцијална телевизија финансира од продаје рекламног времена оглашивачима, њена економија функционише другачије. Како указује Кин, код комерцијалне телевизије „није циљ продати емисије гледаоцима, него гледаоце пласирати оглашивачима“ (Кин; 1995:63). Публика, односно њена куповна моћ, се овде претвара у робу и продаје оглашивачима, због чега комерцијална телевизија мора да тежи што масовнијој публици, а тиме и прилагођавању програма што ширем аудитотијуму, што умањује квалитет програма, а публику претвара само у потрошаче.

Јавни сервис најчешће се представља као медијски систем основан од јавности, контролисан од јавности и финансиран од јавности како би емитовао програм од јавног интереса. Њега карактеришу универзалност, доступност, посвећеност мањинама, посвећеност образовању јавности и дистанцирање од приватних интереса, одн. интереса појединаца и група, неговање јавне сфере (Трејси,1998, 26-32), брига за национални идентитет и културу; независност у односу на државу и комерцијалне интересе; непристрасност; ширина и разноврсност програма (Вељановски, 2005, 26); као и висок квалитет, оригиналност, ангажованост, анализа актуелних догађаја и идеја (*Ofcom, 2007*).

По многим заговорницима јавног сервиса, они се разликују од медија комерцијалног типа тако што су политички уравнотежени, емитују програме на језицима етничких група, имају разноврснију програмску понуду и обезбеђују простора за емитовање програма независних продукција.

Међутим, институција јавног сервиса преживљава кризу последњих година у европској постојбини (Вељановски, 2005), јер се производи јавне и комерцијалне телевизије не разликују тако драстично како би промотери њихових разлика желели. Комерцијална телевизија је успела да се приближи многим начелима

функционисања јавног сервиса, а захваљујући развоју сателитске, кабловске и дигиталне технологије 1980-их година умногоме је повећала разноврсност своје понуде, посебно стварањем специјализованих канала за информативни програм (као што је Си-Ен-Ен), музички (МТВ), спортски (Еурспорт) или образовни (Дискавери).

На промене у продукцији комерцијалне телевизије утицала су истраживања публике. У природи је комерцијалних медија да се њихова конкуренција не одвија због публике, него због оглашивача и да они теже само омасовљавању публике. Међутим, показало се да публика није само пасивни прималац порука, већ активни тумач програма; њен активизам је сведочанство да „значања и задовољства која гледаоци добијају од телевизије могу бити сасвим другачија од оних која су предвидели аутори програма“ (Мек Квин 2000:212). Истраживања која су испитивала ставове гледалаца о образовно-научним и религијским садржајима (Јосифовић, 2003; Сенић, Јосифовић, 2009). показала су да око 70% гледалаца позитивно вреднује ове програме, да су за њих заинтересовани (Јосифовић, 2003). То је потврђено и истраживањима које је спроведено на територији Србије на узорку од преко 2000 грађана старијих од 15 година (Позитив центар за дигиталне медије, 2011). Испитаници сматрају да медијима недостају образовни садржаји (65,9%). Више од једне трећине испитаника сматра да недостаје више документарних емисија док једна четвртина сматра да је потребно више информација (Гломазић, 2014).

Истраживањима заинтересованости публике за садржаје-програме, утврђено је да постоји мало узајамног односа између индекса заинтересованости публике (AI) и рејтинга код публике. Тако су компаративна истраживања, која се односе на државе чланице Европске уније, показала да јавне талевизије у већој мери од комерцијалних утичу на повећање политичких знања грађана иако комерцијалне телевизијске станице бележе велику гледаност (*Holtz-Bacha* и *Norris*, 2001). Информација о рејтингу, као критеријуму којим се оглашивачи руководе при одабиру медија чије ће услуге користити, по Бурдијеу, јесте информација о томе „шта пролази“ код публике па је рејтинг као мера постао „нека врста страшног суда новинарства и других видова – пре свега и посебно

забавне – медијске продукције“ (Бурдије; у: Крстовић: 2010:53). Резултати говоре да већа публика нужно не имплицира и већи индекс заинтересованости (AI) и обрнуто (Кент, 2005).

Гломазић упозорава да истраживања рејтинга у највећем броју случајева организују продавци и купци рекламног простора, руковођени комерцијалним интересима, и да је ту „кључ новог приступа телевизији у коме, од три основне функције телевизије, у највећој мери трпи штету – образовна“ (Гломазић, 2014; 66). Иако профит није споран мотив уласка у медијски бизнис, увођење профита као врхунског мерила успешности занемарује аспекте деловања телевизије у јавном интересу, што кључно разликује јавну и комерцијалну телевизију.

3.4. Еколошки садржаји у телевизијским програмима

Правовремено и адекватно информисање о екологији и заштити животне средине значајно је због разумевања стања у животној средини које се преноси кроз поруке сликом и звуком и омогућава људима да схвате и разумеју да нарушавање еколошке равнотеже може да угрози и њих. На тај начин телевизијске информације и целовити садржаји подстичу на размишљање и мотивишу на промену понашања и еколошки активизам.

Еколошке теме у медијима заступљене су као информације у дневним информативним емисијама или као тематске целине односно емисиј које тичу екологије или заштите животне средине. Дневне информативне емисије заштитом животне средине баве се на нивоу извештаја о акцидентним ситуацијама, природним катастрофама или глобалним еколошким променама. На основу истраживања (Марковић, 2010, *Kushwaha, 2015*) јасно је да су гледаоци најбоље информисани о климатским променама као што су озонске рупе, киселе кише, отапање глечера и пораст нивоа мора, нестанак ретких биљних и животињских врста. Тако се кроз телевизијске садржаје и информације много више сазнаје о заштити животиња и предела него о конкретним еколошким проблемима у најближем окружењу. Еколошка проблематика по мишљењу телевизијских теоретичара и критичара у средствима јавног информисања није довољно

заступљена и презентована на примерен начин. Медијска покривеност еколошких и тема везаних за заштиту животне средине везује се првенствено за акцидентне ситуације или природне катастрофе. Такође, постоји нередовна и неконтинуирана присутност информација у електронским медијима, која може условити и манипулисање чињеницама ради повећања гледаности. Све је веће манипулисање чињеницама о узроцима и последицама еколошких катастрофа и величини територије коју она захвата а прикривају се чињенице везане за последице неадекватног транспорта и складиштења опасних материја. Све ово има негативне последице на јавно мњење. Информисање постаје парцијално, неравномерно и непланско, а често долази и до прикривања суштине стварног проблема (Марковић, 2010).

Образовна функција телевизије у области екологије и заштите животне средине реализује се и кроз емисије научног и документарног програма које гледаоце информишу о научним истраживањима, упознају их са разним феноменима у природи, животињском свету у дубинама мора, о заштити природних добара и ретких биљних и животњских врста.

Британски јавни сервис, Би-Би-Си, у информативним емисијама бави се глобалним еколошким темама као што су климатске промене, конференције посвећене глобалној екологији, актуелним акцидентним ситуацијама у земљи и свету. Еколошким темама које се тичу заштите планете као станишта различитих биљака и животиња, природним потенцијалима река и планина, хуманим односом према врстама које изумиру британски јавни сервис бави се кроз серијске документарне програме, које након дугогодишњег истраживања реализују екипе од десетак новинара истраживача, продуцентата, сниматеља, презентера. Неки од таквих програма су: *Natural World*, *Human Planet*, *Rivers with Griff Rhys Jones*, *Hidden Kingdoms*. Ова врста серијског документарног програма у ТВ водичу налази се у поглављу *Наука и екологија* а емитује се најчешће у поподневним терминима на Првом и Другом каналу јавног сервиса Би-Би-Си.

Специјализовани канали који покривају еколошка питања у свету су Дискавери канал, (*Discovery Channel*), канал Национална Географија (*National*

Geographic Channel) и канал Планета животиња (*Animal Planet Channel*). Специјализоване емисије које се екологијом баве потенцирајући очуване природне реткости и лепоте као и хуман однос према животињама и очување ретких врста буде код људи позитивне емоције, а поред рационалне ови садржаји сензибилишу и емоционалну компоненту еколошке свести. На тај начин остварују се општи циљеви еколошког образовања као што је стицање релевантних знања и информација неопходних за промишљен однос према окружењу; подстицај развоја свести о окружењу; подстицај за формирање ставова о личном одговорном односу према животној средини; стварање здравих модела понашања према животној средини (за појединце, групе и друштво у целини).

У Индији се специјални програми који се баве заштитом животне средине и екологијом најчешће припремају у сарадњи са државним институцијама за науку и животну средину. Програми националних канала су регулисани законом и морају да имају садржаје посвећене заштити животне средине. *Doordashan*, најважнији национални канал има три редовна програма о животној средини: сваке недеље емитује се научни програм „Земља“ који се фокусира на један посебан еколошки проблем. Усмерен на високо образовану циљну групу овај програм нуди изворне информације, објашњава последице проблема и даје предлоге за решење променом понашања појединаца. Недељник „*Terraquiz*“, индијски квиз о животној средини, који се емитује сваке недеље по 30 минута а ради се у сарадњи националне телевизије са Министарством животне средине и шума, Индије а поред квиза у емисији се представљају успешне иницијативе појединаца на плану заштите животне средине. Поред тога и канал британског јавног сервиса (Би-Би-Си) у Индији нуди посебан садржај информација о животној средини са дневним емитовањем (*Kushwaha, 2015*)

Истраживања наводе као веома важну мотивациону и акциону улогу телевизије у промени еколошких навика, понашања и свести урбане и руралне популације. Телевизија Б1 у Румунији покренула је иницијативу која промовише и усклађује акцију за прикупљање електронског отпада широм земље у организацији Министарства заштите животне средине и одрживог развоја. Иницијатива за прикупљање отпада фокусира се на младе и њихово учешће у

решавању проблема животне средине (*Lokhandwala, 2010*).

С друге стране, радио је одиграо веома значајну улогу у разним деловима света. Национални радио Непала, помогао је својим програмом да млади схвате и буду свесни опасности по животну средину настале због загађења и деградација животне средине у области Хималаја и планинских венаца.

У Калифорнији се преко Јавног радија емитује емисија „*Живот на Земљи*“ недељне вести и информације о животној средини која се слуша на више од 300 јавних радио станица које су подржавале решења за широк спектар еколошких проблема (*Living on Earth Ongoing Initiatives, 2010*). Фоксов канал за забаву „*Fox entertainment*“ такође тврди да су изградили своје пословање на посвећености „*Зеленим ИТ*“ (*News Corporation, 2010*). Локандвала (*Lokhandwala 2010*) истиче да медији као што су телевизија и радио међу људима треба да промовишу одрживост животне средине као процес обогаћивања уместо да чекају да се дешавају катастрофе и тада уносе узбуђење и панику међу гледаоце (*Lokhandwala 2010*). С друге стране приказивање реалне слике природних катастрофа (поплаве, клизишта, ерозија земљишта, велики шумски пожари) за које је одговоран човек може подстаћи емоције и размишљање о сопственом понашању које би допринело заштити животне средине.

3.5. Значај телевизијских еколошких садржаја намењених руралној популацији

Кључни елемент одрживог развоја руралних подручја и индивидуалних газдинстава је подизање еколошке свести међу пољопривредницима (Prus, 2008) у чему је несумњиво значајна улога телевизије, која информише о штетним последицама људских активности по земљиште, воду, ваздух, биљни и животињски свет и квалитет живота и тако утиче на свест о потреби и значају очувања тих вредности. Поред информација телевизија има изузетне потенцијале за преношење савета и мишљења из домена екологије, популацији која живи у руралним областима и којој је пољопривредна производња главни ослонац економског развоја. Телевизија тако утиче на формирање еколошки позитивних

ставова, еколошке свести и културе. Смисао телевизијских садржаја намењених руралној популацији поред информативног и образовног мора да буде и мотивационог карактера како би навео гледаоце на личну акцију и понашања која су еколошки прихватљива.

Потенцијални утицај медија у стицању знања о заштити животне средине, ставу јавности и понашања препознат је и истраживан од стране неколико аутора (*Prathap, Ponnusamy, 2006*). Електронски и штампани медији играју веома важну улогу у стварању свести о заштити животне средине и ширењу нових пољопривредних технологија међу сеоским људима (*Forno, 1999*). Међу руралном популацијом, информације о климатским променама и заштити животне средине које се пласирају преко радија, телевизије и новина шире се брже него информације у личном контакту. Штампани материјали, као што су књиге, часописи, новине и брошуре могу помоћи у преносу нових информација али су радио и телевизија значајна средства за брзо ширење информација међу руралном популацијом. Загађења животне средине постала су велики проблем а значај свести код људи поставља се као главни фактор. Велики број људи је забринути због еколошких питања. Дакле, постоји снажна потреба да се створи свест код грађана према управљању животном средином за наредне генерације.

Највећи број истраживања о утицају медија на еколошку свест гледалаца остварен је у земљама у развоју где је телевизија још увек, без обзира на све већу присутност интернета и његов утицај, најважнији масовни медији у информисању, забави али и у области информисања и едукације о животној средини. Међу истраживачима у овој области предњачи Индија, где се пољопривредом бави приближно половина становништва која најчешће живи у сиромашним руралним областима где су радио и телевизија најважнији извори информисања и образовања (*Kapoor, 2011*)

Истраживања која су спроведена у Индији на случајном узорку од 400 испитаника фокусирали су се на утицај медија и њихов значај у ширењу еколошке свести код 200 испитаника из руралног и 200 испитаника из урбаног подручја. Закључак је да је код становника урбаних подручја еколошка свест на вишем

нивоу него код становника руралних области. У урбаним подручјима било је доступно неколико телевизијских и радио канала, новине и часописи док су становници руралних простора имали на располагању два медија ТВ и Радио. Становници урбаних средина који су изложени утицају већег броја медија показују виши ниво свести према заштити животне средине него становници сеоских средина који су изложени мањем броју медија (Kappor, 2011).

Значај образовања и медија као фактора који обликују свест људи да би се постигао одрживи развој на дуге стазе (о чему је било потврђен је и на бројним конференцијама које су биле посвећене заштити животне средине на глобалном нивоу (Стокхолм 1972; Београд 1975; Тбилиси 1977; Рио де Жанеиро 1992).

Студије које су изводили *Arcuri et al. (1987); Ostman & Parker (1986, 1987); Brathers et al. (1991); Hausbeck et al (1992); Chan (1996, 1999); Prathap & Ponnusami (2006)* и *Kappor (2011)* истичу значај различитих типова медија као што су новине, радио и телевизија у стварању свести о животној средини међу људима различитих заједница које припадају урбаним и руралним срединама.

Капор (*Kappor*) наводи да је телевизија у Индији почела да се користи 1959. године као медиј социјалног образовања, и као инструмент за подршку програмима друштвеног и економског развоја. Телевизија је, у овој земљи, своју експанзију у доживела у последње две деценије а данас покрива преко 85,4 одсто становништва. Основни циљ телевизијског програма намењеног становницима руралних подручја је упознавање руралне публике са најновијим техничким и научним знањима о пољопривредним праксама, пољопривредном оруђу, сточарству и руралном развоју. Поред тога телевизија има за циљ упознавање гледалаца са растућим значајем здравља, планирањем породице, хигијене а један од важнијих циљева је и забава. У циљу процене ефикасности програма у три села округа Хисар, Пољопривредни факултет спровео је анкету са циљем да истражи, испита и утврди корисност информација у програмима намењеним руралној публици. Између осталог резултати истраживања показали су следеће:

1) емисије намењене руралној популацији нису привлачне као већина програма јер су засновани на монолозима са ниским визуелним садржајем;

2) много већи број препорука стручњака на телевизији је намењен великим произвођачима него малим фармерима који чине већину руралне популације (Kappor, 2011).

Кушваха (*Kushwaha*) истиче да медији имају активну улогу у информисању о негативним последицама по животну средину. Информације о корпорацијама које не испуњавају своје законске обавезе у области заштите животне средине и тумачење нових закона који регулишу ову област медији стварају позитиван однос према животној средини међу људима различитих заједница које припадају урбаним и руралним срединама (*Kushwaha, 2015*)

Према Олперу и Свинену (*Olper, Swinnen*) масовни медији имају кључну улогу у дистрибуцији информација при чему моделују политичко тржиште и учествују у креирању јавних политика. Према истраживању о аграрној политици, које су аутори спровели у 67 земаља, установљено је да је пољопривредна политика важна и у богатим и у сиромашним земљама и да је јавна подршка пољопривреди под снажним утицајем медија. Аутор даље наводи да масовни медији припремају програме и информације намењене већим друштвеним групама које могу да утичу на креирање јавних политика и да се медији међу собом надмећу у пристрасности према већим друштвеним групама. Информисаност бирача преко медија али и већа улога приватних медија утиче на подршку пољопривредној политици која може да делује тако што смањује опорезивање пољопривреде у сиромашним а субвенције у богатим земљама. (*Olper, Swinnen, 2009*).

Хана Хориш (*Hannah Hoerisch*) која се бави истраживањима из области економије, психологије и социологије наводи да политичари боље од уредника медија схватају колико је заштита животне средине важна посебно у руралним подручјима где су најчешће лоцирана природна богатства (шуме, заштићена природна добра, извори минерална богатства, земљиште итд). Кроз дугогодишњу праксу политичари су схватили да је област заштите животне средине погодна за промоцију чак и кроз активну политичку кампању, док многи уредници медија сматрају да програми који образују гледаоце по питању заштите животне средине

не могу остварити комерцијални ефекат (*Hoerisch, 2002*).

Министарство за заштиту животне средине и шума Индије, финансира 50 секунди информативног садржаја у коме се потенцира значај очувања природних ресурса које припрема Дискавери канал (*Discovery Channel*) а емитује се на националној телевизији Индије, четири пута дневно при чему се садржај мења на месец дана.

Кушава (*Kushwaha*) истиче да промена садашње медијске структуре и приступа проблемима, овом сектору може да обезбеди бољу позицију и остварење циљева адекватног еколошког образовања. Он наводи да су емоције и претеривање у извештавању често извор проблема а неслагања и супротстављена мишљења између стручњака такође се вешто експлоатишу. Изношење екстремних ставова чак и од стране научне и стручне јавности може бити корисно једино да би се скренула пажња јавности и упозорило на опасност (*Kushwaha, 2015*).

У Индији су медији званично признати као важна компонента дугорочне стратегије и плана за ревитализацију пољопривреде. У том случају циљ медија је да допринесе животу локалних заједница и да се фокусира на питања која се односе на образовање, здравље, животну средину, пољопривреду и рурални развој заједнице (*Proggya Ghatak, 2010*).

У експерименталној студији која је истраживала ефикасност четири масовна медија (радио, телевизија, новине и интернет) и њихов утицај на знање, 144 сеоске жене које се баве пољопривредном производњом, у три села у Индији требало је проценити стечена знања након вишенедељног излагања специјалним програмима у наведеним медијима. Утврђено је да је најефикаснији третман у стицању знања имала телевизија, затим штампа, интернет и радио. Пронађено је да традиционални медији имају слабији утицај од нових медија када је у питању стицање специфичних врста знања међу руралном популацијом (*Prathap, Ponnusamy, 2006*).

Међутим, сва истраживања указују да ни појединци ни друштва нису спремни или чак нису у стању да промене навике и понашање преко ноћи. Са

друге стране, промене за које се медији залажу морају бити изводљиве. Медији стога имају одговорност да систематским, објективним и тачним информисањем утичу на промену еколошке свести становника руралних подручја.

Многи телевизијски програми у свету намењени су управо информисању о стању у животној средини и мотивисању становнике руралних подручја на прихватање проеколошког понашања. На пример, британски јавни сервис Би-Би-Си на свом првом каналу од 1988. године једном недељно емитује емисију „*Countryfile*“ (у преводу, Досије Село). Емисија је у почетку трајала 30 минута, али је због доброг пријема код гледалаца продужена на 60 минута. Премијерно се емитује на првом каналу, недељом у 19 часова, а репризно на другом каналу понедељком у 13 и недељом у 9 часова. Емисију припрема седам новинара – истраживача и један продуцент, а снима се на подручју целе Енглеске, Шкотске и Велса. Емисија се описује као „истраживање питања која интересују руралну популацију, а при томе приказују и величају лепоту британског села“². Програм укључује петоминутни прогнозни извештај који се емитује из студија у Лондону. У свакој емисији учествују два водитеља-презентера, који су често обучени у типичну сеоску одећу. Свака емисија се бави одређеним подручјем, карактеристикама биљног и животињског света, очувањем природе, пољопривредом и производњом хране на одрживи начин, занатима, историјом, културом и социјалним активностима становништва. Подршку очувању села и органске пољопривредне пружају и јавне личности које се појављују у емисији. Поводом 25 година емитовања емисије „*Countryfile*“, гост програма био је престолонаследник принц Чарлс, који је приказан на сопственом имању и говорио је о свом интересовању за природу, село и органску пољопривреду. Емисија форсира пољопривреднике који својим примерима показују да је ово успешна економска грана и могу подстаћи друге да се врате на село и на адекватан начин помогну рурални развој земље.

Аустријски јавни сервис (*ORF*) сваке друге суботе у 16,30 часова, на каналу *ORF2*, емитује програм „Земља и људи“ (*Land und Leute*) у трајању од 26 минута. То је магазин који се снима у руралним областима Аустрије и на афирмативан

² <http://www.bbc.co.uk/programmes/b006t0bv>.

начин бави се руралним развојем. Емисија нема светодавни приступ и у њеном фокусу је живот на селу који се приказује кроз културу, традицију и обичаје села као важног дела културне баштине Аустрије. Овакав концепт емисије је донекле разумљив ако се зна да је у земљи каква је Аустрија еколошки концепт руралног развоја дубоко инволвиран у све стратегије и политике и спроводи се кроз активности државних служби и локалног цивилног сектора.

Италијанска национална телевизија РАИ (*RAI*) на свом првом каналу сваке недеље у 12:20 часова емитује специјалан програм посвећен пољопривреди и развоју села са посебном тематиком за сваку емисију. Серија се зове „Зелена линија“ (*Linea Verde*) а свака емисија траје око 56 минута и садржи темаску целину намењену екологији и заштити животне средине јер аутори сматрају да је „однос између човека природе и животне средине битан не само због очувања земљишта и вода за производњу хране него и због атрактивне природе погодне за развој туризма“.

Мађарски јавни сервис МТВА на свом првом каналу М1 једном недељно емитује емисије под називом Мађарски газда (фармер) „*Magary gazda*“ у трајању од 20 минута, која се бави пољопривредом и агроекономијом. Пратећи развој пољопривреде кроз све њене гране емисија је саветник пољопривредницима у примени савремених метода и примену добре пољопривредне праксе.

Телевизија Словенија на свом Првом каналу сваке недеље у 12.05 часова емитује емисију „Људи и земља“. Емисија представља фарме широм Словеније, бави се сезонским пољопривредним темама, доноси многе корисне техничке савете, информише о мерама аграрне политике и иновација у области законодавства. У припреми емисије учествују бројни експерти факултета, школа и института који раде у пољопривреди, прехранбеној индустрији или сектору шумарства. Емисија „Људи и земља“ је једна од најстаријих и најгледанијих емисија ТВ Словеније, која се три пута месечно припрема у Марибору, једном месечно у Копру. Аустријски јавни сервис (*ORF*) сваке друге суботе у 16,30 часова, на каналу *ORF2*, емитује програм „Земља и људи“ (*Land und Leute*) у трајању од 26 минута. То је магазин који се снима у руралним областима Аустрије

и на афирмативан начин бави се руралним развојем. Емисија нема светодавни приступ и у њеном фокусу је живот на селу који се приказује кроз културу, традицију и обичаје села као важног дела културне баштине Аустрије. Овакав концепт емисије је донекле разумљив ако се зна да је у земљи каква је Аустрија еколошки концепт руралног развоја дубоко инволвиран у све стратегије и политике и спроводи се кроз активности државних служби и локалног цивилног сектора.

Примарни циљ свих наведених програма је унапређење пољопривредне производње и живота у руралним областима. Иако се савремена пољопривредна производња ослања на агроеколошке приступе кроз принципе добре пољопривредне праксе и мере одрживог руралног развоја, које се делимично промовишу у овим програмима, не може се рећи да су ове емисије превасходно фокусиране на екологију и заштиту животне средине у руралним просторима.

Набројане емисије потврђују да телевизија у многим деловима света прихвата да поред информативне функције има и функцију образовања гледалаца

Да би се утврдило значај телевизије за еколошку свест гледалаца, потребно је интердисциплинарно истраживање које би комбиновало елементе социјалне екологије, агроекологије и комуникологије. С друге стране, опредељеност за правовремено информисање о узроцима еколошке кризе и императив заштите животне средине требало би да су довољан разлог за опредељеност ТВ станица да емитују што више садржаја који су намењени формирању и ширењу еколошке свести становника руралних подручја

4. ТЕЛЕВИЗИЈСКА ПОНУДА ЕКОЛОШКИХ САДРЖАЈА КАО ФАКТОР ОД УТИЦАЈА НА ЕКОЛОШКУ СВЕСТ РУРАЛНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У СРБИЈИ

4.1. Социо-економски контекст и релевантне политике

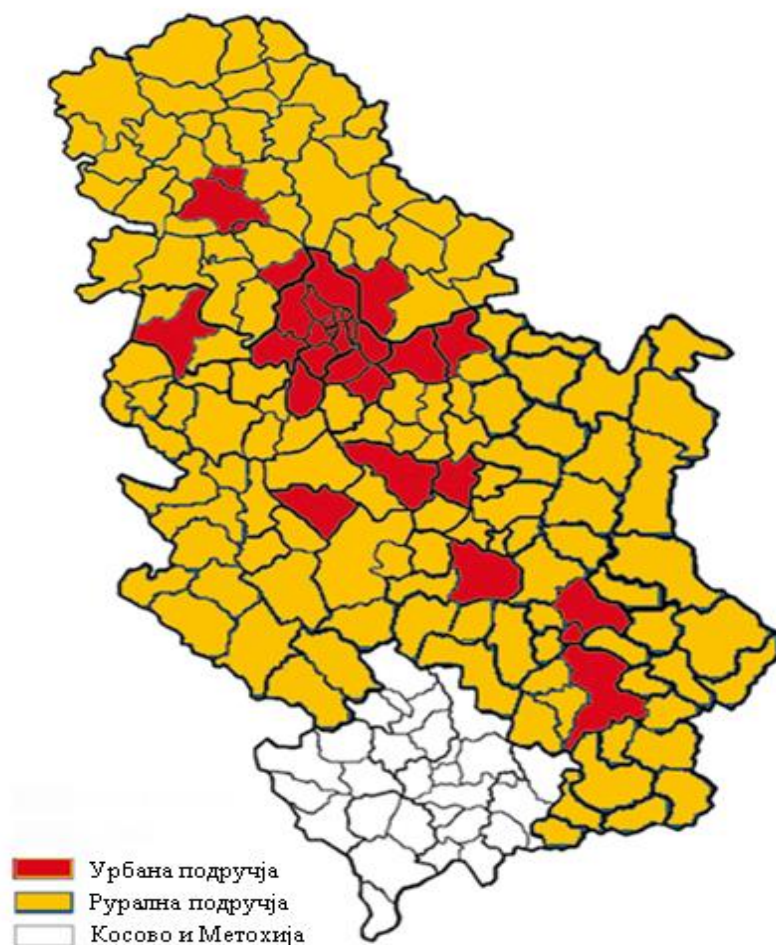
Пре него што се изложе налази истраживања, потребно је указати на шири социо-економски контекст од значаја за разумевање положаја и услова живота

руралне популације. Такође, потребно је указати и на најважније политике које пружају шансе за формирање еколошки позитивних ставова и понашања руралног становништва, али и развој руралних области.

У периоду од другог светског рата до седамдесетих година 20 века насеља у Србији била су подељена на градска, сеоска и мешовита а као критеријуми су се користили величина насеља и однос пољопривредног и укупног становништва. Од пописа 1981. године насеља се деле на урбана и остала, а подела се базира на одлукама општинских власти које саме додељују статус градском насељу³, док су сва остала насеља сврставају у остала и могу се сматрати руралним. Овакво дефинисање руралних области знатно се разликује од дефиниције (описане у поглављу Методологија и узорак истраживања) која се примењују у ЕУ (Богданов, 2006).

Ранија истраживања (Богданов, 2007) указују да на основу ОЕЦД дефиниције руралних подручја руралне области у Србији заузимају 85% територије у којима живи више од половине укупног становништва (55%), са густином насељености од 63 становника по километру квадратном што је за 1/3 мање од националног просека. Према овом истраживању, од укупно 160 општина у Србији, 130 општина које се састоје од 3904 насеља има обележја руралних (Мапа). Аутор наводи да се рурална подручја у Србији одликују високим степеном издиференцираности у погледу: природних, инфраструктурних и других услова за пољопривредну производњу и развој других привредних активности, близине тржишта и услова за тржишни пласман производа, као и у погледу величине и морфологије насеља. Ова издиференцираност показује се и на плану економског и социјалног развоја, демографских карактеристика и трендова као и културолошких особености и снажно се одражава на ефикасност привређивања и квалитет живљења (Богданов, 2007).

³Довољно је да насеље има генерални урбанистички план и одлуком општинске управе на чијој територији се налази може се сматрати градским.

Мапа 1. Рурална подручја Србије дефинисана према ОЕЦД критеријумима руралности извор „Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија - (Богданов 2006)

4.1.1. Природни потенцијали

На основу критеријума Светске уније за заштиту природе, рурална територија наше земље представља један од шест европских и 153 светска центра биолошке разноврсности. Посебан потенцијал представља културно – историјско наслеђе као и становништво које живи у овим подручјима.

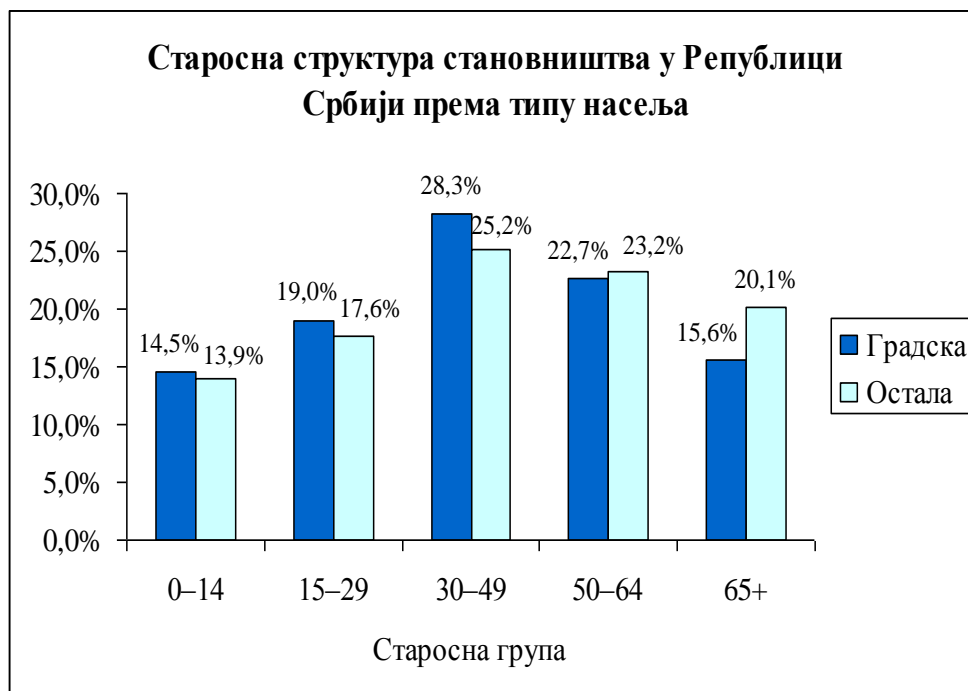
Простор на којем се налази Република Србија карактерише велика генетичка, специјска и екосистемска разноврсност. Високопланинска и планинска област Републике Србије представља један од укупно шест центара европског биодиверзитета а по богатству флоре Србија је потенцијално један од глобалних центара биљне разноврсности при чему се посебно се истичу станишта

ендемичних врста (балкански, локални и стеноендемита). Србија располаже са 0,7 ха пољопривредног, односно 0,46 ха ораничног земљишта по становнику што је сврстава у ред европских земаља са повољним земљишним ресурсима. Иако захваљујући високој количини годишњих падавина Србија припада подручјима богатим изворима и водотоцима квалитет воде у свим крајевима није задовољавајући. Поред тога, вода се мало користи за наводњавање пољопривредних усева, што се одражава на њихове приносе, посебно у сушним сезонама и аридним подручјима. Шумовитост је један од природних потенцијала у коме Србија, са шумама које чине 29,1% укупне површине, заостаје у односу на оптимални степен шумовитости који износи 41,4% укупне површине. Међутим хетерогеност природних потенцијала, приватна својина над земљиштем и искуство у пословном повезивању, као неки од основних предуслова диверсификације и развоја руралне економије, нису искоришћени у довољној мери (Богданов 2007:63).

Рурална подручја Србије одликују се разноврсношћу пејзажа и биодиверзитета, богатом културном баштином и природним ресурсима што је довољно за успешну имплементацију концепта одрживог развоја али с друге стране и много ограничавајућих фактора: негативни демографски трендови, неразвијена инфраструктура, уситњена и нетржишно оријентисана пољопривредна газдинства, неадекватна производна структура, ниска стопа продуктивности пољопривреде и низак приход по газдинству, висок удео пољопривреде у руралној привреди, низак степен диверсификације руралне економије, недовољне инвестиције у рурална подручја, висока стопа незапослености, недовољни капацитети трговине, индустрије инпута и прерађивачке индустрије, првенствено, прехранбене индустрије, недовољно хоризонтално и вертикално интегрисање привредних субјеката итд. (Ристић; 211). Смер и интензитет демографских промена у руралним срединама у Србији значајно опредељује данашње карактеристике становника ових простора. Резултати Пописа 2011. показују да је у периоду 2002-2011 дошло до значајног смањења укупног броја становника (за 4,15%) а сеоско становништво смањено је за 10,9% и по први пут је опало на ниво испод 3 милиона. (што чини 40,6% укупног становништва Србије).

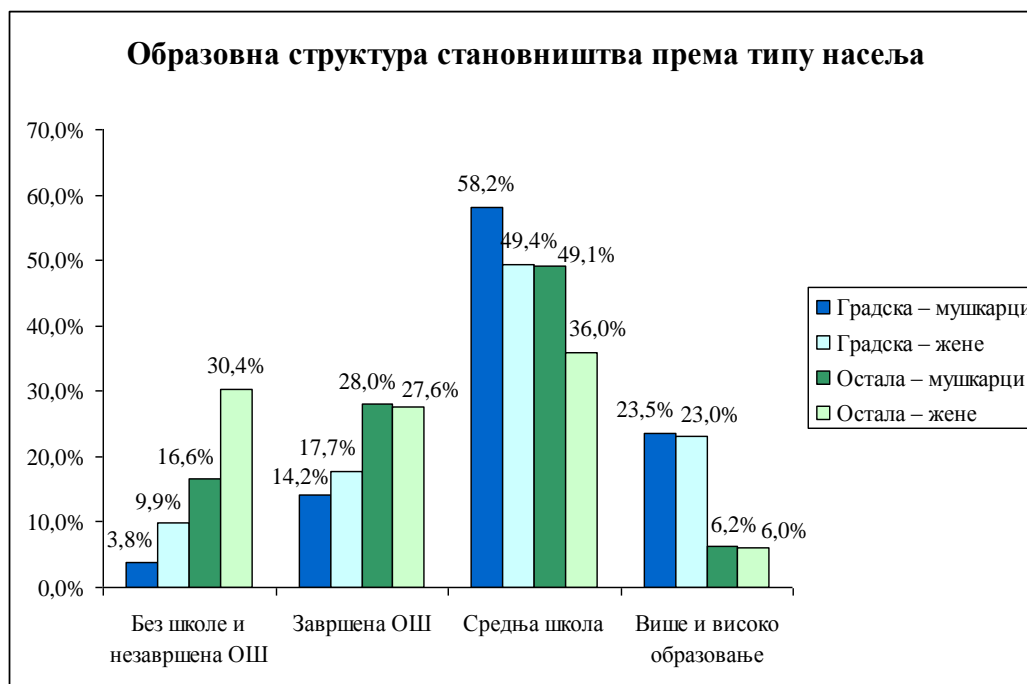
Без обзира на тренд смањења руралне популације она чини значајан удео укупног становништва а простори који се сматрају руралним заузимају око 2/3 укупне територије Србије. Зато је укљученост руралне популације у друштвене токове и процесе развоја од великог значаја за укупни развој друштва.

И остале социо-демографске карактеристике, старост и образовање опште популације, квалитет радне снаге и додатне вештине указује на заостајање руралне средине у односу на урбану. Промене старосне структуре у периоду 2002-2011. године, указују на наставак процеса пада учешћа младих, уз истовремено повећање удела старих лица (Богданов, Бабовић, 2014). Трендови опадања руралне популације показују и родне разлике наглашавајући да жене у ранијој доби и више него мушкарци трајно напуштају сеоске средине (Богданов, 2008; Цвејић et. al. 2010) што се тумачи лакшим запошљавањем у граду а са друге стране и већим могућностима економског збрињавања млађих мушкараца на сеоском газдинству (Богданов, Бабовић, 2014).

Графикон 1. Старосна структура становништва у Републици Србији према типу насеља; Извор: Радна снага и активности пољопривредних газдинстава (Богданов, Бабовић, 2014), РЗС Попис пољопривреде 2012.

Параметри старосне структуре сеоског становништва су још неповољнији, сваки пети становник села у Републици Србији старији је од 65 година а однос младог и старог становништва показује да на сваких 100 становника старијих од 65 година, долази само 69 оних млађих од 15 година (у Јужној и Источној Србији само 52).

Графикон 2. Образовна структура становништва према типу насеља, 2011.

Извор: Радна снага и активности пољопривредних газдинстава (Богданов, Бабовић, 2014), РЗС Попис пољопривреде 2012.

Образовна структура такође показује разлику између града и села. У руралној популацији значајно је мање становништва са средњошколским образовањем (37%) у односу на исту категорију у целокупном становништву Србије (47%) а запажен је и знатно мањи удео најобразованијих у руралним у односу на градска насеља. Развој пољопривреде, као најважнијег сектора руралне економије у Србији захтева радну снагу која поседује капацитете за усвајање нових технологија, а посебно примене савремених агроеколошких начина производње, али подаци најновијег Пописа пољопривреде 2012. године показују да од укупног броја управника пољопривредних газдинстава чак 60% поседује само стечена искуства у пољопривредној производњи, 2,5% има завршену средњу

пољопривредну школу, а само 1,4% завршен пољопривредни факултет.

Становништво руралних подручја у Србији ограничено је и када су у питању додатне вештине што потврђују подаци према којим 97% сеоског становништва није похађало програме додатних обука, а 54% нема посебна знања и вештине (Богданов, Бабовић, 2014).

У руралним срединама низак је и ниво вештина у информационо-комуникационим технологијама. Компјутерски је писмено 20%, а делимично познаје рад на рачунару 14% руралног становништва, док је 66% још увек компјутерски неписмено. Значајне разлике постоје и када упоредимо заступљеност широкопојасне интернет везе: 52,4% наспрам 28,5% у корист градског становништва. Овакви резултати неповољно утичу на укупан капацитет и конкурентност руралних подручја и у областима које нису директно везане за пољопривреду као што је туризам (Богданов, Бабовић, 2014).

Низак квалитет радне снаге један је од разлога ниског предузетничког потенцијала и отежаног економског развоја руралних средина што подстиче миграције високо образованог становништва које је тешко задржати у подручјима без довољно атрактивних радних места која одговарају њиховом образовању и амбицијама. (Стратегија пољопривреде и руралног развоја 2014-2024).

4.1.2. Привредна структура

У привредној структури руралних подручја Србије доминира примарни сектор који је још увек заснован на исцрпљивању природних ресурса. Основна два показатеља високог удела пољопривреде у привредној структури Србије су још увек висока стопа запослености у пољопривреди (међу највишим у Европи износи 21,3%) и удео пољопривреде у структури БДП Републике Србије који је и даље веома висок у односу на просек земаља ЕУ (Богданов, 2014, Стратегија руралног развоја РС, 2014-2024).

У Србији доминирају пољопривредна газдинства која користе до 5 ха и она чине 77,7% укупног броја пописаних газдинстава, али користе само 25,2%

коришћеног пољопривредног земљишта. С друге стране, газдинства величине преко 20 ха која чине 3,1% од укупног броја пописаних пољопривредних газдинстава користе 44% коришћеног пољопривредног земљишта. Оваква поседовна структура (са великим бројем пољопривредних газдинстава мале величине) типична је за модел пољопривреде у земљама Јужне Европе уз напомену да у Републици Србији постоје извесна одступања у односу на околне земље, у погледу већег удела пољопривредних газдинстава величине 2-10 ха у укупном броју газдинстава (43%) и коришћеним површинама (35,3%).

Наведене социо-економске карактеристике као што су дупло већа стопа сиромаштва у руралној него у урбаној средини (9,8%:4,3%) (Цвејић и сар, 2010), газдинства мале величине и ниске продуктивности, низак ниво образовања, условљавају егзистенцијалне проблеме који у други план постављају бригу о заштити животне средине. Како су еколошка и економска одрживост важне претпоставке обнове и развоја руралних подручја евидентна је неопходност едукације у циљу унапређења квалитета животне средине као значајног фактора социо-економског и културног живота становника руралних подручја.

4.1.3. Политике подршке развоју пољопривреде и заштите животне средине

Еколошки проблеми руралних подручја препознати су у бројним националним стратегијама. као што су Стратегија пољопривреде и руралног развоја.

Аграрна политика Србије је од 2004. године начинила заокрет у стратешким опредељењима и усмерила реформе на раст конкурентности породичних комерцијалних газдинстава а политика подстицаја дохотку замењена је подстицањем инвестиција што је требало позитивно да утиче и на заштиту животне средине од утицаја пољопривредне производње.

Влада РС је 2005. године усвојила *Стратегију развоја пољопривреде* чији циљеви су између осталих били подршка руралном развоју и очување животне средине од утицаја ефеката пољопривредне производње.

Национална стратегија одрживог развоја која је усвојена 2008. године ("Sl. glasnik RS", br. 57/2008) када је реч о пољопривреди наглашава стварање економски исплативе и еколошки прихватљиве пољопривредне производње уз примену високих технологија.

Као најважније циљеве ове стратегије који се односе на пољопривреду издвајамо следеће:

1. усклађивање националних прописа и акција из области пољопривреде са законодавством и праксом у ЕУ;
2. подстицање инвестиција у смањење загађења из пољопривреде;
3. повећање површина под органском и другим еколошки прихватљивим системима пољопривредне производње;
4. подизање и развијање јавне свести пољопривредних произвођача о проблемима животне средине, уз уважавање принципа заштите биодиверзитета и добробити животиња;
5. увођење кодекса добре пољопривредне праксе.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије од 2014. до 2024. године, у поглављима *Визија развоја* и *Стратешки циљеви* предвиђа:

1. Развој пољопривреде у 2024. години заснива се на знању, модерним технологијама и стандардима који тржишту нуди иновативне производе а произвођачима одржив и стабилан доходак.
2. Природним ресурсима, животном средином и културном баштином руралних подручја управља се у складу са принципима одрживог развоја, како би се руралне средине учиниле примамљивим местом за живот и становницима ових подручја.

Сагласно визији утрђени су и стратешки циљеви од којих издвајамо:

1. Одрживо управљање ресурсима и заштитом животне средине,
2. Унапређење квалитета живота у руралним подручјима и смањење сиромаштва.

Зацртани стратешки циљеви руралног развоја Републике Србије до 2024. године подразумевају нове моделе развоја о којима је већ било речи али издвајамо да само диверзификована пољопривреда заснована на знању које би морало да обједини конвенционалну пољопривреду која производи квалитетну храну, органску пољопривреду која потенцира употребу природних материја и процеса, мултифункционалност која укључује већу производњу аутохтоних производа са заштићеним географским пореклом, развој брендова и домаће робне марке у аграру и рурални туризам може да обезбеди целовит развој и напредак ових подручја. Све то отвара могућности за развој индустрије, транспорта, складиштења, трговине, услуга и других привредних сектора у руралним подручјима

Као традиционално неповерљива и конзервативна рурална популација (Бергел, 1998) често информације прихвата са резервом и ретко се усуђују да инвестирају сопствена средства у стицање нових знања и вештин.

4.2. Еколошка свест становника руралних подручја у Србији

О еколошкој свести становника руралних подручја у Србији у литератури налазимо мало података. Поред социолошких истраживања о селу и сеоским заједницама у којима се наглашава социолошки аспект кроз карактеристичне односе у заједници мало је истраживача који дубље анализирају однос руралне популације према природи која представља доминантне оквире њеног живота и рада. Основна делатност руралне популације је аграр и у том смислу њен живот и рад може значајно да утиче на природну средину. Село представља други основни тип насеља. Концентрација становништва је много мања, а основна делатност везује се за рад на отвореном простору. Квалитет живота у њему зависи од степена урбанизације, механизације и хемизације процеса производње, стања природне компоненте животне средине и интерперсоналних (комшијских) односа. Степен урбанизације села у смислу побољшавања хигијенских услова живота позитивно се одражава на квалитет живота, али, употреба заштитних средстава и минералних ђубрива (хемизација процеса производње) без претходне едукације произвођача, угрожава не само здравље, па самим тим и квалитет живота

пољопривредника и његове породице, већ и шире, здравље становништва (Милтојевић, 2005). Милтојевић и сарадници у компаративним истраживањима са бугарским колегама испитивали су еколошку свест индивидуалних пољопривредних произвођача у пограничним деловима Србије и Бугарске. Закључак је да је еколошка свест на ниском нивоу и да степен њене развијености није условљен годинама старости и степеном образовања. Такође је указано на постојање латентне еколошке свести, на недовољну информисаност о значају и економским ефектима еколошке пољопривредне производње и о пољопривредној политици наше земље и Европске уније.

Пајванчић и Ристић кроз емпиријска истраживања анализирали су еколошку свест становника војвођанских градова на Дунаву. Утврђена је дискрепанција између еколошких знања, вредности и понашања. Испитаници поседују солидан ниво еколошких знања и завидан степен еколошких вредности али слабу социјалну мобилизацију у области заштите животне средине. Аутори нису успели да докажу хипотезу о постојању регионалне еколошке свести јер је еколошка свест испитаника локализована и сведена на познавање еколошких проблема у непосредном окружењу (Пајванчић, Ристић, 2012).

Маширевић указује да је интересовање за загађеност села и пољопривреде веће у граду, него у селу. Интересовање села за еколошке проблеме расте у мери у којој тај интерес допире из града. То не значи да село није и само заинтересовано за чисту животну средину, него су могућности села да решава еколошке проблеме, посредоване моћима и интересом града (Маширевић, 2013).

Маширевић истиче бројне еколошке проблеме у селима у Србији. То је првенствено неадекватна употреба средстава за заштиту биља и минералних ђубрива, непоштовање основних принципа добре пољопривредне праксе као што је анализа земљишта, непоштовање прогнозних извештаја и оптималних рокова за третирање штеточина и примену пестицида. На територији Републике Србије у току прошле године, произведено је око 10 милиона амбалажног отпада, од чега је 5 милиона било за пестициде паковања од 1 до 200 литара и 5 милиона за пестициде паковања мањег од 1 литара (Маширевић, Војиновић-Милорадов, 2013).

Као пример незнања и недовољно развијене свести пољопривредника исти аутор наводи пример Бачке, где је у последњој декади XX века, на 47% од укупно прегледаних површина предвиђених за сетву окопавина, утврђено претерано уношење инсектицида у земљиште. На 30-41% поља (тј. на површинама са просечном бројношћу до 3 или 5 ларви/м²) је било довољно применити третирање семена инсектицидима, а на свега 12-23% поља требало је применити гранулиране или течне инсектициде, што значи да постоји велика могућност уштеде хемијских средстава, односно очувања животне средине (Маширевић и сарадници, 2009).

Решење проблема треба тражити између осталог и у стицању стручног образовања пољопривредника о најновијим достигнућима у пољопривредној производњи као и информисању на пољу агроекологије. Образовање пољопривредника треба систематизовати и организовати на начин да се знања о значају животне средине и улоге пољопривредника у том процесу стичу од основног образовања па до универзитета. Том циљу треба приступати и кроз специјалне телевизијске програме фокусиране на еколошке проблеме у руралним областима изазване интензивном пољопривредном производњом, али и неадекватним приступом од стране пољопривредника.

4.3. Телевизијски еколошки садржаји намењени руралној популацији у Србији

Досадашње истраживање медијске покривености еколошких и тема везаних за заштиту животне средине показује да се овом облашћу медији првенствено баве у тренутку акцидентних ситуација или природних катастрофа. Како у свом раду наводи Марковић (Марковић, 2010) иако информације о заштити животне средине нису заступљене на примерен начин на појединим телевизијама може се констатовати да еколошки садржаји који се емитују на телевизијским програмима добијају на квалитету и да она постаје једна од институција које учествују у неформалном образовању људи. Мада је број специјализованих емисија са еколошком тематиком релативно мали, ова проблематика се квалитетно обрађује у оквиру информативног и образовног програма. На јавном сервису РТС у оквиру Научно-образовног програма већ две

деценије постоји *Редакција програма за екологију* која се бави темама екологије и заштите животне средине.

Претеча данашњих емисија за пољопривреднике је емисија прве телевизије у Србији, Телевизије Београд. Емисија се звала „За пољопривреднике“ и припремала се и емитовала од почетка рада телевизије 1958. године. Емисија се бавила образовањем пољопривредних произвођача, али такође и културом и традицијом села и његових становника. Емитовала се сваке недеље, од 11-12 часова.

Након тога Телевизија Београд припрема емисију „Од њиве до трпезе“. Поред пољопривреде, ова емисија се бавила квалитетом хране и начинима исхране. Била је намењена ширем кругу публике него што су пољопривредници и становници сеоских насеља. Од 1972. године ТВ Београд производи једночасовну емисију „Знање-имање“ у оквиру Образовно-научног програма.

Основни циљеви овог програма су били модернизација пољопривреде, образовање сеоског становништва и афирмација позитивних аспеката традиције и културе села. Поред стручњака у емисији су учествовали бројни књижевници, глумци и други уметници. У производњи емисије учествовао је огроман тим од два уредника, три новинара и техничке екипе која је бројала око 40 људи. Емисије су снимане у селима широм Србије, а завршна манифестација је одржавана сваке године у Дому синдиката у Београду.

Према истраживањима о гледаности, емисија „Знање-имање“ је била једна од најгледанијих међу становницима и села и града (Миљковић, 1974), а дуго времена друга по популарности, после „Дневника“ у 20 часова. Њен дугогодишњи уредник био је Захарије Трнавчевић, који је тим послом стекао велику популарност, и који је за емисију говорио да је настојао да она буде „емисија која ће да буди енергију мештана села да их уреде, да уче и да се удружују“.

Трансформација државне установе РТС у јавни сервис РТС (од 2005. године) није донела никакве значајне промене у концепту емисије „Знање-имање“ која наставља да буде једночасовна информативно-едукативна емисија и бави се

разним темама у вези са пољопривредном производњом, руралним развојем, традицијом и културом села и његових становника.

Емисија „Бразде“ прво ТВ Нови Сад, а затим Радио телевизије Војводине такође има дугу традицију. Она се емитује од 1975. године. Током четири деценије је реализована 761 емисија или близу 42.000 минута програма.⁴ Јавни сервис Војводине рекламира своју емисију као производ „у служби ратара, сточара и осталих произвођача“, који кроз записе са терена и учешће компетентних гостију на аналитичан начин обрађује актуелне теме и износи ставове посленика аграра.

Централизација два државна телевизијска центра, ТВ Београда и ТВ Новог Сада, у јединствен систем током 1990-тих година, резултирала је таквом сарадњом у производњи пољопривредних емисија да свака ТВ станица производи по две емисије месечно, а емитују их наизменично сваке недеље на обе телевизије. Тако су гледаоци сваке седмице могли да гледају једну емисију, било „Знање-имање“ или „Бразде“, недељом од 11 до 12 сати.

После раздвајања државног система 2005. године на два јавна сервиса, републички РТС и регионални РТВ, настављена је пракса наизменичног емитовања ових емисија на обе телевизије све до 2015. године. Ново руководство РТС-а 2005. године даје својој емисији већи значај јер уводи једнонедељно емитовање емисије „Знање-имање“ и премешта је са Другог на Први канал. РТС је прво емисију „Бразде“ преместио у суботњи, уместо недељни термин на Другом каналу, а затим укинуо емитовање производа РТВ-а.

Радио телевизија Војводине наставила је да производи емисију „Бразде“ два пута месечно, али је увела нову емисију „Агромозаик“ која се емитује недељом наизменично са емисијом „Бразде“.

Комерцијалне телевизије су релативно касно препознале своју нишу у програму за рурално становништво. Прву емисију ван државног ТВ система била је емисија „Знање на поклон“ емитовала се од 1997. године на локалним

⁴ <http://agroinfotel.net/brazde-40-godina-o-svetu-poljoprivrede/>

телевизијама у Србији које су биле чланице АНЕМ-а. Од 2000-те године, емисија се редовно емитовала на ТВ Б92. Емисија се на истој телевизији емитује и данас под називом „Добра земља“.

Емисија „Домаћин“ се од 2007. године емитује на ТВ Фокс, која је касније променила име у ТВ Прва. Њен произвођач, међутим, није ова телевизија, него је то независна продукцијска компанија РАФ.

Већина телевизија које су биле у саставу Југословенске радио телевизије (ЈРТ) на својим националним каналима емитује програм посвећен пољопривреди и селу, што се донекле може сматрати и традицијом. Међутим, ни у једној од тих земаља, као ни у Србији не постоје информативно-образовни садржаји са еколошким темама намењени утицају ширења свести руралне популације. Најприближније томе су специјализоване емисије о селу и пољопривреди, намењене пољопривредним произвођачима

На некадашњој *Телевизији Загреб* прва специјализована емисија за село и пољопривреду емитована је 21. децембра 1958. Емисија се емитовала уживо, почињала је у 10 сати и трајала 50 минута. Све до 1988. године емитовала се наизменично с осталим ТВ центрима у Југославији и ишла у просеку једанпут месечно. Од 1988. емитује се сваке недеље. Данас се на хрватској националној телевизији ХРТ 1 сваке недеље у 12.30 у трајању од 60 минута емитује емисија „Плодови земље“. У емисији преовлађују репортаже о пољопривредној производњи, примери доброг пословања али и проблеми настали интеграцијом хрватске пољопривреде у заједничку европску пољопривредну политику.

На истој телевизији на каналу ХРТ 4 који је специјализован канал са информативним и документарним програмским садржајима емитује се емисија „Еко зона“ која информише о заштити околине, о активностима удружења за заштиту природе и утицај грађана на развој утицајног цивилног друштва.

На *РТ Републике Српске (РТРС)* једна од најстаријих је емисија о пољопривреди под називом „Сноп“ која се од 1993. године емитује сваке недеље у 12.20 часова у трајању од 35 минута. Поред савета стручњака о технологији

производње, примера доброг пословања у сеоским газдинствима емисија нуди предлоге за унапређење пољопривредне производње у садашњим условима.

Федерална телевизија (ФТВ) БиХ недељом емитује програм за аграр у трајању од 30 минута. Емисија под називом „Зелена панорама“ доноси најновије вести и савете везане за пољопривредну производњу.

Специјализоване емисије за пољопривреднике су разноврсне по темама али нису фокусиране на заштиту животне средине и екологију. Еколошке теме су мало заступљене и не долазе до изражаја међу садржајима који су специјализовани и намењени упознавању са новостима у пољопривредној производњи. Најчешће су то тематске репортаже које се фрагментарно баве и екологијом кроз приказивање природних потенцијала, перспективе развоја руралног туризма, очување старих сорти и раса и органском пољопривредом. Емисије које се баве заштитом животне средине кроз едукативне садржаје, промовишући принципе добре пољопривредне праксе, позитивне еколошка понашања код становника руралних области не постоје у медијској понуди ни у региону ни у Србији.

II ДЕО

ХИПОТЕТИЧКО - МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

ИСТРАЖИВАЊА

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Акумулирани еколошки проблеми су једно од главних обележја данашње цивилизације. Једно од решења за очување животне средине, на коме инсистирају сви релевантни актери, јесте потреба за променом човековог односа према природи. Али у руралним областима, где интензивна пољопривредна производња све више угрожава даљи развој руралних подручја, задатак промене понашања људи сусреће се са парадоксом: пољопривредни произвођачи обично нису довољно упознати са штетним и пожељним пољопривредним праксама. То је готово једино занимање за чије се обављање не тражи никаква квалификација. Развијање еколошке свести код становника руралних подручја стога представља значајан изазов за целокупно друштво, а и његову пољопривредну, образовну и медијску политику.

Сагледавајући значај телевизије, као електронског медија, у формирању ставова о појединим питањима и појавама, њену информативну и образовну функцију, а с друге стране и чињеницу да интензивна пољопривредна производња, која постаје обележје савремене цивилизације, доводи у питање даљи развој руралних подручја, предмет истраживања у докторској дисертацији је утврђивање квалитета специјализованих телевизијских садржаја у формирању и развоју еколошке свести становника руралних подручја у Србији .

Ово истраживање је интердисциплинарног карактера и комбинује елементе социјалне екологије, агроекологије и комуникологије. Концепт агроекологије која је као област дефинисана кроз примену еколошких принципа и мера у формирању и управљању одрживим агросистемима, заснива се на вредновању локалних емпиријских знања фармера у циљу постизања одрживости у пољопривреди и смањења зависности од агрохемикалија и енергије. Одржива пољопривреда треба да буде прихватљива за животну средину али и продуктивна и економски

исплатива. Такав концепт међутим захтева разумевање природе агрекосистема и принципа на којима они функционишу од стране пољопривредника који треба да га спроведу.

У раду ће се, ради целовитог приступа, синтетизовати резулти теоријско – емпиријских истраживања у склопу руралних простора и популације која на тим просторима живи, њихове еколошке свести, као одлучујућег фактора за очување ових простора и телевизијских садржаја који могу да утичу на промену еколошке свести ове популације..

Предмет емпиријског истраживања је двострук. Први је анализа еколошке свести узорка руралне популације и фактора који утичу на њено формирање. Друго је анализа ТВ емисија које су намењене руралном становништву у својству пољопривредних произвођача.Полазећи од значаја телевизије која због свог блиског односа са гледаоцима представља погодно средство еколошке сензибилизације, анализирана је њена понуда еколошких садржаја који могу имати утицај на формирање еколошке свести и еколошке културе публике која живи и ради у руралним подручјима у Србији

1.1. Циљ истраживања

Основни научни циљ истраживања јесте да пружи теоријски и емпиријски утемељен, објективан и систематски увид у улогу телевизије у формирању еколошке свести становника руралних подручја у Србији.

Истраживање утицаја телевизије на еколошку свест и понашање становника руралних подручја организовано је око следећих истраживачких циљева:

- утврђивање извора и нивоа информисаности становника руралних подручја о узроцима и последицама еколошких проблема изазваних пољопривредном производњом на основу којих произилазе њихови ставови и мишљења о значају животне средине као и спремност на промену понашања и еколошки активизам;

- утврђивање утицаја социо-демографских карактеристика руралне популације и начина информисања на постојеће ставове, праксе и понашања према животној средини;

- утврђивање значаја телевизије као извора информисања о животној средини;

- утврђивање концепта и основних карактеристика најважнијих ТВ емисија намењених руралном становништву;

- утврђивање удела и врсте едукативних еколошких садржаја у најважнијим ТВ емисијама намењеним руралном становништву.

Поред научног циља, да пружи научно објашњење улоге медија у формирању еколошке свести руралног становништва Србије, рад има и акциони циљ, а то је да пружи препоруке о садржају емисија које би биле намењене руралној популацији.

Такви садржаји би требало да обезбеде сврсисходну улогу телевизије, посебно јавних сервиса, у циљу развоја знања и свести становника руралних подручја о потреби за производњом здравствено безбедне хране, очувањем животне средине и бржим напретком одрживог руралног развоја у Србији.

1.2. Друштвено научни оквир и значај истраживања

Развој науке и технике који је достигла савремена цивилизација као последицу донео је бројне еколошке проблеме који последњих деценија постају глобална обележја савремене цивилизације. Имајући у виду размере и последице насталих еколошких проблема који су се због своје распрострањености, свог интензитета и последица које остављају претворили у глобалну еколошку кризу, средином прошлог века почињу интензивна разматрања о путевима и начинима њиховог решавања, ублажавања последица као и одржавања безбедности животне средине.

Последњих неколико деценија, у целом свету, еколошка питања везана за пољопривреду и производњу хране постају све важнија и долази до драстичне промене у схватању, разумевању и вредновању еколошке ситуације. Да би се спречило даље нарушавање еколошке равнотеже у руралним подручјима, неопходно је подизање нивоа еколошке свести становника као главних актера у очувању али и загађењу животне средине. Савремени развој пољопривреде поставља све веће захтеве који се не односе искључиво на повећање производње него и на квалитет производа, заштиту здравља потрошача и произвођача и заштиту животне средине. Стратешка улога пољопривреде није сразмерна са изузетно ниским образовним нивоом пољопривредника. То је готово једино занимање за чије се обављање не тражи никаква квалификација.

Заштита и унапређивање животне средине у руралним подручјима условљени су економским и културним развојем друштва као целине, али и степеном развијености еколошке културе сваког појединца. За решавање еколошких проблема у овим подручјима, поред осталог, неопходна је информисаност о угрожености животне средине, о специфичним последицама које настају у руралним областима а имплицирају се на шира подручја изазивајући загађење првенствено земљишта и водотокова али и озбиљног угрожавања здравља не само становника ових подручја већ људи уопште.

Полазећи од сазнања да медији својим обавештавањем и информисањем о животној средини доприносе подизању општег образовног нивоа долазимо до закључка да медији чине и значајан инструмент у формирању еколошке свести. Како је телевизија доступна великом броју становника руралних подручја и због свог блиског односа са њима као публиком несумњиво је да представља значајан фактор подизања еколошке свести. Научна оправданост ове тезе проистиче из недостатка систематских истраживања улоге медија у развоју еколошке свести руралних становника Србије. Досадашња истраживања нису се посебно бавила телевизијом ни специјализованим ТВ емисијама за рурално становништво или за пољопривредне произвођаче и нису настојала да утврде шта конкретно медији нуде у смислу едукативних еколошких садржаја.

Овај рад стога доприноси развијању доследног теоријско-истраживачког приступа за истраживање улоге медија, посебно телевизије, у развоју еколошке свести и побољшању методолошких поступака у анализи специјализованог телевизијског програма за пољопривреднике, који у домаћој литератури нису разрађени.

Друштвена оправданост тезе има више аспеката. Резултати истраживања ће бити значајни за све медије који се обраћају пољопривредним произвођачима и руралном становништву као примарним циљним групама. Они ће бити посебно корисни за развој концепта јавног сервиса и изналажења његове сврсисходне улоге у третману питања од јавног интереса, у шта свакако спадају еколошка питања. Истраживање ће бити од значаја и за бројне новинаре који се баве темама везаним за пољопривреду, заштиту животне средине и одрживи рурални развој. Оно ће им омогућити критичко сагледавање сопствене праксе са становишта друштвених потреба. Истраживање ће такође омогућити и другим актерима који се баве развојем еколошке свести, да схвате предности и ограничења утицаја медија и посебно телевизије.

2. МЕТОД И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Метод истраживања

Предмет и циљ истраживања намећу потребу коришћења метода која омогућава сагледавање међусобне повезаности и детерминисаности истраживаних појава.

У теоријском делу истраживања анализирани су научни радови, монографије и стручни часописи.

У емпиријском делу истраживања, зависно од циљева и задатака, примењиване су различите истраживачке методе а у сврху провере постављених хипотеза, истраживање је изведено емпиријско-неексперименталним методама. За прикупљање егзактних и релевантних показатеља у емпиријском истраживању као инструменти испитивања коришћена је анкета и анализа садржаја.

-
1. Анкета је служила за испитивање нивоа еколошких ставова, пракси као и мотивисаност пољопривредних произвођача за про еколошка понашања.
 2. Анализа садржаја коришћена је као метод анализирања специјализованих емисија намењених становницима руралних подручја.

2.1.1. Анкетни упитник

Анкетно истраживање реализовано је на случајном узорку чланова пољопривредних газдинстава у 157 сеоских насеља која су лоцирана у 110 општина на целокупној територији Републике Србије. У укупном броју пољопривредних газдинстава у Србији сектор породичних пољопривредних газдинстава учествује са 99,5% што је утицало да у нашем истраживању свих 282 испитаника буду власници или чланови домаћинства који учествују у доношењу одлука о трошковима и улагањима на породичном пољопривредном газдинству, док су 32 испитаника била становници сеоских насеља али се њихова домаћинства нису бавила пољопривредном производњом.

За потребе овог истраживања примењена је званична номенклатура статистичких територијалних јединица (НСТЈ стандарди) усаглашена са земљама Европске уније. Овом номенклатуром (НСТЈ 1) се ниво државе одређује као један статистички ниво према коме је Србија подељена на две јединице, Србија - Север и Србија - Југ. На следећем нивоу (НСТЈ 2) Србија је подељена на пет статистичких региона: Војводина, Београд, Шумадија и Западна Србија, Јужна и Источна Србија и Косово и Метохија.

У оквиру четири територијалне јединице алоциран је узорак на следећи начин:

- регион Београда: 34 породична домаћинства
- регион Војводине: 92 газдинства
- регион Шумадије и Западне Србије: 99 газдинстава;
- регион Јужне и Источне Србије: 89 газдинстава.

Табела 1. Структура испитаника према социодемографским обележјима

Социодемографска обележја		Број испитаника	%
Године старости	Од 15 до 34	40	12,7
	Од 35 до 54	159	50,7
	55 и више	115	36,6
Укупно		314	100,0
Пол	Жене	102	32,5
	Мушкарци	212	67,5
Укупно		314	100
Образовање	Незавршена и завршена основна школа	99	31,6
	Средња школа	160	51,0
	Виша школа и факултет	55	17,5
Укупно		314	100,0
Степен информисаности	Добро		22,7
	Средње		42,9
	Лоше		34,4
Укупно		314	100
Величина поседа (ха)	0-5,0	118	41,9
	5,1-10	54	19,1
	10,1-50	62	22,0
	Преко 50 ха	48	17,0
Укупно		314	100,0

Као средство прикупљања података о еколошким ставовима и праксама пољопривредних произвођача коришћен је анкетни упитник који је обухватио пет група питања: социо–демографски подаци о испитанику; ставови испитаника о значају животне средине; спремност за лични допринос заштити животне средине; начини информисања испитаника о еколошким проблемима и праксе испитаника са последицама по животну средину. Директним разговором анкетирано је 209 испитаника док је 115 испитаника попунило *on-line* упитник након преходне припреме и инструкција организаторке истраживања.

У упитнику су ставови мерени путем питања која оцењују значај животне средине у односу на пољопривредну производњу и спремност за лични допринос унапређењу и заштити природног окружења пољопривредних произвођача. Еколошко понашање испитивано је кроз анализу примене еколошких пракси у

свакодневном животу пољопривредних произвођача, што је омогућило да се оцени ниво усклађености ставова и понашања као два најважнија елемента еколошке свести. У овом истраживању као еколошке праксе одабране су следеће: анализа земљишта, поступање са жетвеним остацима, одлагање празне амбалаже од пестицида, уклањање угинулих животиња и одвајање биолошког отпада у домаћинству. Практике као што је анализа земљишта и поступање са жетвеним остацима посматране су као праксе чијим се правилним и редовним спровођењем које је прописано од стране стручњака, позитивно утиче на процес производње и повећава степен заштите животне средине. Резултати спровођења ове две еколошке праксе од стране пољопривредних произвођача оцењивани су и анализирани и кроз утицај социо-демографских карактеристика као што је старост, пол, образовање и информисаност.

Остале три одабране праксе одлагање празне амбалаже од пестицида, уклањање угинулих животиња, одвајање биолошког отпада у домаћинству евидентирани су као праксе да би се сагледали начини на које их пољопривредни произвођачи спроводе јер услед недостатка инфраструктуре нису створени одговарајући услови за њихово адекватно спровођење које би утицало на смањење степена загађења животне средине..

Информисаност пољопривредника је исказана кроз јединствену скалу информисаности испитаника засновану на њиховим одговорима на следећа питања:

1. Критеријуми у избору хемијских средстава која се користе у заштити и прехрани усева;
2. Начин информисања о загађењу животне средине које потиче из пољопривредне производње;
3. Учесталост контакта са Пољопривредном стручном саветодавном службом (ПССС);
4. Учесталост гледања емисија о пољопривреди.

За прве две ставке испитаници су добијали максимално 1 поен, а за друге две максимално 2 поена. На основу укупног збира поена испитаници су

класификовани у три категорије: добро информисани 5-6; средње информисани 3-4; лоше информисани 0-2.

Посебним питањима оцењиван је ниво спремности испитаника за допринос у смањењу загађења животне средине, кроз питања о личном ангажовању и финансијским трошковима које су спремни да поднесу у ту сврху.

Подаци добијени анкетањем 314 испитаника који живе у руралним подручјима у Србији обрађени су у две фазе. Прва је имала за циљ квантификовање резултата и категоризацију испитаника према фреквенцијама одговарајућих варијабли. Фреквенције су табеларно приказане у процентима. Друга се односила на корелациону анализу и доказивање, односно оповргавање постављених хипотеза, која је извршена корелативним укрштањем одговарајућих варијабли. Статистички значајна повезаност одређених варијабли утврђивана је на основу висине коефицијента корелације. Обрада података урађена је у статистичком програму СПСС 19.

2.1.2. Анализа садржаја

Анализа садржаја коришћена је као метод анализирања специјализованих емисија намењених становницима руралних подручја. Подаци о еколошким садржајима у специјализованим програмима телевизија са националном фреквенцом добијени су на основу квантитативно – квалитативне анализе наведених емисија. На основу добијених података било је потребно утврдити колико садржаји наведених емисија имају еколошких и едукативних прилога и на који начин су они организовани и интерпретирани. Важно је било утврдити и ко су субјекти који говоре о еколошким темама и чије интересе заступају. Добијене податке било је могуће поредити са исказима пољопривредника који су у анкети одговарали на питања о степену корисности информација које су могли да добију у наведеним емисијама.

Истраживање садржаја у циљу утврђивања карактеристика емисија и њихове сагласности са одређеним функцијама усмерено је на четири телевизије које имају националну фреквенцу од којих су две јавне и две комерцијалне, а за

анализу су одабрани специјални програми намењени пољопривредним произвођачима. Узорак је обухватио месечно по једну емисију у току целе 2012. године. То су емисије „Знање-имање“ коју производи републички јавни сервис Радио-телевизија Србије (у даљем тексту РТС), емисија „Бразде“ у продукцији покрајинског јавног сервиса Радио-телевизије Војводине (у даљем тексту РТВ), емисија „Добра земља“, коју производи ТВ Б92 и емисија „Домаћин“ коју емитује ТВ Прва.

Табела 2. Узорак емисија

Назив емисије	Годишњи број емисија	Емитер	Трајање емисије	Узорак	Укупно
Знање имање	23	РТС	60 минута	1 од 2 месечно	12
Бразде	24	РТС	60 минута	1 од 2 месечно	12
Добра земља	48	Б92	120 минута	1 од 4 месечно	12
Домаћин	49	ТВ Прва	60 минута	1 од 4 месечно	12

Будући да се учесталост емитовања изабраних емисија разликовала, за анализу је изабрана по једна емисија месечно из сваке продукције, и то на такав начин да буду равномерно заступљене различите недеље у месецу. Корпус за анализу је укупно чинило 48 емисија, по 12 емисија сваке ТВ станице. Укупно је анализиран видео материјал у трајању од 57 сати и 48 минута.

Датуми емитовања изабраних емисија се нису увек поклапали, збор различите динамике емитовања. Узорковање је направљено тако да у свим продукцијама укључи извештавање о Сајму пољопривреде у Новом Саду који је одржан 20. маја 2012. године.

Узорак од укупно 48 емисија емитованих на четири телевизије су чиниле следеће емисије:

1. РТС: „Знање-имање“ - 15. јануар, 12. фебруар, 11. март, 22. април, 20. мај, 3. јун, 1. јул, 26. август, 23. септембар, 21. октобар, 18. новембар, 16. децембар;

-
2. РТВ: „Бразде“ - 22. јануар; 19. фебруар; 18. март; 15. април; 27. мај; 24. јун; 07. јул; 19. август; 16. септембар; 14. октобар; 11. новембар; 09. децембар;
 3. Б92: „Добра земља“ - 29. јануар; 26. фебруар; 11. март; 25. март; 29. април; 20. мај; 10. јун; 08. јул; 16. септембар; 21. октобар; 18. новембар; 16. децембар;
 4. ТВ Прва: „Домаћин“ - 14. јануар; 11. фебруар; 11. март; 21. април; 19. мај; 16. јун; 07. јул; 11. август; 08. септембар; 06. октобар; 10. новембар; 15. децембар.

Квантитативно-квалитативна анализа садржаја, која је у овом истраживању коришћена је проверен метод за објективну и систематичну анализу манифестног садржаја (*Berleson, 1952*) медијске комуникације.

Након идентификације истраживачког проблема и узорка за анализу, развијени су оригинални истраживачки инструменти за анализу ТВ садржаја (избор и класификација категорија, одређивање јединице анализе). Применом ових инструмената урађено је кодирање садржаја, тј. разврставање јединица анализе у изабране категорије.

Садржај је анализиран према 11 категорија. То су дужина прилога, жанровска врста, аутор прилога, локација извештавања, повод извештавања, тематска област извештавања, појединачна тема извештавања, носилац радње или мишљења (субјект), функција говора субјекта, приступ теми и врста теме едукативног карактера. У свакој од 11 категорија класификоване су подкатеорије.

У категорији жанровске врсте издвојени су: *вест, извештај, изјава, интервју, једноставна тематска репортажа и тематски пакет.*

У оквиру категорије тематска област обухватила је следећих осам тематских области: *Државна пољопривредна политика, Актуелна збивања у пољопривреди, Модернизација, Актуелно стање и развој пољопривреде на одређеном породичном газдинству, предузећу, месту или региону, Агротехничка*

средства и мере заштите биљака и животиња, Искуства, стандарди и пракса у земљама ЕУ, Активност посебних организација у пољопривредном сектору, Традиција и живот на селу.

У оквиру сваке тематске области издвојене су појединачне теме. На пример, тематска област *Модернизација* укључила је следеће појединачне теме: *модернизација појединачних грана пољопривреде, енергија из обновљивих извора, органска пољопривреда, ГМО, иновације у пољопривредној производњи, заштита животне средине.*

Субјекти, тј. носиоци радње или мишљења класификовани су у 11 подкатегорија. То су: *међународни субјекти; органи централне власти (функционери и запослени у државној управи), органи локалне власти, индивидуални пољопривредници; удружења пољопривредних произвођача; економски субјекти у приватном сектору; економски субјекти у јавном сектору, стручњаци (индивидуални стручњаци са факултета, из института или из пољопривредно стручно саветодавне службе); удружења грађана и невладине организације, субјекти из културе и просвете; грађани, новинари.*

Субјекти који су говорили у програму класификовани су према врсти тј. функцији говора, које су укључивале следеће опције: *информативна, едукативна, информативно-едукативна, промотивна и промотивно-едукативна.*

Током истраживања су коришћене две јединице анализе. Прва јединица је био *ТВ прилог* у целини који је коришћен за утврђивање дужине прилога, жанровске врсте, аутора прилога, локације и повода извештавања. Укупно је анализирано 581 прилога и то: 149 прилога емисије „Знање-имање“, 128 прилога емисије „Бразде“, 169 прилога емисије „Добра земља“ и 135 прилога емисије „Домаћин“.

Друга јединица је био *скуп реченица* у којој један субјект кохерентно говори о једној конкретној теми коришћена је за идентификацију информативне и едукативне вредности садржаја специјализованих ТВ емисија за пољопривреднике. Укупно је анализирано 1188 ових јединица, и то: 498 у емисији

„Знање-имање“, 265 у емисији „Бразде“, 277 у емисији „Добра земља“ и 148 у емисији „Домаћин“.

Ово значи да је у једном прилогу било могуће регистровати више субјеката чије активности или мишљења се представљају и више тема у вези са којима се ови субјекти појављују, као и актере којима они изражавају вредносно квалификовано мишљење (позитивно, негативно, неутрално). При анализи су регистроване фреквенције појављивања субјеката и помињања конкретних тема, али је мерена само дужина тонског исказа субјеката чији говор је имао едукативну функцију.

Емисије су анализиране у целини да би се утврдило које теме су новинари потенцирали као мање или више важне. У анализи је посебна пажња посвећена едукативним темама које су аутори изабрали. Резултати анализе садржаја омогућили су увид у концепт анализираних ТВ емисија, њихову жанровску и тематску структуру, као и структуру друштвених позиција са којих се представљају еколошка питања. Резултати и њихова дискусија представљају се у наредном делу.

Подаци добијени анализом садржаја четири специјализоване емисије намењене пољопривредним произвођачима као и осталом делу популације која живи у руралним подручјима квантификовани су према жанровској и тематској заступљености и табеларно приказани. Посебно су издвојене теме које имају еколошки и едукативни садржај за сваку емисију и приказани табеларно. Обрада података урађена је у *Excel* програму помоћу *Pivot* функције.

3. ХИПОТЕЗЕ

Рад полази од следеће генералне хипотезе:

Могућности телевизије да утиче на развој одговарајуће еколошке свести становништва руралних подручја у циљу унапређења одрживог руралног развоја, као једне од развојних шанси Србије, нису искоришћене.

Генерална хипотеза се наслања на следеће специфичне хипотезе:

1. Телевизија је главни извор сазнања руралног становништва о значају очувања животне средине у руралним подручјима.
2. Становници руралних подручја не разумеју природу процеса и проблема у животној средини и не показују бригу за квалитет животне средине и адекватно еколошко понашање у свакодневном животу.
3. Они становници руралних подручја који интензивније од других прате специјалне емисије намењене пољопривредним произвођачима, боље су информисани и лакше прихватају еколошке вредности на којима се заснива одрживи рурални развој.
4. Домаће телевизијске станице не третирају еколошке теме као важне друштвене теме. Оне немају специјализоване емисије чији је главни циљ ширење еколошке свести, већ ту улогу обављају специјализоване емисије за пољопривреднике.
5. Обим, структура и садржај специјализованих ТВ емисија за пољопривреднике националних ТВ емитера нису довољно прилагођени циљу развоја еколошке свести руралног становништва као суштински важног елемента за развој и напредак руралних подручја.
6. Специјализоване ТВ емисије за пољопривреднике јавних сервиса више су прилагођене друштвеном циљу развоја еколошке свести него емисије комерцијалних ТВ станица.

Наведене хипотезе биће тестиране кроз анализу знања, вредности и понашања руралног становништва Србије у погледу последица које они имају за стање животне средине на селу, са једне стране, и кроз анализу концепта и структуре ТВ емисија намењених руралној популацији, са друге стране.

III ДЕО

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

1. ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ

Први истраживачки део рада представља анализа и интерпретација резултата анкетног истраживања које је као полазну тачку имало идентификацију еколошке свести становника руралних подручја у Србији.

Идентификација еколошке свести спроведена је преко њених основних елемената: **ставова, понашања и спремности испитаника за учешће у решавању еколошких проблема**. Ставови, праксе и ангажовање испитаника варирају у зависности од старости, пола, социо-економског статуса, националне припадности, степена урбанизованости подручја, личности, искуства, образовања и знања о животној средини (*Gifford et al.2012*). У овом истраживању наведени елементи еколошке свести праћени су у зависности од нивоа образовања, од степена информисаности испитаника као и од величине поседа.

Степен образовања оцењен је на основу нивоа формалног образовања испитаника док је степен информисаности оцењен преко јединствене скале која је приказана у делу под називом Методологија истраживања.

Информисаност о квалитету животне средине један је од битних предуслова за формирање еколошке свести, еколошке етике и еколошке културе сваког појединца. На основу јединствене скале која је приказана у делу под називом Методологија истраживања испитаници су класификовани у три категорије: добро информисани, средње информисани и лоше информисани.

Величина газдинства коришћена је као детерминанта ставова и понашања пољопривредника. Према величини газдинства испитаници су класификовани у категорије од 0-5,1ха; 5,1-10ха; 10,1-50ха; преко 50ха.

1.1. Начин информисања пољопривредних произвођача о питањима значајним за животну средину

Како су степен образовања и величина газдинства испитаника дати у поглављу *Узорак истраживања*, на почетку овог дела биће дат приказ начина информисања пољопривредних произвођача о питањима значајним за животну средину, као детерминанте њихових еколошких ставова и понашања.

Информисаност становника руралних подручја може се посматрати као информисаност о новим и савременим начинима пољопривредне производње који ће обезбедити приносе и квалитет производа али неће угрозити животну средину и као информисаност о загађењу животне средине које потиче из пољопривреде. Информисаност о квалитету животне средине је један од предуслова за формирање еколошких ставова и еколошке свести.

Истраживањем се дошло до резултата да је за највећи број испитаника (42,4%) радио и телевизија најважнији извор информисања да се преко ПССС о загађењима животне средине као последице пољопривредне производње информише тек 13,7% испитаника.

Графикон 3. Најзначајнији извори информисања о загађењу животне средине као последице пољопривредне производње (избор)

Табела 3. Извори информисања о загађењима животне средине као последице пољопривредне производње у зависности од образовања (% испитаника)

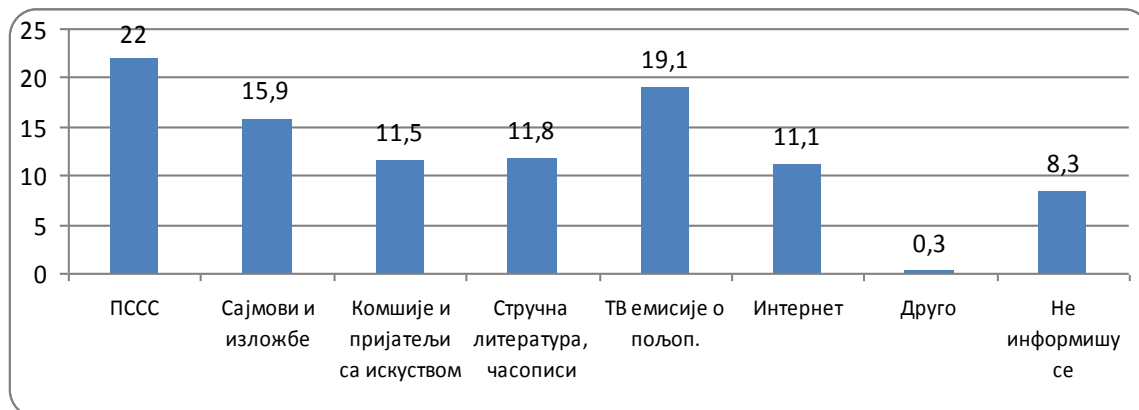
Извори информисања	Ниво образовања		
	Без школе	Средња	Висока, виша и факултет
ПСС	11,1	12,5	21,8
Радио и тв	41,4	45,0	36,4
Штампа	0,0	1,9	1,8
Комшије и пријатељи	31,3	18,8	9,1
Други начини	6,1	11,3	9,1
Не информише се	6,1	0,6	0,0
Није пољопривредни произвођач	4,0	10,0	21,8
Укупно	100	100	100

Иако све три категорије образовања као најважнији извор информисања о загађењу животне средине као последице пољопривредне производње наводе ТВ емисије о пољопривреди запажа се да је проценат испитаника који се информишу преко Радио и ТВ емисија међу високо образованим (36,4%) нижи у поређењу са испитаницима који средњег нивоа образовања (45,0%).

Високо образовани на другом месту, после Радио и ТВ емисија, као извор информисања наводе ПССС док се остале две категорије опредељују за комшије и пријатеље.

За разлику од информација о загађењу животне средине где се као најважнији извор наводе медији о новостима у пољопривредној производњи највећи проценат испитаника (22%) информише се преко ПССС. Ипак треба нагласити да се незнатно мањи проценат испитаника (19,1%) и у овом случају определио за ТВ емисије о пољопривреди.

Изворе као што су комшије и пријатељи, стручна литература и интернет користи приближно исти проценат испитаника (11,5%; 11,8% и 11,1%), 8,3% се не информише а 0,3% користи друге изворе информисања.

Графикон 4. Најзначајнији извори информисања о новостима у пољопривредној производњи (избор)

Знање и прихватање нових технологија, система и начина производње доприноси унапређењу пољопривреде и живота у руралним подручјима. Зато је важно упоредити изворе информисања о новостима у пољопривредној производњи у зависности од формалног образовања.

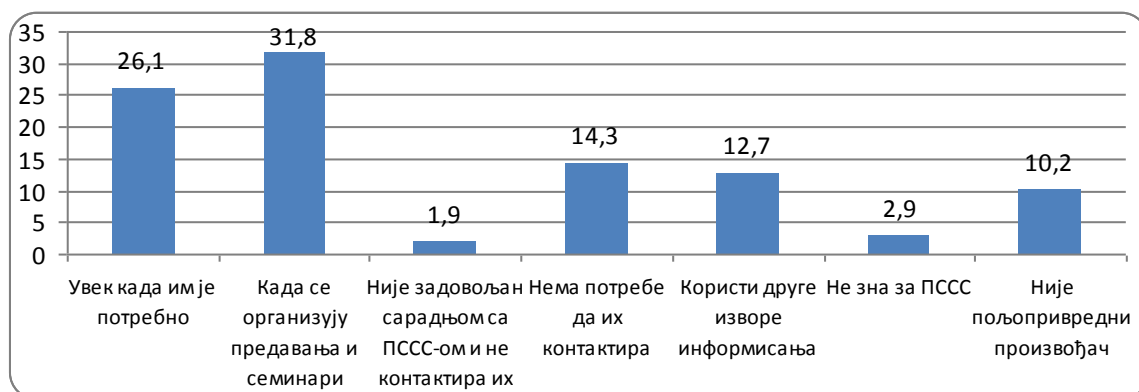
Табела 4. Извори информисања о новостима у пољопривредној производњи у зависности од образовања (% испитаника)

Извори информисања	Ниво образовања		
	Без школе	Средња	Висока, виша и факултет
ПССС	23,2	16,9	34,9
Сајмови и изложбе	13,9	21,9	3,6
Комшије и пријатељи	24,2	7,5	0,0
Стручна литература	8,1	14,4	10,9
ТВ емисије	23,2	18,1	14,5
Интернет	3,0	12,5	21,8
Други начини	1,0	0,0	0,0
Није пољопривредни произвођач	4,0	8,8	14,5
$\chi^2=60,141, P=0,000$			

Табела указује да високообразовани као основни извор информација о новостима у пољопривредној производњи наводе ПССС а одмах затим и интернет, док испитаници са основним образовањем у подједнаком проценту наводе ПССС, РТВ и комшије и пријатеље. Испитаници са основним образовањем или без школе најчешће се информишу у разговору са комшијама и пријатељима.

1.2. Пољопривредно стручно саветодавна служба (ПССС) као извор информисања о пољопривредној производњи као извору загађења животне средине

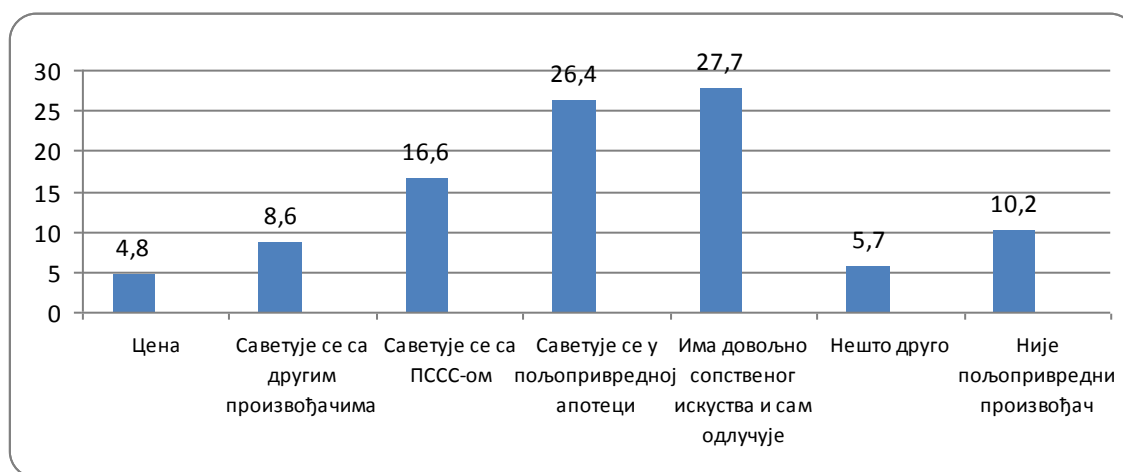
Резултати овог истраживања који показују да је 26,1% испитаника у контакту са ПССС увек када им је потребно док је 31,8% испитаника у контакту када наведена служба организује различита предавања и семинаре, у одређеној мери се подударају са наводима Пруса и Стубаса који укажу да пољопривредни произвођачи високо оцењују професионалне услуге и улогу пољопривредних саветника у планирању пољопривредне производње и спровођењу еколошких акција (*Prus & Sztubas, 2009*). Ипак треба указати да се 14,3% испитаника изјаснило се да нема потребе да контактира ПССС, а укупно 4,8% испитаника наводи да не зна за ПССС или није задовољно сарадњом и не контактира их.

Графикон 5. Учесталост контакта са ПССС-ом

Стратегија пољопривреде и руралног развоја 2014-2024. истиче да се трансфер знања у области пољопривреде спроводи кроз систем формалног образовања свих нивоа, путем различитих врста обука од стране образовних и истраживачких установа, ПССС, приватних привредних друштава и медија. Постојећа структура и систем преноса знања нису довољно ефикасни и не успевају да адекватно задовоље потребе динамичнијег техничко-технолошког реструктурирања сектора пољопривреде. Неопходно је повезивање креатора знања са непосредним корисницима. Овакви закључци подударају се са резултатима добијеним као одговор испитаника на питање: „Који су од понуђених

критеријума одлучујући при избору хемијских средстава за заштиту биља?“ (Графикон 6).

Графикон 6. Критеријуми у избору хемијских средстава која се користе у заштити и прехрани усева (избор)

Резултати показују да највећи број испитаника њих 27,7% о избору хемијских средстава које користи у заштити усева одлучује самостално јер сматра да има довољно сопственог искуства. Приближно исти проценат испитаника 26,4% о овом питању саветује се у пољопривредној апотеци, док се само 16,6% о питању избора хемијских средстава за заштиту биља саветује са ПССС. Сличне резултате у истраживањима о избору минералног ђубрива и пестицида од стране пољопривредних произвођача наводи Акаи (Акау), који закључује да они најчешће одлучују самостално и на основу сопственог искуства (Акау,2006). Пришлин (Prišlin) закључује да ставови формиран на основу конкретног личног или искуства блиских особа у односу на ставове који су формиран слушањем или читањем показују бољу прогнозу понашања(Prišlin,1991) .

1.2.1. Медији као извор информисања о пољопривредној производњи и загађењу животне средине које потиче од пољопривредне производње

Налазе о улози медија у подизању нивоа еколошке свести становника руралних подручја, међу којима је највећи број пољопривредних произвођача, добијамо у истраживањима Акца (Акса), који је анализирао еколошку свест становника у две руралне провинције у Турској и показао да се телевизија и

штампа издвајају као главни извор информисања о животној средини(Акса,2006) .

Табела 5. Годишњи рејтинг анализираних емисија

Емисија	Рејтинг	
	Просечни број гледалаца по минути	%
Домаћин	81.000	1,2
Добра земља	112.000	1,6
Бразде	123.000	1,8
Знање имање	166.000	2,4

Према истраживањима које обухвата целикупни аудиторијум у Србији у периоду јануар-децембар 2012, емисије које су намењене пољопривреди и селу а које су се емитовале на другом каналу РТС биле су гледаније у поређењу са емисијама сличног тематског садржаја које су емитоване на ТВ Б92 и ТВ Прва. Најгледанија је била емисија „Знање–имање“ чији је рејтинг био (2,4) који је душло већи од рејтинга емисије Домаћин (1,2) на телевизији Прва. Објашњење оваквих резултата треба тражити у дугогодишњој традицији праћења програма Јавног сервиса Србије који постоји од 1958. године колико се и ова медијска установа у оквиру својих различитих програмских садржаја бави селом и пољопривредом. Од четири анализиране емисије најдужу традицију има емисија „Знање–имање“ која се емитује од 1972. године а емисија. „Бразде“ од 1975 године. Остале две емисије имају знатно краћу традицију емитовања, (ТВ Б92 – 2002; ТВ Прва – 2007).

Висок степен заинтересованости за емисије о пољопривреди и за еколошка питања показују и резултати нашег истраживања, којим је обухваћено 314 становника руралних подручја у Србији. Укупан аудиторијум анализираних емисија које се емитују на програмима с националном покривеношћу се креће између 70,7% и 87,6%. Не треба занемарити чињеницу да истраживањем није обухваћено становништво, односно општи аудиторијум, већ циљна група, чије је интересовање за те теме веће него што показује становништво које прати телевизију у целини.

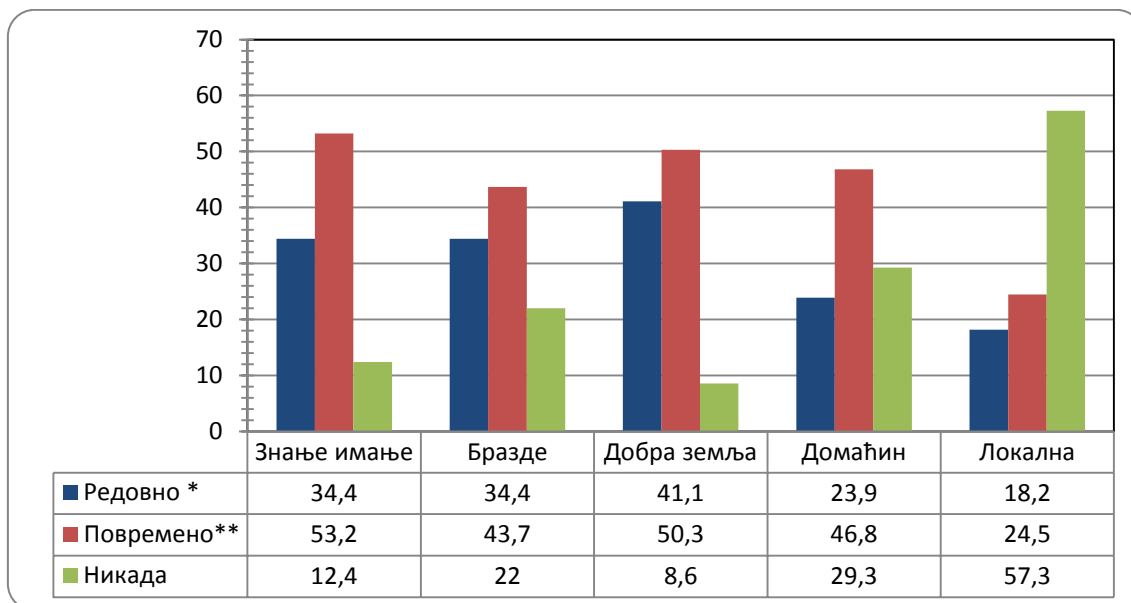
Највећи аудиторијум у групи анкетираних испитаника има емисија Добра земља (ТВ Б92), затим Знање имање (РТС1), па Бразде (РТС2) а најмањи Домаћин (ТВ Прва). По интензитету доминира „повремено“, а потом „редовно“ праћење и готово занемарљиво „никада“ (осим код емисије Домаћин).

Резултати истраживања, којим је обухваћено 314 становника руралних подручја у Србији, показују да највећи проценат редовних гледалаца (41,1%), има емисија „Добра земља“, а најмањи (23,9%), емисија „Домаћин“, „Знање-имање“ и „Бразде“, емисије које се међусобно смењују у емитовању, редовно прати исти проценат испитаника (34,4%), међутим, укупни аудиторијум "Знања-имања" (редовни и повремени гледаоци) је већи (87,6%) од укупног аудиторијума емисије "Бразде" (78%).

Емисија „Домаћин“ окупља најмањи аудиторијум, односно, има највећи проценат оних који не гледају ову емисију (29,3%).

У поређењу са укупним аудиторијумом (42,7%) емисија о пољопривреди на локалним телевизијама публика анализираних емисија просечно је дупло већа (81,9%). Према редовном праћењу и учесталости праћења, емисије о пољопривреди које се емитују на локалним телевизијама не заузимају значајније место у рецепцији наших испитаника.

Глобална репрезентативност узорка испитивања у равни подскупова, који не мора и често није равномерно распоређен према територији и становништву локалних средина не дозвољава процену обима и модалитета праћења појединих локалних станица/емисија. Испитаници су у одговорима одговарали за „своје“ програме/емисије, из места где станују или из непосреднијег окружења.

Графикон 7. Учесталост гледања емисија о пољопривреди

*Редовно – једном до четири пута месечно

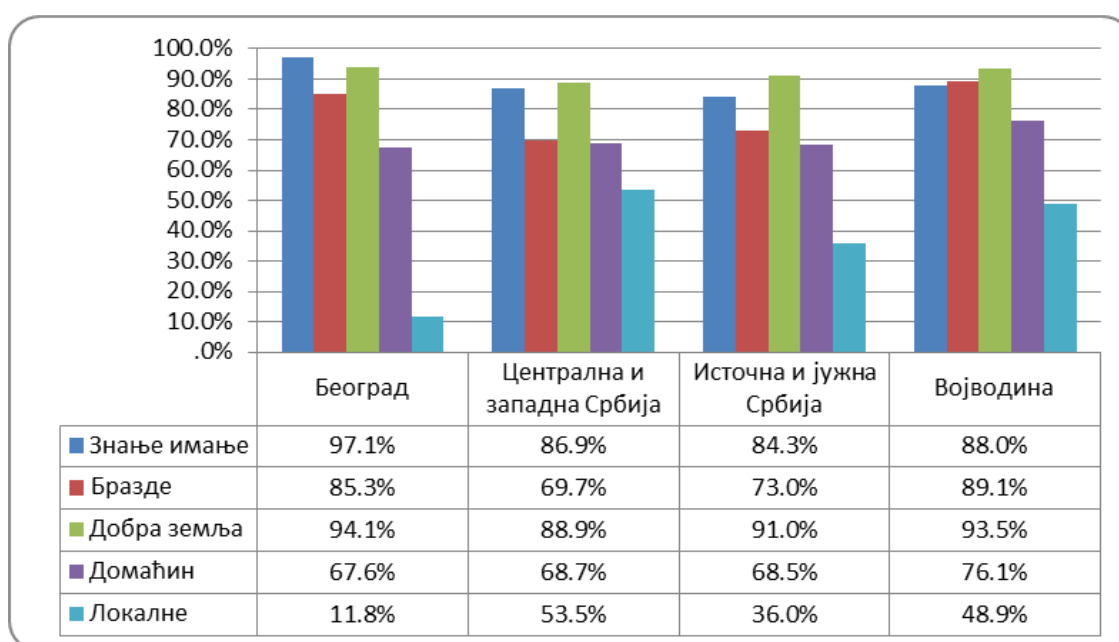
**Повремено – једном у три месеца и ређе

Посматрано по регионалној припадности веће интересовање, без обзира на учесталост праћења емисија о пољопривреди показују испитаници из сеоских насеља у Београдским општинама и испитаници из Војводине, него испитаници из других делова Србије. Београђани су најнаклоњенији емисији Знање имање (РТС1) па емисији Добра земља (Б92), док је код испитаника из Војводине и других делова Србије на првом месту емисија Добра земља (ТВ Б92), па Знање имање (РТС1).

Запажа се и да су Војвођани нешто заинтересованији за емисију Домаћин, од испитаника из других делова Србије. У аудиторijуму емисија о пољопривреди које се приказују на локалним телевизијама највише је испитаника са територије централне и западне Србије.

Даља анализа показује да је гледаност емисија условљена подручјима на којима живе испитаници. Генерално анализирани емисије највише гледају испитаници из сеоских насеља у Београдским општинама и испитаници из Војводине. Међу емисијама ипак постоји разлика. Најгледанија међу

испитаницима из Београда је емисија „Знање имање“ (97,1%) а међу становницима свих осталих региона најгледанија је емисија „Добра земља“ (од 88,9%-93,5%) Најмање гледана у свим регионима је емисија „Домаћин“ али и њу гледа најмање 67,8% испитаника у Београдским сеоским насељима. Ако поредимо регионе запажа се да испитаници из Централне Србије, у односу на друге у просеку мање гледају изабране емисије али највише од свих испитаника гледају емисије на локалним телевизијама. Емисије на локалним телевизијама најмање су гледане међу испитаницима из региона Београда (11%) а највише (53,8%) међу испитаницима у Централној Србији.

Графикон 8. Учесталост гледања емисија о пољопривреди у зависности од подручја

1.2.2. Оцена квалитета и поверења понуђених извора информисања

Тражени одговори који се односе на квалитет и поверење у емисије намењене становницима руралних подручја подељене су питањима у три групе: 1) колико су информације у емисијама корисне; 2) која врста информација је најмање корисна; 3) колико је поверење гледаоца у емисије и којим изворима информација се највише верује.

Из наредне табеле може се закључити да се највећи проценат испитаника

(71,3%) истиче као веома корисне информације у емисији „Добра земља“, док је у емисији „Домаћин“, према изјавама испитаника најмањи проценат веома корисних или корисних информација (29,6%). Ако анализирамо податак која од наведених емисија по исказима испитаника има највећи проценат информација које су мало или уопште нису корисне, закључујемо да је то емисија „Знање-имање“ са 38,2 % а најмањи у емисији „Добра земља“ 16,5%. Овакви резултати објашњавају се тематском структуром анализираних програма који су у случају емисије „Знање имање“ везани и за теме које укључују и социо-културне садржаје, репортаже које подстичу на очување традиције живота на селу (очување народног ставралаштва и старих заната) приче о људима необичних интересовања који се не баве искључиво пољопривредом (уређење вртова и окућница, култура становања), што су теме које нису стриктно везане за пољопривредну производњу и од интереса су и за урбано становништво које се не бави овом делатношћу. Ако подсетимо на чињеницу да испитаници не припадају општем гледалишту већ циљној групи, чије је интересовање уско везано за пољопривредну производњу јасно је да према њиховим исказима емисија „Знање-имање“ има већи проценат информација које за њих нису директно корисне иако емисија због своје дугогодишње традиције, активног и акционог приступа водитеља и разноликости тема има висок проценат гледаности.

Највећи аудиторијум у групи анкетираних испитаника има емисија Добра земља (ТВ Б92), затим Знање-имање (РТС1), па Бразде (РТС2) а најмањи Домаћин (ТВ Прва). По интензитету доминира „повремено“, а потом „редовно“ праћење и готово занемарљиво „никада“ (осим код емисије Домаћин). Резултати истраживања, којим је обухваћено 314 становника руралних подручја у Србији, показују да највећи проценат редовних гледалаца (41,1%), има емисија „Добра земља“, а најмањи (23,9%), емисија „Домаћин“. „Знање-имање“ и „Бразде“, емисије које се међусобно смењују у емитовању, редовно прати исти проценат испитаника (34,4%), међутим, укупни аудиторијум "Знања имања" (редовни и повремени гледаоци) је већи (87,6%) од укупног аудиторијума емисије "Бразде" (78%). Емисија „Домаћин“ окупља најмањи аудиторијум, односно, има највећи проценат оних који не гледају ову емисију (29,3%).

Табела 6. Ниво корисности информација у емисијама

Ниво корисности информација	Назив емисија				
	Знање-Имање %	Бразде %	Добра земља %	Домаћин %	Локална телевизија %
Веома корисне и корисне	47,5	59,5	71,4	29,6	16,6
Мало или нимало корисне	38,2	17,5	16,5	35,6	19,7
Не умет да оценим	2,5	1,3	3,8	4,8	6,4
Не гледам	11,8	21,7	8,3	29,0	57,3
Укупно	100%	100%	100%	100%	100%

Истраживање је требало да дође до одговора која је најмање корисна информација за испитанике који гледају наведене емисије.

Табела 7. Најмање корисна врста прилога по мишљењу испитаника

Врста прилога	%
Интервјуи са државним чиновницима и функционерима	27,1
Прилози који препоручују различите производе	20,7
Репортаже о пољопривредницима и њиховим искуствима	6,1
Сви прилози су корисни	35,6
Не гледа пољопривредне емисије	10,5
Укупно	100

Може се закључити да скоро половина испитаника сматра да су најмање корисни интервјуи са државним чиновницима и прилози који препоручују различити производи (47,8%), а нешто више од трећине гледалаца (35,6%) мисли

да су сви прилози корисни. Врло мали проценат гледалаца (6,1%) истиче репортаже о пољопривредницима и њиховим искуствима као најмање корисне информације.

Испитаници као најмање корисне наводе интервјуе са државним чиновницима што се може објаснити генералним не поврењем руралне популације према државној администрацији али и ниски нивоом заинтересованости за теме које се тичу аграрне политике јер пољопривредници иако су им те одлуке важне због личне егзистенције, сматрају да на њих не могу да утичу па их из тог разлога не сматрају корисним и не полагају им велику пажњу.

Када је реч о поверењу у субјекте који говоре о различитим темама из области пољопривреде, и заштите животне средине у емисијама о пољопривреди, анкетирани гледаоци дају предност стручњацима из тих области (скоро сваки други гледалац). Искуствима других пољопривредника највише верује сваки четврти, а стручњацима из ПССС-а скоро сваки седми гледалац. За остале изворе информација одређивао се знатно мањи број. Закључујемо да наука, искуство и струка уливају највише поверења пољопривредним произвођачима, гледаоцима анализираних емисија

Табела 8. Извор информисања у емисијама о пољопривреди којем се највише верује

Извор информација	%
Стручњак из науке	46,8
Државни службеник	1,3
ПССС	15
Представник фирме	0,0
Пољопривредник са искуством	22,6
Водитељу	0,3
Свима	1,3
Никоме	3,5
Не гледа пољопривредне емисије	9,2
Укупно	100

1.3. Еколошко понашање

Еколошко понашање испитаника анализирано је кроз усвајање еколошких и пољопривредних пракси. Усвајање и примена еколошких пракси праћено је и у зависности од нивоа образовања, информисаности, специфичних еколошких знања и величине поседа. У овом истраживању као еколошке праксе одабране су следеће: анализа земљишта, поступање са жетвеним остацима на њиви, одвајање биолошког отпада у домаћинству, поступање са угинулим животињама и поступање са празном амбалажом од пестицида.

1. Анализа земљишта праћена је као аграрна пракса чијим се редовним спровођењем рационализује употреба минералног ђурива, доприноси повећању приноса и његовој бољој заштити и повећава степен заштите животне средине.

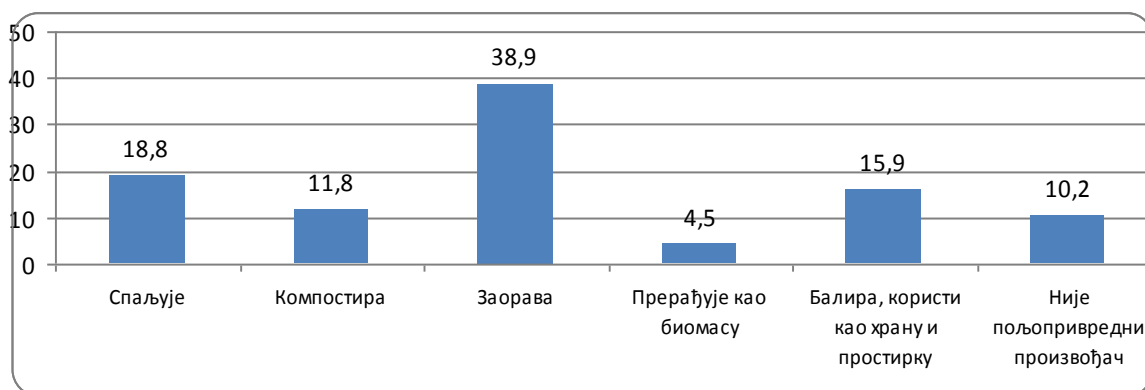
Издваја се податак да од укупног броја испитаника анализу земљишта из различитих разлога не ради више од трећине испитаника (32,2%), приближно исти број (35%) анализу ради једном у пет година а једна петина испитаника (20,1%) то ради по препоруци стручњака.

Графикон 9. Анализа земљишта на газдинствима

2. Поступање са жетвеним остацима на њиви. Спаљивање жетвених остатака посматрано је као еколошки штетна пракса са аспекта пољопривредне производње и заштите животне средине јер се на тај начин уништава органска материја и корисни микроорганизми у земљишту, долази до деградације

земљишта и загађења животне околине уз емисију угљен диоксида. Супротно томе заоравање је начин уклањања жетвених остатака који доноси позитивне ефекте као што су унос органске материје у земљиште и побољшавање физичких особина (Surekha et al., 2006). Балирање и коришћење жетвених остатака као енергетског материјала доприноси рационализацији производње и заштити животне средине. Штету од паљења жетвених остатака не треба сагледавати само из угла штете на усевима, него и као материјални губитак јер је енергетска вредност жетвених остатака на 1 хектару приближно 2000 л дизел горива. Као еколошки позитивне праксе сматрају се сви начини одлагања жетвених остатака осим спаљивање директно на њиви што практикује скоро петина испитаника (18,8%). Највећи проценат испитаника њих 38,9% жетвене остатке заорава, 27,7% компостира или балира, а само 4,5% испитаника примењује еколошки најбољи поступак и прерађује жетвене остатке у биомасу што значи да уместо фосилних горива користи обновљиве изворе енергије.

Графикон 10. Одлагање жетвених остатака са њиве, воћњака или винограда

3. Одлагање празне амбалаже од пестицида. У Србији се годишње око 5 милиона комада амбалажног отпада од пестицида нестручно уништава или се једноставно баца чак најчешће у најближи канал у месту примене пестицида. Минимално 10.000 литара различитих пестицида, преко неадекватно испране амбалаже сваке године доспева у земљиште, површинске и подземне воде (Маширевић 2013). У зависности од третмана празне амбалаже од пестицида (примена троструког испирања) она се рангира у опасан или неопасан отпад. У оба случаја амбалажа се збрињава рециклажом или сагоревањем у контролисаним

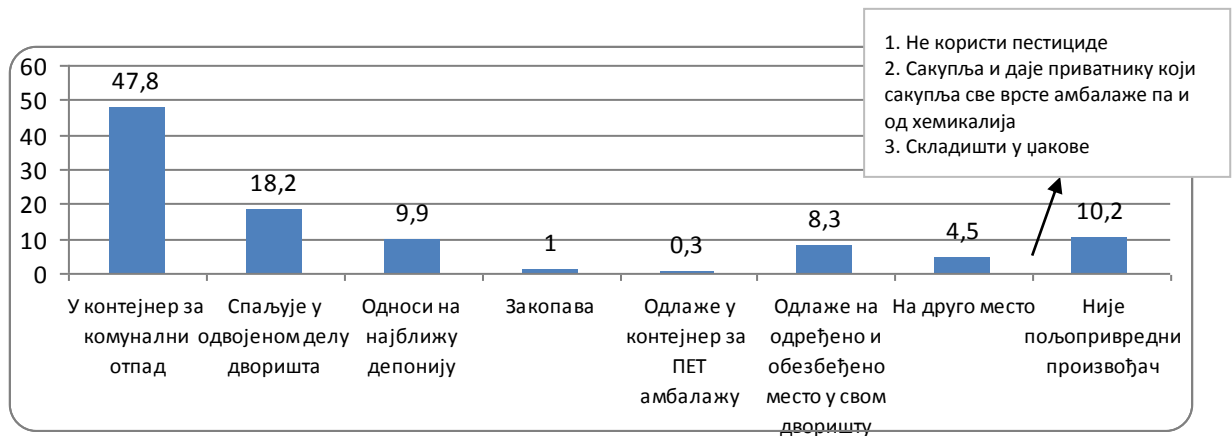
постројењима. Србија је са усвајањем сета закона из области заштите животне средине, који су усклађени са директивама ЕУ, створила услове и законодавно-правни оквир али и даље изостаје њихова практична примена

Ни у једном насељу које смо обухватили нашим истраживањем не постоји контејнер за хемијски отпад што објашњава податак да празну амбалажу од пестицида 47,8% испитаника одлаже у контејнер за комунални отпад а чак 18,2% је спаљује у одвојеном делу дворишта.

Заједнички закључак који се може извести је да готово петина испитаника (18,2%) спаљује празну амбалажу од пестицида у необезбеђеном делу дворишта, а исто толико испитаника (18,8%) спаљује жетвене остатке на њиви. Оба поступка интензивно загађују животну средину емитујући у ваздух загађујуће материје и уништавајући земљиште и корисне микроорганизме који доприносе заштити биља и стварању површинског плодног слоја земљишта.

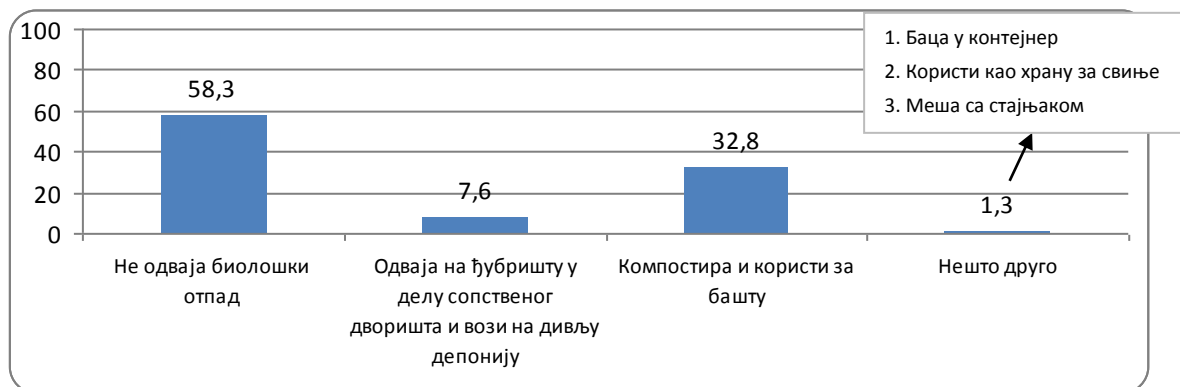
Пољопривредни произвођачи у Србији, међутим немају могућност да депонују празну амбалажу од пестицида на адекватан начин тако да се њихове праксе депоновања овог опасног отпада могу оцењивати само као мање или више лоше праксе и животну средину, здравље људи и животиња. Поред спаљивања и праксе бацања празне амбалаже од пестицида на дивље депоније или у поља такође се сматрају штетним јер на тај опасне материје улазе у ланац исхране животиња. Последице неадекватног коришћења пестицида и неадекватног депоновања и уништавања празне амбалаже која представља опасан отпад постале су погубне за популацију појединих ретких врста птица. Драстичан пример догодио се у Специјалном резервату „Горње Подунавље“ где је за 8 птица, строго заштићеног орла белорепана, доказано да су угинуле након што су јеле храну третирану пестицидом који садржи карбофуран. У питању је изузетно јако средство које може да усмрти животиње и човека а које је коришћено иако је законом забрањено за употребу од 2014. године. Овим средством била су третирана поља пшенице у атарима у којима су се птице храниле⁵.

⁵http://www.wwf.rs/wwf_u_srbiji/zastita_evropske_linije_zivota/cujte_i_ne_trujte__orao_pao/

Графикон 11. Одлагање празне амбалаже од пестицида

4. Одвајање биолошког отпада у домаћинству. У Србији се дневно, по глави становника, генерише око 0,5 кг. комуналног чврстог отпада од чега је биоразградивог од 60-80%. Овај део завршава на депонијама што значајно утиче на век њиховог трајања и представља додатни проблем за животну средину. Такође, за санацију депонија смећа потребна је велика количина земљишта која се мора доносити, уз значајне економске трошкове.

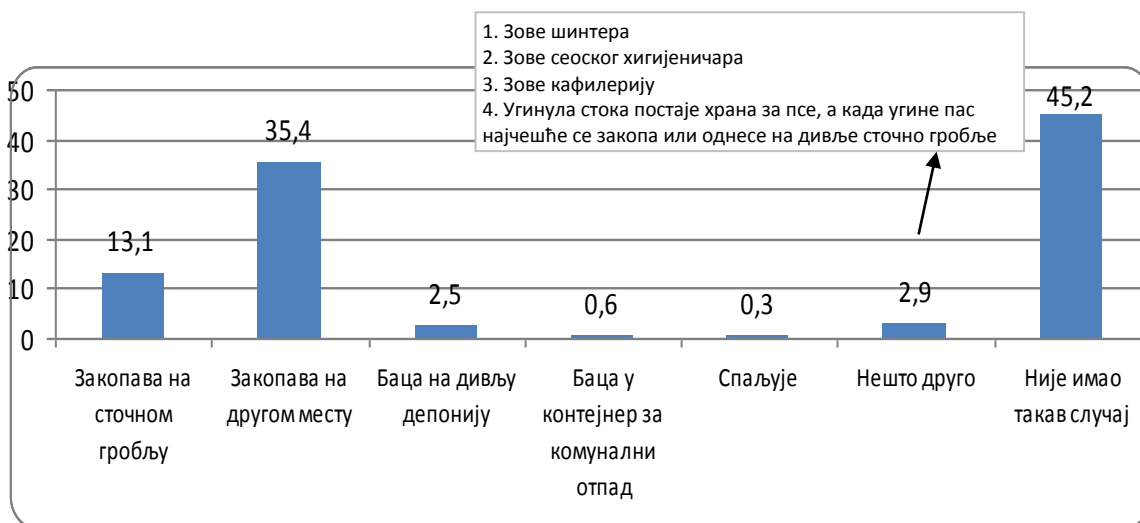

Графикон 12. Одвајање биолошког отпада од осталог отпада у газдинству

5. Уклањање угинулих животиња. Угинуле животиње представљају сталну, потенцијалну опасност као могући извори инфективног материјала и као загађивачи животне средине. Решавање ових проблема мора бити организовано на научним принципима, посебно базираним на могућностима искоришћавања отпада као ресурса за конверзију у корисне производе (*Jayathilakan, Sultana, Radhakrishna & Bawa, 2012*).

На питање како поступа са уинулим животињама највећи број испитаника 45,2% изјаснио се да није имало такав случај, а нешто више од трећине (35,4%) закопава уинуле животиње самостално на месту које сами за то одреде. 13,1% испитаника уинуле животиње закопава на сточном гробљу што значи да њихова села имају ту врсту инфраструктуре.

Међутим 2,5% испитаника баца уинуле животиње на дивљу депонију, 0,6% у контејнер за комунални отпад а 0,3% спаљује што показује веома низак ниво еколошке свести испитаника.

Графикон 13. Уклањање уинулих животиња

Наше истраживање показало је да пољопривредни произвођачи у великој мери примењују еколошки штетне праксе које угрожавају животну средину:

1. више од половине (58,3%) испитаника у свом домаћинству не одваја биолошки отпад,
2. нешто више од трећине (35,4%) закопава уинуле животиње самостално на месту које сами за то одреде.
3. више од трећине испитаника (38,7%) никада није радило анализу земљишта
4. петина испитаника (20,9%) спаљује жетвене остатке директно на њиви,
5. петина (20,2%) спаљује празну амбалажу од пестицида у необезбеђеном делу дворишта.

Са друге стране одговори указују да испитаници имају свест о значају заштите животне средине. Тако, на пример:

1. 43,3% заорава жетвене остатке,
2. 39,0% испитаника анализу ради једном у пет година.

Такви налази указују да су пољопривредни произвођачи спремни да поштују позитивне еколошке праксе уколико су са њима добро упознати, имају дуже лично искуство у њиховој примени и уколико им то омогућава инфраструктурна изграђеност.

У овом истраживању показало се да образовање има утицај на избор еколошких пракси које спроводе пољопривредни произвођачи⁶. Испитаници који имају виши степен образовања у већем проценту раде анализу земљишта, а знатно мање примењују еколошки штетну праксу спаљивања жетвених остатака директно на њиви (Табела 9.)

Овакве резултате потврђују и (*De Buck et al. 2001, Pedersen 2000*) наводећи да фармама треба да руководе власници који поседују широко знање у области пољопривреде, екологије и економије. Употреба нових метода, примена еколошких пракси а у исто време добри приноси могу се остварити само знањем пољопривредника које је од великог значаја за процес управљања фармом која мора да испуни низ критеријума како би имплементирала правила одрживог развоја (*Prus and Sztubas, 2009*)

⁶Питања као што су „Како поступате са уинулим животињама“ и „Где одлажете празну амбалажу од пестицида“ није било могуће анализирати по раније примењеној методологији. У случајевима када у селу не постоји сточно гробље, а на територији Србије није организовано адекватно сакупљање и стручно уништавање амбалаже од пестицида, ни једна од пракси није одговарајућа.

Табела 9. Примена про еколошких пракси у зависности од нивоа образовања (%)

Врсте праксе		Ниво образовања (%)		
		Без школе или основна	Средња школа	Висока, виша или факултет
Анализа земљишта	Раде	47,3	67,8	79,0
	Не раде	52,7	32,2	21,0
Укупно		100	100	100
$\chi^2=20,757; P<0,008; C=0,271$				
Начини поступања са жетвеним остацима	Спаљује	33,7	16,0	9,3
	Заорава	40,0	46,5	39,5
	Балира и компостира	26,3	37,5	51,2
Укупно		100	100	100
$\chi^2=22,409; P<0,033; C=0,262$				

Степен информисаности показује високу корелацију са усвајањем еколошких пракси. Резултати показују да међу добро информисаним испитаницима највећи проценат поштује и примењује добру пољопривредну праксу. Тако анализу земљишта, међу добро информисанима спроводи 85,9% а жетвене остатке заорава 57,8% испитаника. У групи добро информисаних испитаника најмање је оних који спаљују жетвене остатке (7,8%). Међутим међу лоше информисаним испитаницима предњаче они који спроводе лоше еколошке праксе, тако да анализу земљишта не спроводи више од половине (59,8%) а жетвене остатке спаљује више од трећине испитаника (37,1%). (Табела 10).

Табела 10. Примена про еколошких пракси у зависности од нивоа образовања (%)

Врсте праксе		Ниво информисаности		
		Лоше	Средње	Добро
Анализа земљишта	Раде (%)	40,2	56,3	85,9
	Не раде (%)	59,8	43,7	14,1
Укупно(%)		100	100	100
$\chi^2=56,410$; $P<0,000$; $C=0,400$				
Начини поступања са жетвеним остацима	Спаљује	37,1	14,8	7,8
	Заорава	44,3	34,7	57,8
	Балира и компостира	18,6	50,5	34,4
Укупно (%)		100	100	100
$\chi^2=55,583$; $P<0,000$; $C=0,406$				

Овим истраживањем установљено је да је величина поседа у позитивној корелацији са применом позитивних пракси у оба случаја: поступање са жетвеним остацима и примена анализе земљишта као мере која доприноси унапређењу производње и заштити животне средине. На малим газдинствима величине до 5 ха евидентиран је највећи проценат спаљивања жетвених остатака и најмањи проценат примене анализе земљишта. Спаљивање жетвених остатака оставља штетне последице по земљиште али је и даље присутно као најједноставнији поступак јер изискује најмање времена и финансијских средстава. Власницима већих поседа (преко 50 ха) сопствени капацитети (поседовање компјутера, кабловске тв, чланство у формалним организацијама, одговарајућа механизација) омогућавају лакшу и бољу доступност информацијама и спровођење пракси које захтевају додатну механизацију или финансијска средства. Зато они лакше и брже прихватају научно проверене праксе, као што су редовна анализа земљишта и правилно поступање са жетвеним остацима, које им као крајњи резултат доноси повећање приноса и бољи квалитет производа. Овакви резултати потврђују налазе Мирановског који налази позитивну корелацију између величине фарме и

примене еколошких пракси (*Miranowski, 1982*), док је Дик (*Dick*) утврдио да пољопривредници са већим приходима од пољопривреде истовремено користе више хемикалија али и примењују више различитих алтернативних пракси (*Dick, 1992*).

Табела 11. Примена про-еколошких пракси у односу на величину газдинства

Врста праксе		Величина газдинства (ха)			
		0,1-5	5,1-10	10,1-50	Преко 50
Анализа земљишта	Раде (%)	31,3	68,5	85,5	95,8
	Не раде(%)	67,7	31,5	14,5	4,2
Укупно(%)		100	100	100	100
$\chi^2=90,981; P<0,000; C=0,499$					
Начини поступања са жетвеним остацима	Спаљује(%)	34,7	20,4	6,5	6,3
	Заорава(%)	27,1	27,8	40,3	33,4
	Балира и компостира (%)	39,2	51,8	53,2	60,3
Укупно (%)		100	100	100	100
$\chi^2=45,913; P<0,002; C=0,403$					

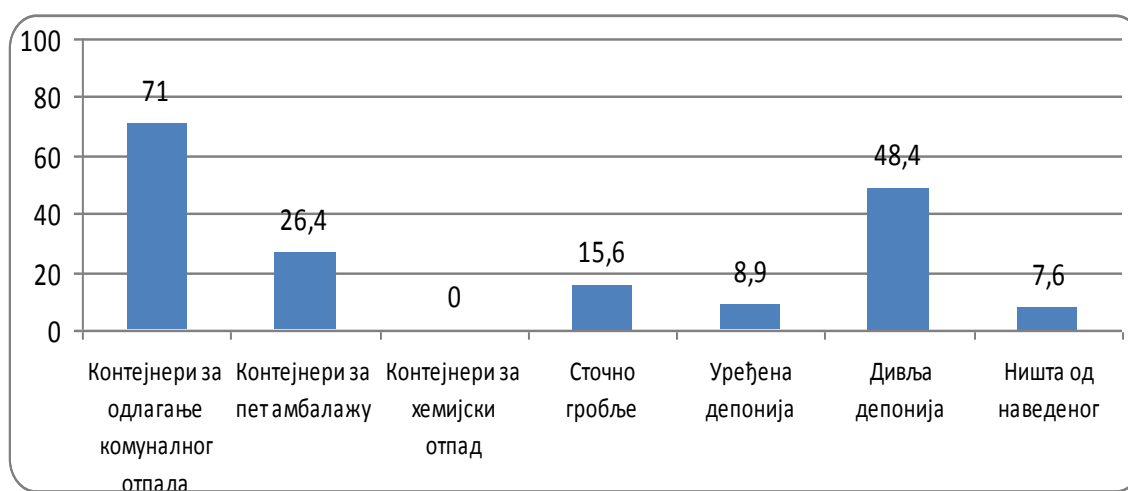
Као део еколошке свести, поред усвајања еколошких и добрих пољопривредних пракси од стране пољопривредних произвођача, истраживали смо и затечено понашање становника руралних подручја у одређеним ситуацијама.

Досадашња истраживања показују да је недостатак инфраструктуре (контејнера за одлагање комуналног отпада, контејнера за одлагање хемијског отпада, квалитет водоснабдевања и канализационе мреже, постојање дивљих депонија, сточног гробља и путне инфраструктуре) значајан фактор за еколошко понашање (Стерн, 2000) и у великој мери одређује понашање појединца у

локалној заједници.

У селима и насељима обухваћеним узорком недостају уобичајени облици инфраструктуре осим контејнера за одлагање комуналног отпада, чије постојање потврђује 71% испитаника.

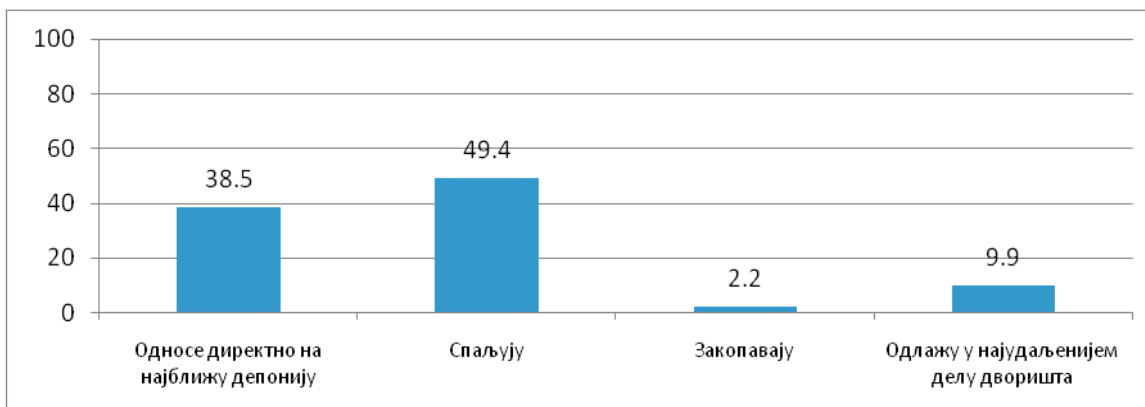
Ниједно од руралних насеља из узорка нема контејнере за хемијски отпад, уређене депоније у свом насељу има само 8,9% испитаника, сточно гробље 15,6% а дивље депоније 48,4%.

Графикон 14. Контејнери, депоније и сточна гробља у селима и насељима (до 2 одг.)

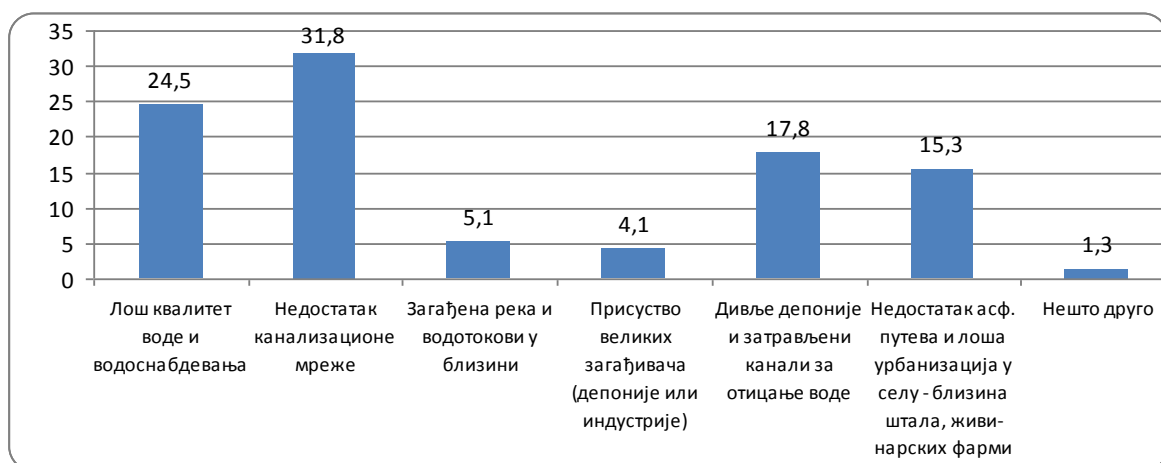
Поражавајуће делује податак да од укупног броја испитаника који у селима немају контејнер 49,4% спаљује комунални отпад у свом дворишту.

Како се из претходних података може видети да је велики проценат испитаника (65%) изјавио да селекцију отпада у домаћинству види као могући допринос заштити животне средине што значи да најмање толико испитаника сада у својим домаћинствима не одваја различите врсте отпада, закључује се да се у комуналном отпаду који се спаљује налази и пластика, папир, различит комунални и органски отпад из домаћинства. Тим поступком доприноси се загађењу ваздуха а посебно и у великој мери загађењу и деградацији земљишта.

Графикон 15. Одлагање отпада из домаћинстава у селима која немају контејнер

О лошој инфраструктурној опремљености села у којима живе наши испитници говоре следећи подаци. Као основне еколошке-инфраструктурне проблеме испитаници наводе недостатак канализационе мреже (31,8%), лош квалитет воде и водоснабдевања (24,5%), постојање дивљих депонија и затрављених канала за отицање воде (17,8%), недостатак асфалтних путева, лошу урбанизацију у селу, близину штала и животињских фарми (15,3%); мањи проценат испитаника наводи загађења река и водотокова у близини (5,1%), најмањи – присуство великих загађивача депонија или индустрија (4,1%), (1,3%)

Графикон 16. Основни еколошки и инфраструктурни проблеми у селу или насељу (до2 одг.)

Претходни подаци показују да испитаници наводе недостатак одговарајуће инфраструктуре у већини руралних подручја у Србији. У селима у којима не постоје контејнери за комунални и хемијски отпад, сточна гробља, канализациона

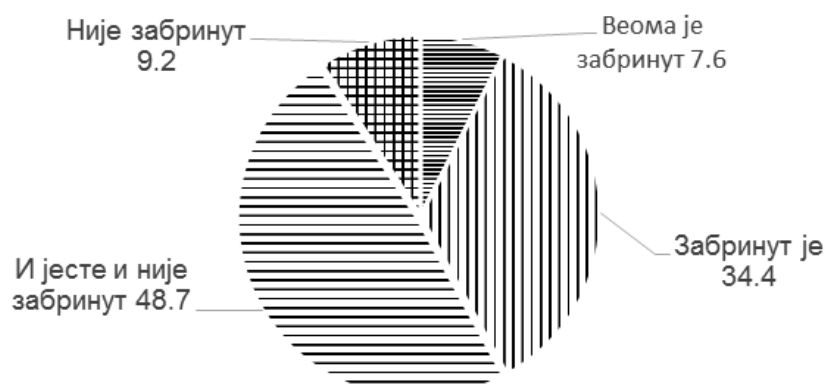
мрежа, где нема асфалтних путева а постоје дивље депоније и загађени локални водотокови могу се очекивати еколошки неповољни обрасци понашања. Пољопривредни произвођачи су спремни да поштују позитивне еколошке праксе уколико су са њима добро упознати, имају дуже лично искуство у њиховој примени и уколико им то омогућава инфраструктурна изграђеност (Stern, 2000).

Нил Картер (Carter) наводи да се у неразвијеним и у земљама у развоју, може очекивати да проблем неповољне економске ситуације и сиромаштва могу довести до еколошки неодрживих образаца понашања и иницијатива (Carter, 2007).

Позитивна еколошка намера је само један, али често не једини и најважнији фактор који утиче на понашање. Много значајније за еколошко понашање су личне навике или рутине у домаћинству као и економски статус и инфраструктура (Stern, 2003).

1.4. Еколошки ставови

Истраживањем се дошло до података да становници руралних насеља имају релативно високу свест о стању њихове животне средине. Свега 9,2% испитаника није забринуто за животну средину места у коме живе, док је 42% забринуто или веома забринуто,

Графикон 17. Степен забринутости за животну средину пољопривредних произвођача у Србији (%)

Еколошки ставови варирају у зависности од старости, пола, социо-економског статуса, националне припадности, степена урбанизованости подручја, личности, искуства, образовања, информисаности и знања о животној средини (Gifford et al.2012), а образовање је један од најважнијих фактора који утичу на еколошку свест (Fahliquist, 2008.) Информисаност о квалитету животне средине један је од битних предуслова за формирање еколошке свести, еколошке етике и еколошке културе сваког појединца.

Наше истраживање показује високу корелацију између нивоа образовања и нивоа информисаности пољопривредника и њихове забринутости за животну средину. Највећи проценат забринутих (62,8%) евидентиран је међу најобразованијима (виша школа или факултет), међу којима нема ни једног испитаника који је изјавио да није забринут за животну средину. Најмањи проценат забринутих (30,5%) за животну средину је у групи са најнижим степеном образовања. Следећи битан налаз нашег истраживања је да постоји значајна веза између степена информисаности и става испитаника о забринутости за животну средину (Табела 12). Највећи проценат забринутих био је међу најбоље информисанима (64,1%) а најмањи међу лоше информисанима (30,9%).

Табела 12. Забринутост за животну средину према нивоу образовања и информисаности (% испитаника)

Ниво образовања	Степен забринутост за животну средину			
	Забринути су	И јесу и нису забринути	Нису забринути	Укупно
Без школе или основна школа	30,5	51,6	17,9	100,0
Средња школа	46,5	47,2	6,3	100,0
Висока, виша школа или факултет	62,8	37,2	0,0	100,0
Укупно	43,8	48,7	9,2	100,0
$\chi^2=22,691$; $P<0,001$; $C=0,273$				
Ниво информисаности	Забринути су	И јесу и нису забринути	Нису забринути	Укупно
Лоше	30,9	52,6	16,5	100,0
Средње	43,0	49,6	7,4	100,0
Добро	64,1	34,4	1,6	100,0
Укупно	43,6	47,2	29,2	100,0
$\chi^2=24,435$; $P<0,000$; $C=0,28$				

Као што је већ истакнуто, ставови имају велики значај за објашњавање понашања људи. У ставовима пољопривредника о значају животне средине запажамо да смањење сиромаштва има приоритет у односу на заштиту животне средине.

Табела 13. Ставови о значају очувања животне средине (% испитаника)

Тврдње	Степен сагласности			
	Слаже се	И слаже се и не слаже се	Не слаже се	Укупно
Од испуњења свих захтева за очување животне средине важније је:				
Постићи високе приносе	23,4	31,9	44,7	100,0
Смањити сиромаштво	40,8	26,6	32,6	100,0

Будући да већи број испитаника (њих 40,8%) смањење сиромаштва перципира као важније у односу на постизање високих приноса (23,4%) (Табела 13), можемо рећи да пољопривредни произвођачи решавање егзистенцијалних проблема и сиромаштво виде као већи и важнији проблем него заштиту животне средине. Кроз исказе предочене у горњој табели афирмативни став према заштити животне средине је супротстављен ставовима који економску добробит стављају на прво место, први индиректно (добробит остварена кроз повећане приносе) а други директно (смањивање сиромаштва). Када су еколошке вредности индиректно супротстављене економској добити, више испитаника је спремно да да предност очувању животне средине него да је ускрати. Али, када је економска добробит исказана преко појма сиромаштва, више испитаника даје предност смањењу сиромаштва него испуњењу свих захтева за очување животне средине. Ови амбивалентни ставови су само најави онога што приказује следећа табела, а то је да испитаници нису у потпуности спремни на мењање устаљених пракси и подношење већих трошкова у циљу заштите животне средине.

Истраживање није показало значајну повезаност између образовања и ових ставова. Иако високообразовани више него испитаници са средњом и основном школом сматрају да је важније очување животне средине него постизање високих приноса или смањење сиромаштва разлика у ставовима није се показала као

статистички значајна. Већина испитаника (45-70%), независно од формалног образовања исказује еколошки позитивне или неутралне ставове што се може тумачити и као давање друштвено пожељних одговора.

Информисање је показало значајну корелацију са тврдњом о значају животне средине у односу на постизање високих приноса. У избору између високих приноса и испуњења захтева за заштитом животне средине лоше информисани бирају високе приносе (25,8%) док је добро информисаним испитаницима очување животне средине важније (59,4%) (Табела 14).

Табела 14. Сагласност са тврдњом да је важније постићи високе приносе него испунити све захтеве за заштиту животне средине, према нивоу информисаности (% испитаника)

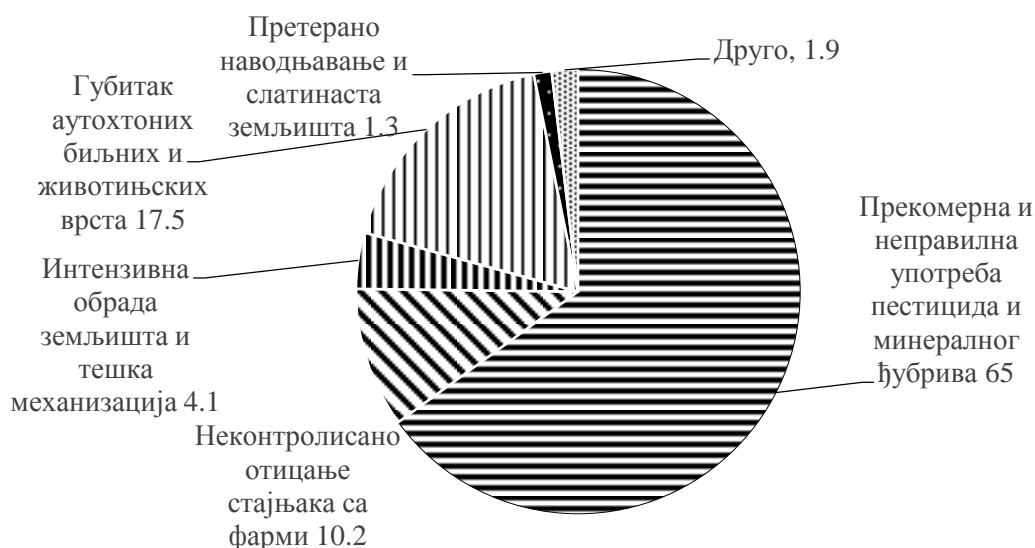
Ниво информисаности	Степен сагласности			
	Слажу се	И слажу се и не слажу се	Не слажу се	Укупно
Лоше	25,8	28,8	45,4	100,0
Средње	25,6	38,0	36,4	100,0
Добро	15,6	25,0	59,4	100,0
Укупно	23,4	31,9	44,7	100,0
$\chi^2=9,770$; $P<0,044$; $C= 0,183$				

У избору између смањења сиромаштва и испуњења свих захтева за заштитом животне средине степен информисаности није имао значајну улогу јер се приближно исти проценат испитаника међу свим категоријама информисаности изјаснио сагласно или против постављене тврдње.

Ставови испитаника о спремности да поднесу веће трошкове у циљу заштите животне средине, показују да они нису у потпуности спремни на такве промене и мењање устаљених пракси.

Истражујући шта испитаници мисле о узроцима загађења животне средине која потичу из пољопривреде дошли смо до следећег: већина испитаника (65%) највећу претњу животној средини која потиче од пољопривредне производње види у прекомерној и неправилној употреби ђубрива и пестицида (Графикон 18). Тај налаз је у складу са истраживањем Вестмакота које истиче да

пољопривредници истовремено брину о животној средини али је и загађују (Westmacott, 1983). Такви резултати могу се тумачити и кроз налазе Мекена (McCann 1997) који је однос пољопривредника према земљи окарактерисао као више утилитаристички од других који су мање зависни од добара које пружа земља.

Графикон 18. Највећа претња животној средини у окружењу, која потиче од пољопривредне производње (%)

1.5. Еколошки активизам

1.5.1. Спремност на лично ангажовање и допринос

Табела 15. Спремност на веће трошкове у циљу заштите животне средине (% испитаника)

Врста трошка	Степен спремности				Укупно
	Спремни су	Донекле су спремни	Нису спремни	Не могу да се одлуче	
Плаћања већих такси и пореза	6,0	59,9	28,4	5,7	100,0
Улагања у примарну производњу која не обезбеђују веће приносе, али дају квалитетније производе и већи степен заштите	12,1	55,3	21,6	11,0	100,0

Мали проценат испитаника исказује потпуну спремност да се на било који начин финансијски ангажује у циљу заштите животне средине (Табела 15). Највећу спремност испитаници показују за улагања у примарну производњу ако то доноси бољи квалитет производа и већи степен заштите животне средине. Налази који показују да је 42% испитаника забринуто за животну средину а само 6% спремно за плаћање већих такси и пореза у циљу њене заштите у складу су са налазима Стерна (*Stern*) који наводи да је економски статус често значајнији од позитивне намере еколошког понашања (*Stern, 2000*). Раскорак између високог степена забринутости за стање животне средине и мале спремности на финансијско учешће у њеном унапређењу може се тумачити незнањем и недовољном информисаношћу али и економским проблемима. Цвејић и сар. у свом истраживању наводе да се сеоска популација суочава са великим проблемима сиромаштва и социјалне искључености у свим димензијама, а посебно пољопривредници и стари у самачким домаћинствима. Сиромаштво је двоструко веће у руралним него урбаним подручјима (9,8%:4,3%) што је један од разлога ниског учешћа становништва руралних подручја у заштити животне средине када оно захтева улагање финансијских средстава (Цвејић, Бабовић, Богданов, Петровић и Вуковић, 2010). Истраживања показују да, брига за квалитет животне средине може бити луксуз у који се људи упуштају тек после испуњења основних потреба (храна, стан, економска сигурност) (*Santa, 2007*). Ове налазе потврђују и резултати нашег истраживања.

Када је у питању спремност на ангажовање у заштити животне средине резултати истраживања показују да образовање има значајан утицај само на спремност за плаћање већих такси и пореза. Са порастом нивоа образовања расте број оних који су донекле или у потпуности спремни на плаћање трошкова ради заштите животне средине (Табела 16).

Сличне резултате у својим истраживањима износи Фахликист (*Fahliquist, 2008.*) наводећи да они који више знају о животној средини и пратећим питањима поседују и виши ниво свести и мотивисаности за решавање проблема у тој области.

Табела 16. Спремност на веће трошкове за заштиту животне средине према нивоу образовања (% испитаника)

Ниво образовања	Степен спремности за плаћање већих такси и пореза				
	Спремни су	Донекле су спремни	Нису спремни	Неодлучни	Укупно
Без школе или основна школа	4,2	51,6	38,9	5,3	100,0
Средња школа	4,2	61,8	26,4	7,6	100,0
Висока или Факултет	16,3	72,1	11,6	0,0	100,0
Укупно	6,0	59,9	28,4	5,7	100,0
$\chi^2=22,738$; $p<0,001$; $C=0,273$					

Образовање није значајно утицало на спремност испитаника на примену другачијег и скупљег начина производње да би се сачувала животна средина нити на већа улагања у примарну производњу која не обезбеђује повећање приноса али обезбеђује квалитетније производе и већи степен заштите животне средине.

Такође већина испитаника не показује спремност на финансијско ангажовање или промену производње у циљу заштите животне средине без обзира на степен информисаности.

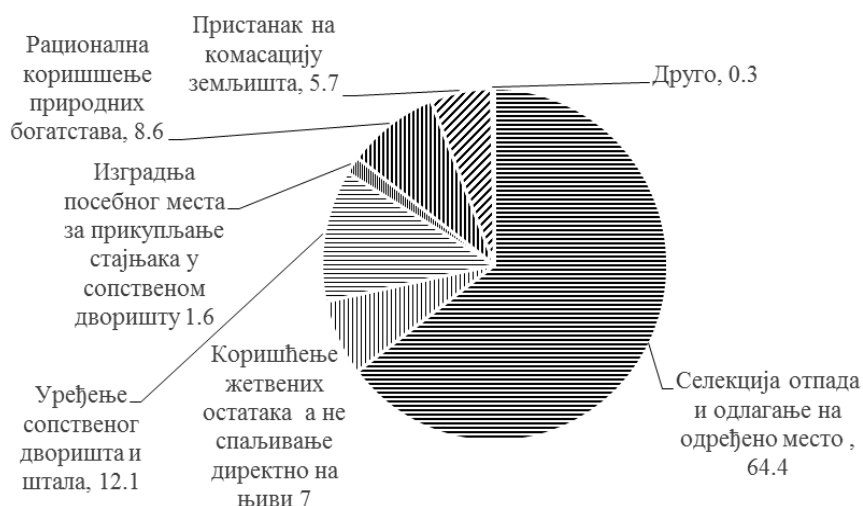
Наши резултати показују да су власници великих газдинстава (преко10ха) много мање спремни него власници малих газдинстава до 5ха на улагања у примарну производњу која не обезбеђује веће приносе али даје квалитетније производе и виши степен заштите животне средине.

Овакви резултати могу се тумачити већ постојећим налазима који истичу да су веће фарме фокусиране на краткорочне финансијске добити и мање спремне да преузму ризик посебно онај за који је потребно време да би се исплатио (*Buttel et al. 1981*).

Табела 17. Спремност на улагања у примарну производњу чак и ако не обезбеђује веће приносе али даје квалитетније производе и већи степен заштите животне средине у односу на величину поседа

Величина поседа (ха)	Степен спремности (%)				Укупно
	Спремно	Донекле	Није спремно	Не може да се одлучи	
0,1-5	17,8	50,0	18,6	13,6	100
5,1-10	13,0	64,8	14,8	7,4	100
10,1-50	8,1	67,7	19,4	4,8	100
преко 50	2,1	41,6	39,6	16,7	100
Укупно	12,1	55,3	21,6	11,0	100
$\chi^2=26,698$; $P<0,002$; $C=0,294$					

На питање који начин би ваше домаћинство било вољно да допринесе смањењу загађења животне средине, највећи део испитаника (64,6%) одређује се за најмању "жртву" тако што би се ангажовао на селекцији отпада, а најмање је (1,6%) оних који су спремни да изграде посебно место за сакупљање стајњака у сопственом дворишту.

Графикон 19. Начин на који би домаћинство било вољно да допринесе смањењу загађења животне средине (%)

Развој еколошке свести неопходан је како би човек схватио значај

поштовања закона природе и увидео да последице неодговорног односа према природи могу довести до еколошких поремећаја који континуираним деловањима изазивају еколошку кризу и угрожавају опстанак појединца али и глобалног друштва.

Резултати истраживања указују на то да су произвођачи свесни да пољопривредна производња доприноси загађењу животне средине а на основу сопствених исказа, велики број њих показује забринутост за животну средину. Разлика у еколошким ставовима које пољопривредни произвођачи исказују и праксама које спроводе у свом свакодневном раду може бити последица утицаја фактора као што су економски статус, образовање и информисање.

Ово истраживање је показало да је ниво забринутости за животну средину у високој корелацији са нивоом образовања. Највећи проценат забринутих евидентиран је међу најобразованијима (виша школа или факултет), док на остале ставове испитаника, који су везани за ангажовања у финансијском смислу ради заштите животне средине образовање није показало значајан утицај. Ниво формалног образовања директно утиче и на смањење еколошких штетних пракси, под условом да инфраструктурна опремљеност то дозвољава.

Информисаност грађана је један од основних услова за решавање еколошких проблема а током истраживања дошло се до закључка да степен информисаности показује високу корелацију са позитивним еколошким ставовима и са усвајањем еколошких пракси. Највећи проценат забринутих био је међу најбоље информисанима, а најмањи међу лоше информисанима. Резултати показују да међу добро информисаним испитаницима много већи проценат ради анализу земљишта и заорава жетвене остатке а најмањи проценат, из исте групе испитаника, спаљује жетвене остатке. Такви налази упућују на неопходност информисања и едукације у циљу унапређења квалитета животне средине као значајног фактора социо-економског и културног живота пољопривредних произвођача.

Рурална популација препознаје телевизију као најважнији извор информација о животној средини а телевизија као медији има велике потенцијале

за њено информисање. Формирање еколошке свести је међутим дуготрајан процес који захтева систематско ангажовање и фокусирање на теме у области екологије и заштите животне средине не само медија већ и осталих друштвених чиниоца. На тај начин створили би се услови да становници руралних подручја могу да примене и спроведу све еколошки позитивне праксе на које им је указано кроз телевизијске садржаје. Једино систематским деловањем различитих институција и друштвених актера могуће је постићи утицај на еколошку свест пољопривредних произвођача који својим понашањем често доприносе ширењу еколошке кризе али могу утицати и на њено превазилажење.

2. АНАЛИЗА САДРЖАЈА ТВ ЕМИСИЈА ЗА ПОЉОПРИВРЕДНИКЕ

Други део истраживачког рада чини емпиријска анализа специјализованих телевизијских емисија за пољопривреднике.

Истраживање се ослања на претпоставку да медији имају велику улогу у развоју еколошке свести, а да је међу њима најзначајнија телевизија. Оно се не бави мерењем утицаја медија на еколошку свест. Као што је већ речено при теоријском разматрању предмета истраживања, мерење утицаја медија на публику до данас је остало најконтроверзније питање и теорије комуницирања и истраживачке праксе.

Уместо утврђивања конкретних ефеката телевизијских емисија на еколошку свест, истраживање је настојало да утврди како телевизија користи своју моћ у функцији остваривања одређеног јавног интереса какав је еколошки одговорно понашање руралног становништва, односно ширење знања и еколошке свести публике које таквом понашању претходи. Поред тога, истраживање је настојало да утврди у којој мери концепти емисија за пољопривреднике које производе установе републичког и покрајинског јавног сервиса (Радио-телевизија Србије и Радио-телевизија Војводине) испуњавају мандат јавног сервиса у погледу информисања и образовања посебне циљне групе публике.

Теоријску основу оваквог истраживачког приступа чине културне студије. У њима се култура посматра као социјални процес који се састоји од значења које људи приписују животу, тј. својим социјалним искуствима и друштвеним односима (*Miller, Philo, 2001*) а које је неодвојиво од медија. По Речима Фиска, централни културни процес је процес производња значења, а медији су кључни актери тог процеса (*Fisk, 1987, 20*).

Културне студије развиле су посебан приступ истраживању медија посматрајући медијске производе као “текст”. Тај текст има унутрашњу структуру. Он садржи одређено виђење стварности, једно од могућих, на основу кога се публици нуде рецепти за разумевање света. Кључна новина културних студија састоји се управо у „увиду да презентација реалности у медијима није резултат некаквог природног процеса (’огледања стварности као у огледалу’), него културног процеса“ (Матић, 2007).

У теоријском концепту културних студија медији не служе за преношење информација до публике нити за одражавање друштвеног консензуса око система вредности, како су то разумевале раније теорије медија. Медији су централна друштвена институција која свакодневно осмишљава реалност која је ван дохвата непосредног искуства публике. У представљању и осмишљавању стварности новинари међутим нису потпуно слободни. Њихове уобичајене професионалне активности – избор чињеница избор журналистичке форме у којој ће чињенице бити представљене, избор тема и субјеката кроз чије ће активности или мишљења те теме бити приближене публици - део су професионалних рутина и знања. Професионалне рутине и претпоставке, пак, само су наизглед универзалне, неутралне, природне и општеприхваћене истине. Оне су производ културног развоја друштва и садрже историјски, социјално, и културно условљена знања.

Новинари, дакле, кроз своје свакодневне активности, стварају мануфактурисане слике стварности које одражавају доминантне културне претпоставке датог друштва. Њихове поруке, чак и када су упаковане у форме које се сматрају најмање субјективним, садрже пожељна тумачења света јер неке вредности – и неке интересе – услужују боље од других.

Истраживање се стога бави анализом медијских производа и значења медијских порука којима се излажу ТВ гледаоци, као и анализом професионалних алата које новинари користе за производњу таквих (а не неких других) садржаја. У фокусу су пре свега установе републичког и покрајинског јавног сервиса РТС и РТВ, а поред њих су то комерцијалне телевизије које производе програме за пољопривреднике. Закључци о потенцијалном утицају ових емисија на еколошку свест изведени су на основу компарације медијске презентације релевантних тема на различитим телевизијама и уочавања разлика између њих.

У неколико последњих деценија улога медија у развоју еколошке свести је сва важнија. Она се огледа кроз повећано коришћење медија од стране друштвених актера који се баве заштитом животне средине (*Hoerisch, 2002; Prathap, Ponnusamy, 2006*), све веће интересовање медија за еколошка питања, кроз све разноврснију продукцију (*Kushwaha, 2010, Lokhandwala, 2010*) и све чешће окретање публике ка медијима као извору информација о еколошким темама. (*Lokhandwala, 2010*)

Акцент истраживања је на специјализованим емисијама за пољопривреднике. Емисије за пољопривреднике су најважнији облик програма намењен руралном становништву и код нас и у свету. Оне су традиционални производ телевизије још од њеног настанка. Данас такве емисије производе и установе јавног медијског сервиса и комерцијалне телевизије. У Великој Британији, на пример, где пољопривреда није међу најважнијим привредним гранама, емисију која се бави пољопривредом, селом и руралним развојем емитује јавни сервис Би-Би-Си (*British Broadcasting Corporation, BBC*) и то на Првом каналу.

У Србији емисије за пољопривреднике такође имају дугу традицију. Прва телевизијска станица, Телевизија Београд, од самог почетка (1958. године) је производила програм за село и пољопривреднике који је имао повлашћено место у емисионој шеми, недељом од 11 до 12 сати.

Према многим изворима, телевизија као медиј представља најважнији извор информација и знања за публику о темама у вези са животном средином

(Акса, 2006). Наше истраживање о еколошким ставовима и праксама, показало је да становници руралних подручја као најважнији извор информација о загађењима животне средине која су последица пољопривредне производње издвајају радио и телевизију (42,4%).

2.1. Медијски формат ТВ емисија за пољопривреднике

По медијском формату, четири анализирани ТВ емисије за пољопривреднике су доста сличне. Осим емисије „Добра земља“ која траје 120 минута и емитује се суботом, остале емисије трају по 60 минута и емитују се недељом у преподневним часовима. Све су магазинско-колажног типа.

Централни део сваке емисије од 70% до 91% укупног броја прилога чине ауторски новинарски прилози који су посвећени разноврсним темама и снимани у различитим деловима Србије. Један новинарски прилог – прича, интервју, анализа, у просеку траје између четири и пет минута.

Додатни садржаји, као што су шпице, рекламе и музика, донекле се разликују, највише по обиму комерцијалних садржаја. Док је емисија „Знање-имање“ углавном теренска, остале су типичне студијске емисије, са наглашеном улогом водитеља.

По тематском фокусу, емисије су упоредиве јер све извештавају о актуелним догађајима у пољопривреди (сетва, жетва, расподела регресираних материјала, сајмови, додела субвенција,) од интереса за све пољопривреднике, садрже репортаже о појединачним газдинствима и фармама, приказују позитивне примере производње и имају саветодавне елементе о агротехничким мерама и пољопривредним праксама.

Табела 18. Основне карактеристике емисија

Назив емисије	Термин емитовања	Просечна дужина емисије(минути)	Временски удео новинарских прилога у емисији (%)	Просечан број прилога по емисији	Просечна дужина прилога	Просечан број саговорника по емисији
Знање-имање	11-12	56	93,4	12,4	4:06	41
Бразде	11-12	52	91,5	10	4:35	22
Добра земља	8-10	119	66,2	14,1	5:40	23
Домаћин	7-8	64	66,6	11,3	4:28	12

Анализа је показала да је између емисија на јавним сервисима и емисија комерцијалних продуцената постојало неколико значајних разлика у медијском формату. Емисије јавних сервиса су имале чвршћу структуру и више ауторских новинарских прилога, док су комерцијалне емисије имале више комерцијалних садржаја.

Емисије у продукцији РТС-а и РТВ-а никада нису трајале дуже од 60 минута. Оне имају устаљену структуру, а новинари успевају да ту структуру одрже у свим околностима, што је одлика професионалног понашања и поштовања програмске шеме. Формат емисија на ТВ Б92 и ТВ Прва је био флексибилан. У време важних пољопривредних радова, као што су сетва и жетва, ове емисије трају знатно дуже од уобичајеног времена. Емисија „Домаћин“⁷ је у анализираном периоду продужавана за 14 минута, а емисија „Добра земља“⁸ за 14 и 27 минута.

⁷Емисија „Домаћин“ на ТВ Прва је 11. марта 2012. године трајала 68:12 минута; 19. маја 83:28 минута, а 16. јуна 74:28 минута, уместо уобичајених 60 минута).

⁸Емисија „Добра земља“ на ТВ Б92 је 20. маја 2012. године трајала 134:28 минута уместо 120.

Кључна разлика између емисија испољила се у присутности новинарских и комерцијалних прилога. Поред шпике и евентуално музичких прилога, све емисије садржале су ауторске новинарске приче, а затим промотивне прилоге и рекламе.

Табела 19. Врсте прилога у емисијама

Врсте прилога	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
	РТС		РТВ		Б92		Прва	
Новинарски прилози	149	91,4	128	91,4	169	70,1	135	71,0
Промотивни прилози	2	1,2	0	0	60	24,9	42	22,2
Рекламе	12	7,4	12	8,6	12	5,0	13	6,8
Укупно	163	100	140	100	241	100	190	100

Удео ауторских новинарских прилога у комерцијалним емисијама износио је око 70%, док су у емисијама јавних сервиса они чинили око 90 % укупног броја прилога. Новинарски прилози били су подједнако заступљени у емисији РТС-а (91,4% укупног броја прилога), и у емисији РТВ-а (91,4%), а знатно мање у емисији ТВ Прва (71%) и у емисији ТВ Б92 (70,1%).

Кључна разлика између два типа емисија, међутим, види се када се упореди временско трајање новинарских прилога и рекламних блокова. Све четири емисије имале су углавном уједначен број реклама (12-13 у 12 емисија), али су се рекламни блокови веома разликовали по временском трајању. У комерцијалним емисијама рекламни блокови су чинили чак једну трећину трајања емисије: 33,8% трајања емисије „Добра земља“ на Б92 и 33,4% трајања емисије „Домаћин“ на ТВ Прва. То значи да су у емисији „Добра земља“ просечне дужине 119 минута, рекламе у просеку трајале 40 минута. У емисији „Домаћин“, просечног трајања 64 минута, рекламе су заузеле 20 минута. У емисијама јавних сервиса временски удео реклама је био свега 6,6% у случају емисије „Знање-имање“ (три и по минута) и 8,6% у случају емисије „Бразде“ (четири и по минута).

У просеку, анализирани емисије су садржале од 10 до 14 ауторских новинарских прилога на 60 минута програма. У броју саговорника по прилогу постојале су значајне разлике. Прилози у емисијама на јавним телевизијама приказивали су активности или мишљења знатно већег броја субјеката него прилози у емисијама комерцијалних телевизија. У емисији РТС-а на 60 минута програма појавио се 41 говорник, у емисији РТВ-а 22, у емисији Б92 23, а у емисији ТВ Прва 12 саговорника.

Иако су биле доста сличне по формату, свака од емисија имала је неке специфичности.

Емисија „Знање-имање“ је теренска и акциона тј. не одвија се у студију. Њена водитељка је непрестано на терену. Поред тога што повезује прилоге у целину својим најавама, она је и аутор већине новинарских прилога. У производњи емисије, поред ње, учествују још и дописник из Војводине и два новинара сарадника који припремају прилоге из других делова Србије, а често и из земаља региона и земаља Европе. Емисија има сталног стручног сарадника, који је дугогодишњи научни саветник у Институту за примену науке у пољопривреди и који се појављује искључиво као аутор едукативних прилога намењених пољопривредним произвођачима, али и широј публици.

Тематски опсег емисије „Знање-имање“ је шири него у другим емисијама. Она се бави разним аспектима живота на селу као и развоја пољопривреде који су од потенцијалног интереса и за урбано становништво, као што су стари занати, пољопривредно-културне манифестације, селски туризам, традиционална српска кухиња, итд. Емисија је веома динамична и визуелно атрактивна са прилозима који у просеку трају 3:58 минута. Током укупног трајања од 56 минута у свакој емисији се појављује у просеку 41 субјект који уживо говори.

Емисија „Бразде“ РТВ-а је специфична по томе што је фокусирана на пољоприврене активности које доминирају у Војводини и на њене пољопривреднике. У анализираном узорку свега 3% прилога било је направљено у другим деловима Србије. Емисија је типично студијска, са водитељем (водитељи се смењују по емисијама) уз кога је ангажовано још два или три

новинара. Водитељ у студију најављује прилоге, води интервјуе или разговоре са више гостију и најавама прилога повезује емисију у целину. Емисија је мање динамична од емисије “Знање-имање” – има мање прилога који дуже трају (4:35 минута у просеку) и имају мањи број говорника (у просеку два саговорника по прилогу). Поред новинарских прилога и рекламних блокова, емисија обично садржи музичку нумеру на крају емисије, понекад и додатни музички прилог у средини емисије.

Емисија „Добра земља“ ТВ Б92 разликује се од других пре свега по двоструко дужем трајању (120 минута). Њена друга изразита карактеристика је посебан и веома активан ангажман водитеља. Емисија има два водитеља који у студију наизменично обављају водитељске улоге (најављују прилоге, разговарају са гостима). Водитељ који доминира појављује се, у улози директног заступника интереса три главне циљне групе публике - пољопривредних произвођача, потрошача хране и људи којима је пољопривреда хоби. Његова активна улога огледа се у томе што сам често директно зове надлежне државне службенике или представнике релевантних институција, износи проблеме које имају поједини произвођачи или удружења и упућује их коме да се обрате, даје личне коментаре догађаја. Прилоге на терену, поред водитеља-новинара, припремају и дописници из одређених делова Србије. Емисија је изразито комерцијализоване оријентације. Њени рекламни блокови понекад су обележени као ТВ продаја али веома често у емисији се производи рекламирају кроз прилоге у којима говоре стручњаци који су уствари представници компанија које их производе или дистрибуирају, или су то пољопривредници који их користе, а у тој улози се појављују и аутори прилога или водитељи емисије. Емисија је карактеристична и по великој дужини појединачних прилога (5:40 минута).

Емисија „Домаћин“ такође има наглашен промотивни карактер. Рекламни блокови су уствари блокови ТВ продаје. Поред тога, комерцијални производи који се користе у пољопривредној производњи рекламирају се у тематским прилозима кроз комбинацију изјава пољопривредника и представника произвођача или дистрибутера комерцијалних производа. Неки од прилога који су снимљени у иностранству (у Канади, на пример) – такође су имали пре промотивну него

информативну или едукативну сврху. У новинарском погледу, ова емисија је најсиромашнија. Свака емисија, просечног трајања од 64 минута, имала је у просеку 11 новинарских прилога и 12 саговорника, што значи да је било прилога које су новинари припремали без учешћа других саговорника, уз сиромашну видео презентацију (фотографије и слајдови), а да су прилози у просеку имали једног говорника.

Емисија је студијска, са водитељем који представља актуелне вести, разговара са гостима у студију и најављује прилоге. У припреми емисије учествује два или три новинараа повремено прилоге са терена припремају и дописници из различитих крајева Србије (Чачак, Лозница, Ваљево, Краљево).

У погледу жанровске структуре прилога, која показује ниво професионалног ангажмана новинара, разлике између емисија комерцијалних и јавних телевизија нису сасвим јасне, али ипак постоје.

Истраживање се у овом делу заснивало на схватању културних студија да је уобличавање информација у специфичне жанровске форме део преофесионалних компетенција новинара. Избор ових форми одражава уређивачки концепт медија, тј. показује да ли је нагласак програма на једноставним фактографским садржајима или на интерпретативним и аналитичким садржајима којима се публици нуди могућност да сазнају нешто више од пуких чињеница.

Анализа је укључила разноврсне жанровске форме. Од фактографских, то су вести и извештаји о актуелним догађајима. Од интерпретативних, укључени су интервју, стручна изјава, репортажа и тематски пакет. Као интервјуи регистровани су разговори новинара/водитеља са саговорницима у студију или на терену. Репортажом је сматран једноставан тематски прилог у форми приказа неког догађаја или појаве са становишта једног субјекта или неколико субјеката сличних погледа. Као тематски пакет кодиран је сложен, аналитички приказ неке теме или појаве са становишта више субјеката, често укључујући независно стручно мишљење.

Стручне изјаве као посебне жанровске форме односе се само на изјаве које су форматиране као посебан прилог, не и када су део тематског пакета.

Табела 20. Жанровска структура емисија према броју прилога

Жанр	Назив емисије							
	Знање-Имање		Бразде		Добра земља		Домаћин	
	Број прилога	%	Број прилога	%	Број прилога	%	Број прилога	%
Вест	12	8,1	0,0	0,0	0,0	0,0	12	8,9
Ауторски извештај	2	1,3	25,0	19,5	10	5,9	2	1,5
Изјава	7	4,7	9,0	7,0	4	2,4	6	4,4
Репортажа	116	77,8	67,0	52,4	105	62,1	105	77,7
Интервју	0	0,0	22,0	17,2	39	23,1	10	7,5
Тематски пакет	12	8,1	5,0	3,9	11	6,5	0	0
Укупно	149	100	128	100	169	100	135	100

У свим емисијама доминантна форма извештавања је била репортажа. У емисији РТС-а 77,8% укупног броја прилога су биле репортаже, односно једноставни тематски прилози (116 од 149 прилога). У емисији „Домаћин“ то је било случај са 77,7 (105 од 135), у емисији „Добра земља“ са 62,1% (105 од 169), а у емисији „Бразде“ 52,4% (67 од 128).

Доминација репортаже указује на малу информативну и едукативну вредност прилога. У њима се теми приступа на једноставан начин, кроз једноставне илустрације и искуства са појединачних становишта, која су често слична. Репортаже или једноставни тематски прилози углавном говоре о стању пољопривреде у региону, месту или на газдинству, примерима добре праксе успешних газдинстава са иновацијама у одређеним гранама производње, о организованим манифестацијама сусрета пољопривредника итд.

У репортажама емисије „Знање-имање“ учествују у просеку три различита

субјеката и оне се већином односе на примере доброг пословања, дугорочне и шире планове развоја пољопривреде у одређеним местима, бележи се учествовање локалне власти, привредника, представника културних установа и туристичких организација. У остале две емисије „Бразде“ и „Добра земља“ репортаже односно једноставни тематски прилози у просеку имају по два саговорника и најчешће обухватају једну локацију. У емисији „Добра земља“ аутор има посебну улогу јер својим питањима подстиче развој теме и трага за релевантним одговором. У избору тема репортажа аутор емисије „Добра земља“ води се актуелном ситуацијом не само у пољопривредним радовима већ и у погледу догађаја који прате живот на селу, као што су нпр. проблеми везани за закуп земљишта, учестале крађе шуме и летине са њива и сл. Тематске репортаже су најједноставније у емисији „Домаћин“, где ове форме уствари представљају изјаве саговорника употпуњене новинарским текстом и покривене одговарајућом сликом.

Емисије „Бразде“ и „Добра земља“ негују форму студијског интервјуа, који је у емисији „Бразде“ присутан у око 17% прилога, а у емисији „Добра земља“ 23,1%, што значи да сваки шести или пети прилог припадао жанру интервјуа. Таквог жанра у емисији „Знање-имање“ уопште нема, а у емисији „Домаћин“ је његово присуство ретко (7,5% укупног броја прилога). У емисији „Бразде“ најчешће су интервјуисани државни службеници, (државни секретар у Министарству пољопривреде, представници Дирекције за воде, директори Управе за аграрна плаћања или Дирекције за земљиште итд), а ређе представници произвођача (нпр. различитих уружења произвођача). Четири госта били су стручњаци. У емисији „Добра земља“ најчешћи гости у студију су били представници приватних компанија које су произвођачи или дистрибутери средстава за заштиту биља, произвођачи семенске робе или механизације која се користи у пољопривреди, што је овим субјектима дало прилику да хвале своје производе.

Емисије јавног сервиса јасно су се разликовале од комерцијалних емисија по већој присутности две жанровске форме – тематских пакета и извештаја. Ауторски извештаји о актуелним збивањима били су најприсутни у емисијама

„Бразде“- више од 19,5% свих прилога, где чине другу најучесталију жанровску форму („Знање-имање“ - 1,3%, „Добра земља“ – 5,9%, „Домаћин“ 1,5%), чиме је ова телевизија више од других нагласила значај збивања која су важна за пољопривреднике а које су као видљиве догађаје организовали државни органи или релевантни субјекти у области пољопривреде. Ауторски извештаји у форми коментара присутни су и у емисији „Добра земља“, где аутор у студију говори и извештава о актуелним проблемима као што су проблеми пољопривредника са ПИО фондом, преваре везане за складишта и откуп производа, извештаји са штрајкова и блокаде путева а врло ретко са сајмова или догађаја које организују државни или локални органи власти.

Тематски пакети, који су најложенија форма новинарског изражавања тј. захтевају највећи професионални напор били су најчешће присутни у емисији „Знање-имање“ - 12. У њима су учествовала најмање по три саговорника. За разлику од репортажа као једноставних тематских прилога, тематски пакети урађени су на аналитички начин. Они се не баве догађајем већ обрађују тему кроз примере добре или лоше праксе, трагају за информацијама које нису лако приступачне анализирају или пружају компарацију различитих примера и решења, указују на значај теме за гледаоце и усмеравају на могућа решења. РТС је, на пример, у оквиру овог жанра, третирао теме као што су удруживање пољопривредних произвођача, обновљиви извори енергије, органска производња, избор одговарајуће расе говеда, заштита географског порекла, наводњавање и увођење савремених система контроле и примена савремених агротехничких мера итд.

У другим емисијама тематски пакети су били мало коришћени. Ипак, треба напоменути да је у емисији „Добра земља“ одсуство тематских пакета надокнађивано укључивањем релевантних стручних или одговорних гостију на терену или континуираним праћењем неке ситуације до крајњег исхода.

Анализом све четири емисије утврђено је да су највећи део прилога више од (92%) новинари произвели неподстакнути неким спољним поводом (актуелни догађаји од интереса за јавност, званичне посете и скупови, конференције за

медије) већ подстакнути професионалном проценом да тема заслужује пажњу пољопривредних произвођача, што је допринело тематској разноврсности.

Анализа медијског формата ТВ емисија за пољопривреднике показује да се он наслања на традиционалне формуле успешности у привлачењу пажње потенцијалне публике. Све су емисије смештене у нерадни дан, када рурално становништво чешће гледа телевизију што потврђују програмске шеме указују и програмске шеме европских телевизија које имају овакву врсту садржаја.⁹

Јавни сервиси имају традиционалнији приступ него комерцијалне телевизије. Јавни сервиси се наслањају на своју деценијску традицију формирања овог програма као нешто еластичнијег вида информативног програма, са типичним новинарским, актуелним ауторским прилозима, повезаним у мозаичну структуру. Гледаоце кроз информативно ткиво емисије, у коме доминирају занимљиве приче са терена, са мноштвом актуелних снимака и говорника, воде домаћини емисије, чији је циљ да на принципима објективности новинарског извештавања публици пруже што више информација и мишљења. Као што се од новинарског тима не очекује превелики професионални ангажман, па прилози обично имају форму једнотематских и не превише сложених репортажа (РТС) или разговора у студију (РТВ), тако се ни од гледалаца не очекује велики напор у рецепцији материјала. Он је визуелно атрактиван, исечен на делове који одговарају уобичајеној дужини пажње просечног гледаоца, уз мноштво говорника током једне емисије који обезбеђују динамичност програма, опет у циљу одржања пажње.

Млађе, комерцијалне продукције донеле су две значајне новине у овај традиционални формат. Једна је наглашенија улога водитеља као заступника интереса публике, а друга је комерцијализација, са значајним учешћем реклама у емисији.

Водитељи комерцијалних емисија се не понашају као непристрасни новинари-извештачи, већ као адвокати целокупног сектора пољопривреде. Они

⁹ BBC- Countryfile-недеља РАИ Linea Verde-недеља, ТВ Словенија Људи и земља – недеља; ORF Land und Leute – субота поподне

својим личним ангажманом – избором тема у емисији, избором гостију, начином на који постављају питања и упорношћу у тражењу дефинитивних одговора - бране интересе пољопривредних произвођача. Међутим, комерцијални карактер емисије у први план ставља интересе индустријских произвођача који пољопривредне произвођаче посматрају као потрошаче. Емисије тако постају поприште конфликта две супротстављене тежње, чији исход у свести пољопривредних произвођача није у потпуности познат.

У рекламним блоковима комерцијалних емисија „Добра земља“ и „Домаћин“ рекламирају се комерцијални препарати који се користе у пољопривредној производњи. То су различита средства за заштиту биља (инсектициди, хербициди, фунгициди), средства за прихрану пшенице и кукуруза (течна ђубрива која се додају као раствори када биљке достигну одређену зрелост) и минерална ђубрива која се додају земљишту да би обезбедила потребну концентрацију минералних и хранљивих материја.

Поред овога, рекламирају се хибриди кукуруза и пшенице (третирани потребним препаратима и спремн за сетву), са специфичним особинама које их чине погодним за сточну храну, за узгајање у климатским областима са ниском количином падавина, или на одређеним надморским висинама, или за дуже чување, итд.

Компаније чији су производи најчешће рекламирани су: Бајер (Bayer), БАСФ (BASF), Синцента (Singenta), Ду поинт (Du point), Галеника и Агросава, као и семенске куће АС(AS) хибриди, КВС (KWS) хибриди, НС-семе и ЗП-хибриди. Рекламе за ове производе трају од једног до чак пет минута. У рекламама се појављују стручњаци – агрономи и инжењери који хвале одређени производ или пољопривредници који саопштавају своја позитивна искуства и препоручују одређени препарат или производ.

Иако су овакви рекламни блокови обележени одговарајућим цингловима (реклама или ТВ продаја), они могу да доведу пољопривреднике у заблуду. Док рекламе инсистирају на коришћењу хемисјких препарата, потенцијални потрошачи се не информишу који су од ових препарата неопходни, који ће имати

добар ефекат на квалитет производа, а посебно не о штетним последицама неадекватне употребе рекламираних хемијских препарата по животну средину и здравље људи.

Комерцијални формат програма специјализованих емисија „Добра земља“ (ТВ Б92) и „Домаћин“ (ТВ Прва), који допушта огромну заступљеност реклама, у великој мери доводи у питање едукативне ефекте ових емисија. У овим емисијама комерцијални садржаји су присутни 4 до 6 пута више него у емисијама јавног сервиса.

Поред рекламних блокова, комерцијалне емисије садрже прилоге у којима се као промотери одређених производа, односно као носиоци прикривеног рекламирања појављују новинари или водитељи.

Прикривено рекламирање је забрањено Законом о оглашавању (Члан 5).¹⁰ Закон захтева да рекламирање мора бити одвојено од других врста медијских садржаја који подлежу новинарском уређивању, како не би заваравало публику о каквој врсти информација се ради.

Рекламирање производа које није јасно означено као такво доводи публику у заблуду да се у презентацији оваквих производа, уклопљених у ткиво емисије, и истицању њихових позитивних страна, примењују новинарски стандарди. Тиме се код публике лакше изазива афирмативни однос према производу јер је она ослобођена опрезности које има при пријему директних огласних порука.

Учешће новинара у активностима оглашавања је забрањено Кодексом новинара Србије јер нарушава интегритет новинарске професије. Кодекс новинара изричито каже да „новинар/уредник не сме да пристане да у било којој новинарској форми пласира било какав облик комерцијалног оглашавања” (Кодекс новинара Србије, 2013:17).

Повећани ангажман водитеља као промотера развоја пољопривреде, а посебно као заштитника интереса пољопривредних произвођача, у комбинацији са кршењем професионалних норми ради комерцијалних интереса, има негативне

¹⁰У време када су емитовани анализирани садржаји важио је Закон о оглашавању, усвојен 2005. године који се само узгред бавио прикривеним (скирвеним) оглашавањем. Нови Закон о оглашавању из 2016. године дефинише забрану прикривеног оглашавања на много детаљнији начин (Закон о оглашавању).

последнице за перцепцију друштвене улоге новинара код руралне популације. Публика се учи да пристрасност новинара прихвата као нормалан образац њиховог професионалног понашања. Концепт комерцијалних емисија за пољопривреднике, са значајним уделом промотивних садржаја, а још више са учешћем новинара у промоцији комерцијалних производа, компромитује друштвену улогу новинара и етичку основу ове професије.

2.2. Карактеристике садржаја емисија за пољопривреднике

Као најважније карактеристике садржаја ТВ емисија праћени су субјекти који у емисији говоре уживо и теме у вези са којима се субјекти појављују тј. о којима говоре.

Информативну и едукативну вредност емитованих ТВ садржаја у великој мери опредељује избор субјеката о чијим активностима или мишљењима се у њима извештава. Избор ових субјеката је део селекционе матрице коју сваки медиј користи као алат своје уређивачке оријентације. Подразумева се да се информације односе на релевантне субјекте, тј. оне чије су активности или мишљења од значаја за публику, за циљеве емисије или за посебне циљне групе. Избор субјеката је део професионалних компетенција новинара. Ипак, новинари имају велику слободу у избору субјеката.

Посебно је значајано којима од читавог низа субјеката у социјалној структури новинари омогућавају да се публици обраћају директно, живим говором у тонском снимку. Ти субјекти се у програму појављују као извори информација, односно као носиоци радње или ставова.

Анализа је стога била усмерена на регистравање свих субјеката који су у емисијама говорили уживо, а затим на уочавање социјалних позиција којима они припадају. Циљ је био да се утврди каква је хијерархијска лествица субјеката који се појављују у емисији, какав третман они имају – ко се појављује најчешће, а ко најређе, јер се врстом публициитета формулише друштвени значај ових субјеката. Даље, анализа је настојала да утврди који субјекти говоре о којим темама, тј. како се одређене теме легитимизују избором субјеката који о њима говоре.

У свакој од анализираних емисија регистрован је велики број живих говорника, који се појављују као носиоци радње или става, тј. као извори информација. Највише их је било у емисији „Знање-имање“ (498), а затим у емисији „Добра земља“ која најдуже траје (277), а у емисији „Бразде“ (265) и „Домаћин“ (149). По једној емисији, број субјеката који се уживо појављују на екрану кретао се од 12 („Домаћин“) до 41 („Знање-имање“).

Анализа је рађена према класификацији субјеката у укупно једанаест категорија, које су укључиле субјекте из власти (централне и локалне), из економије (индивидуални произвођачи, јавни сектор, приватни сектор), из других области делатности (образовање, култура), из цивилног друштва (НВО, грађани), стручњаке, итд.

У све четири анализиране емисије појављују се веома разноврсни друштвени субјекти.

Табела 21. Извори информација

Врста субјекта	Назив емисије							
	Знање-Имање		Бразде		Добра земља		Домаћин	
	Број појављивања	%	Број појављивања	%	Број појављивања	%	Број појављивања	%
Пољопривредни произвођачи	156	31,3	125	47,2	111	40,1	61	41,2
Стручњаци	62	12,5	42	15,8	20	7,2	19	12,8
Органи власти	65	13,1	35	13,2	20	7,2	14	9,5
Међународни и субјекти из бивше ЈУ	24	4,8	4	1,5	12	4,3	1	0,6
Економски субјекти из приватног сектора	71	14,3	21	7,9	63	22,7	5	3,4
Представници ЗЗ, ЗС	12	2,4	13	4,9	3	1,1	1	0,7
Новинари	55	11,0	15	5,7	36	13	43	29,1

Запослени у јавним предузећима	13	2,6	9	3,4	4	1,4	2	1,3
Представници НВО	9	1,8	1	0,4	1	0,4	0	0,
Субјекти из културе	20	4,0	0	0	1	0,4	1	0,7
Грађани	11	2,2	0	0	6	2,2	1	0,7
Укупно	498	100	265	100	277	100	148	100

Између анализираних емисија нису уочене фундаменталне разлике у плурализму субјеката којима се омогућује да говоре о релевантним темама. Осим у емисији „Домаћин“, учешће од више од 5% у укупном појављивању свих субјеката је регистровано за по пет група субјеката у свим осталим емисијама, а избор ових група се тек донекле разликовао.

У свим емисијама у улози носилаца радње или ставова и мишљења најчешће су се појављивали индивидуални пољопривредни произвођачи. Они су чинили 47,2% свих субјеката у емисији „Бразде“, 41,2% свих субјеката у емисији „Домаћин“, 40,1% у емисији „Добра земља“ и 31,3% у емисији „Знање-имање“.

Ово показује да све емисије настоје да привуку пажњу своје циљне публике приказујући друге пољопривредне произвођаче и њихове визуре тема о којима се говори. Они, пак, говоре највише о својим практичним искуствима, па се активност означавања и осмишљавања овде одвија доминантно кроз практичне, појединачне примере.

Друге значајно заступљене групе субјеката су стручњаци, органи власти, економски субјекти из приватног сектора и новинари.

Редослед на листи најзаступљенијих субјеката је био различит за сваку емисију. Негде су после индивидуалних пољопривредних произвођача следили други економски субјекти, негде стручњаци, а негде новинари. Посматрајући приоритетни третман група субјеката о којима се извештава, могу се уочити неке концептуалне разлике између емисија јавних сервиса и емисија комерцијалних телевизија.

Субјекти из централне и локалне власти знатно чешће су се појављивали у емисијама јавног сервиса („Знање-имање“ - 13,1% појављивања свих субјеката, „Бразде“ - 13,2%) него у комерцијалним емисијама („Домаћин“ - 9,5%, „Добра земља“ - 7,2%). То показује да јавни сервиси чешће своје садржаје легитимизују ауторитетом институција власти него комерцијалне емисије.

Новинари, односно водитељи, били су значајнији извор информација и ставова у комерцијалним него у јавним програмима за пољопривреднике. Они су у емисији „Домаћин“ најзаступљенији после индивидуалних пољопривредника (са чак 29,1% учешћа међу свим субјектима), у емисији „Добра земља“ на трећем месту (13%), док су у емисијама јавног сервиса на четвртном месту („Знање-имање“ – 11,%, „Бразде“ – 5,7%). Јавни сервиси тако функцију новинара и даље стављају у други план, истичући професионалну неутралност у први, док комерцијалне телевизије настоје да афирмишу концепт ангажованих водитеља који отворено заступају интересе циљне групе публике.

Стручњаци се у свим емисијама појављују често (Бразде“ - 15,8% свих субјеката) „Домаћин“–12,8%, „Знање-имање“ -12,5%, „Добра земља“ – 7,2%), али имају различит третман. У емисијама јавног сервиса њихов положај је неприкосновен. Специјални третман стручњака је наслеђе старог концепта ових емисија у којима су модернизацијски напори долазили управо од стране стручњака. У новом концепту емисија јавног сервиса стручњаци су често присутни са оригиналним информацијама које не могу дати други субјекти, као што су стручни савети. У комерцијалним емисијама стручњаци су најчешће ту да да под вођством водитеља гледалишту саопште важне информације – или су пак стављени у улогу промотера комерцијалних производа.

Разлика постоји и у третману економских субјеката из приватног сектора. У емисијама јавног сектора то су разноврсни економски субјекти из различитих привредних области. У емисији „Добра земља“, у којој је ова група субјеката и најчешће присутна (22,7% свих субјеката), то су представници фирми који промовишу производе компанија у којима раде или које заступају, будући да је овде најзаступљеније прикривено рекламирање и информативни прилози нису добро одвојени од промотивних.

Следеће значајне разлике су опет карактеристичне за емисије јавних и комерцијалних телевизија и односе се на третман органа власти, као и на учешће стручњака у програму.

Свака од анализираних емисија имала је и неке специфичне карактеристике у погледу избора субјеката као носилаца радњи или ставова. Емисија „Знање-имање“ од других се разликовала по највећем броју субјеката у једној емисији (укупно 498 у 12 емисија, односно просечно 41 у свакој). Готово трећина говорника у емисији су били индивидуални пољопривредни произвођачи (31,3% свих субјеката). То су успешни и угледни домаћини који говоре о сопственим, углавном позитивним, искуствима производње и пословања, било на нивоу свог газдинства, локалног места (општине) или региона. Они су често питани и о сарадњи са локалном управом и запажено су укључени у прилоге који говоре о субвенцијама (11) и ценама и откупу рода (9).

Поред њих, привилегван третман имале су још три групе субјеката. То су економски субјекти, стручњаци и органи власти.

Табела 22. Најзаступљенији субјекти у емисији „Знање-имање“

Врста субјекта	Индивидуални пољопривредни произвођачи и удружења	Економски субјекти	Стручњаци	Органи власти
Број појављивања субјеката	156	71	62	65
Појављивање субјеката (%)	31,3	14,3	12,5	13,1

Економски субјекти из приватног сектора укључују власнике или представнике великих пољопривредних компанија као што су шећеране, месно-прерађивачка предузећа, хладњаче, млекаре, новоосноване фирме из пољопривредне и прехранбене индустрије (Делта аграр, Фудланд, Сирогојно итд) као и туристичких објеката. У знатно мањој мери ова емисија приказује произвођаче и дистрибутере агротехничких средстава и механизације, који су главна група економских субјеката у емисијама комерцијалних телевизија.

У емисијама се појављују разноврсни стручњаци, као што су професори

факултета, сарадници научних института, као и пољопривредне стручне службе. Сваки седми субјект у емисији „Знање-имање“ био је стручњак.

Посебна специфичност емисије РТС-а је стална сарадња са стручњаком др. Луком Радојем из Института за примену науке у пољопривреди. Он најчешће говори саветодавно о примени агротехничких мера, припреми сточне хране или доброј пољопривредној пракси. Често се бави и темама које су намењени ширем слоју публике као нпр. нутритивним својствима појединих намирница или генетски модификованим организмима.

Специфичност емисије „Знање-имање“ је и често појављивање субјеката из културе и образовања (3,8% свих субјеката), као што су директори, професори и ученици пољопривредних школа, представници локалних музеја, уметници и књижевници. Они су извор информација о активности посебних организација у пољопривредном сектору, начинима трансфера знања ка пољопривредним произвођачима, о изложбама и музејима у локалним срединама и о пољопривредним школама. Ова особеност је резултат концептуалне разлике, будући да се емисија РТС бави и другим аспектима живота људи на селу, а не само пољопривредом и пољопривредницима.

Поред субјеката из културе и образовања, често се чују представници невладиних организација који најчешће говоре о покретању удружења за органску производњу хране, удружења пчелара или удружења која негују културну традицију, док се као субјекти у својству грађана појављују најчешће туристи и посетиоци тардиционалних сеоских манифестација - као што је Фестивал ружа у Липолисту, косидба или дани „Органске пијаце“ итд.

Избор релевантних субјеката у емисији РТВ-а веома је сличан ономе у емисији РТС-а, али је за емисију „Бразде“ специфично да је огромна већина субјеката – чак 94% - из Војводине. У „Браздама“ се најчешће чују пољопривредни произвођачи. Они чине две петине свих субјеката или два од сваких пет (47,2%).

Следећи по учесталости су стручњаци, иако се они појављују готово три пута ређе

од пољопривредних произвођача (15,8%). Сваки други саговорник је био пољопривредник а сваки шести стручњак.

Као стручњаци најчешће се појављују професори са Пољопривредног факултета из Новог Сада, стручњаци из Института за ратарство и повртарство из Новог Сада и из Пољопривредне стручне саветодавне службе. Ови субјекти су заступљени у свим тематским областима али највише су питани о државној аграрној политици и агротехничким мерама.

Табела 23. Најзаступљенији субјекти у емисији „Бразде“

Врста субјекта	Индивидуални пољопривредни произвођачи и удружења	Економски субјекти из приватног сектора	Стручњаци из научних и академских институција, ПССС	Органи централне и локалне власти
Број појављивања субјекта	125	21	42	35
Појављивање субјекта (%)	47,2	7,9	15,8	13,2

Уредничка политика емисије „Бразде“ као релевантније од других још сматра економске субјекте из приватног сектора и органе власти. Органи власти најчешће се појављују у извештајима који прате важне догађаје а у чијој организацији су и сами учествовали. Субјекти из приватног сектора појављују се у извештајима са важних догађаја као што су сајмови или саветовања и то су најчешће директори великих компанија попут шећерана, месних индустрија или комбината. Сваки седми саговорник био је из власти а сваки осми из приватног сектора.

У емисији „Добра земља“, као што је већ речено, приорите су имали пољопривредни произвођачи (40.1%) и субјекти из приватног сектора (22,7%). Сваки други или трећи субјект је економски субјект из приватног сектора или индивидуални пољопривредник, који говоре о веома разноврсним тематским областима, посебно о примени агротехничких мера. Међу економским субјектима из приватног сектора већину су чинили пољопривредни стручњаци са академским звањима који су износили савете и препоруке. Кроз своје наступе они су

рекламирали и препоручивали услуге или производе одређених компанија (Викторија група, Делта Аграр, БАСФ, Бауер, Ду поинт, Сунцента, КВС, ФХС Јабука, Галеника, Институт ЗП, Институт НС хибриди). Њихово појављивање, дакле, није имало само циљ едукације заинтересоване публике већ промоцију производа одређених произвођача, што је наглашавало комерцијалну опријантацију ове емисије. Стручњаци који нису обављали промоцију нечијих производа већ су износили независна стручна мишљења, као на пример професори пољопривредних факултета, стручњаци из Пољопривредно стручно саветодавне службе или различитих института у области пољопривреде били су присутни знатно ређе и укупно их је било 20.

У скоро истом броју као стручњаци у емисији су били заступљени органи централне и локалне власти (20). Међу њима највише је било представника локалних управа (12), представника Министарства пољопривреде и директора различитих државних агенција и управа (8).

Табела 24. Најзаступљенији субјекти у емисији „Добра земља“

Врста субјекта	Индивидуални пољопривредни произвођачи и удружења	Економски субјекти из приватног сектора	Стручњаци из научних и академских институција, ПССС	Новинари аутори
Број појављивања субјеката	111	63	20	36
Појављивање субјеката (%)	40,1	22,7	7,2	13

Емисија „Домаћин“ је најсиромашнија по плурализму мишљења односно представљању различитих визура о темама извештавања. За разлику од емисија РТС-а са 41 субјектом у једној емисији, овде се у свакој емисији појављивало тек 12-13 говорника. Међу њима су најзаступљенији били пољопривредни произвођачи (41,2%) затим новинари као аутори прилога (29,1%) и стручњаци (12,8%). Други субјекти су маргинализовани или потпуно игнорисани. За разлику од јавних сервиса где се економски субјекти појављују у извештајима или репортажама, у емисији „Домаћин“ ова врста субјекта присутна је само у промотивним прилозима који рекламирају различите производе.

Стручњаци из независних институција се овде појављују ретко, а најчешће су то стручњаци из Пољопривредно стручно саветодавне службе, са Пољопривредног факултета и института који се баве пољопривредом (ПССС-Ваљево, Шабац; Институт Тамиш, Пољопривредни факултет Београд). Као стручњак најчешће се појављује Др Марко Ињац, и то у двострукој улози. У неким прилозима говорио је саветодавно о заштити биља, али се често понашао као представник компаније „Агросава“, када је уз савете препоручивао и одређене производе ове фирме. Недостатак стручњака превазиђен је ангажовањем новинара који су самостално обрађивали стручне пољопривредне теме, али и теме за ширу публику, као што су опасности од уједа крпеља по здравље људи и животиња, могућности употребе маслачка за разноврсне сврхе, прилог о нематодама (врсти штеточини која напада биљке), особености интегралне пољопривреде итд.

Табела 25. Најзаступљенији субјекти у емисији „Домаћин“

Врста субјекта	Индивидуални пољопривредни произвођачи и удружења	Економски субјекти из приватног сектора	Стручњаци из научних и академских институција, ПССС	Новинари аутори
Број појављивања субјеката	61	5	19	44
Појављивање субјеката (%)	41,2	3,4	12,8	29,1

У анализи тема о којима су говориле емисије коришћена је подела на осам тематских области, у оквиру којих су регистроване појединачне теме. Класификација је укључивала следеће тематске области:

1. *државна пољопривредна политика* (стратетија развоја пољопривреде, законска решења, расподела субвенција, закуп пољопривредног земљишта, итд).
2. *актуелна збивања у пољопривреди* (сетва, жетва, локални догађаји, итд);
3. модернизација (осавремењивање производње, иновације; заштита животне средине, обновљиви извори енергије, органска пољопривреда);
4. *стање и развој пољопривреде у оквиру газдинства, предузећа или региона* (систематски проблеми, примери праксе на различитим нивоима);

-
5. *примена агротехничких мера* (припрема земљишта за сетву, одабир сорти, прихрана, заштита и нега биљака, припрема сточне хране);
 6. *односи са ЕУ* (сарадња са ЕУ, стандарди ЕУ, утицај процеса придруживања на пољопривредну политику, итд);
 7. *активност посебних организација од значаја за пољопривреду* (задруге и удружења произвођача, НВО , локалне културне, образовне и социјалне институције.¹¹
 8. *живот на селу*.

Анализиране емисије су имале различит тематски фокус па је и на том нивоу уочена разлика између јавних сервиса и комерцијалних телевизија. Разлика указује да је тематски фокус јавних сервиса био равномерно распоређен на стање у региону, актуелна збивања (*сетва, жетва, откуп*) и државну аграрну политику, док је код комерцијалних телевизија јасно доминирала једна тематска област, *примена агротехничких мера*.

У обе емисије емитоване на комерцијалним телевизијама тематска област *примена агротехничких мера* била је заступљена у више од трећине укупног броја тема.

Емисија „Знање-имање“ је била тематски најразноврснија, што сведочи да РТС негује концепт да пољопривреду посматра из много аспеката, укључујући и живот на селу, што је занемарено у другим емисијама. У овој емисији сваки трећи прилог се бавио појединим предузећима а најчешће индивидуалним пољопривредним газдинствима односно стањем пољопривреде на локалном и регионалном нивоу. Емисија РТВ-а је била усмерена на пољопривредне гране које су најразвијеније у Војводини, али је у односу на друге највише пажње посвећивала *државној политици у пољопривреди и актуелним догађајима* који су третирани са становишта традиционалног извештавања о друштвено релевантним догађајима какво се користи у другим информативним емисијама.

¹¹ НВО које помажу у остваривању удруживања, заштите географског порекла, покретање сеоског туризма или органске производње, локалне институције – музеји, галерије, пољопривредне школе и друге институције које подстичу јачање социјалних и економских капацитета или локалних и регионалних партнерстава);

Ове теме заједно су заузимале око половину од укупног броја прилога у емисији.

Пажњу произвођача на РТВ најчешће су заокупљали проблеми везани за субвенције сетву, жетву, откупу производа, и актуелне временске прилике које су у 2012. години испољиле екстреме у току зиме и лета. Запажа се да су произвођачи о најактуелнијој теми, *аграрној политици*, говорили 30 пута, већином (25) у негативном вредносном контексту са коментарима о буџету и субвенцијама.

У емисији „Добра земља“ тематски примат је имала област *стање на газдинству или у региону*, а затим *примена агротехничких мера*. Поред прилога који су анализирани у оквиру ове тематске области било је највише промотивних садржаја који нису анализирани.

Међутим ова емисија се више од осталих бави проблемима произвођача који су били сврстани у различите тематске области -*стање на газдинству или актуелна збивања у пољопривреди*.

Ови проблеми најчешће су били везани за административне препреке са којима се срећу при остваривању својих права, локалне проблеме везане за развој подручја, (изградња депоније, сеча шуме, итд) и приватизацијом пољопривредних предузећа.

Ове теме обрађиване су у оквиру различитих тематских области али најчешће као *државна аграрна политика или стање пољопривреде у предузећу или газдинству*.

Емисија „Домаћин“ тематски фокус доминантно је усмерила на *примену агротехничких мера* које заузимају 29,0% од укупног броја тема у овој емисији. Следећа по доминацији је тема *стање пољопривреде у региону, предузећу или газдинству* где су најчешће приказани добри примери пословања са веома малом заступљеношћу проблемских ситуација.

Табела 26. Тематска структура емисија

Тема	Знање-имање		Бразде		Добра Земља		Домаћин	
	Теме (број)	%	Теме (број)	%	Теме (број)	%	Теме (број)	%
Стање у региону, предузећу или газдинству	134	26,9	47	17,7	70	25,3	34	23,0
Актуелна збивања	62	12,5	66	24,9	37	13,4	14	9,5
Мере агротехничке заштите	31	6,2	22	8,3	48	17,3	43	29,0
Модернизација	62	12,4	25	9,4	27	9,7	15	10,1
Живот на селу	47	9,4	5	1,9	6	2,2	8	5,4
Пољопривредна политика	64	12,8	86	32,5	36	13,0	16	10,8
Активност посебних организација у селу	62	12,4	8	3,0	31	11,2	1	0,7
Односи са ЕУ	24	4,8	6	2,3	13	4,7	5	3,4
Остале теме	12	2,4	0	0	9	3,2	12	8,1
Укупно	498	100	265	100	277	100	148	100

2.3. Едукативна функција емисија за пољопривреднике

Циљ анализе ТВ емисија је био да се утврди како оне остварују едукативну функцију у погледу пружања еколошких знања становницима руралних подручја а посебно пољопривредним произвођачима.

Анализа програма стога је фокусирана на две садржинске компоненте програма – на садржаје који су тематски повезани са питањима екологије односно заштите животне средине, и на садржаје који имају наглашену едукативну функцију.

Метода анализе садржаја прилагођена је циљевима анализе тако што је свака јединица анализе (кохерентан говор једног субјекта о једној теми) класификована према теми и према функцији говора.

Говор субјеката који су регистровани у свакој емисији могао је имати три функције – информативну, едукативну и промотивну.

Информативну функцију су имали садржаји који су пружали нове информације о актуелним догађајима као и садржаји о појавама и темама који су потицали од не-стручних субјеката, односно субјеката који су говорили о својим искуствима или су представљали институционална мишљења.

Промотивну функцију су имали они садржаји који су били усмерени на то да код потенцијалних купаца и корисника створе позитивну слику о неком препарату, семену или сорти, механизацији или неком другом комерцијалном производу који се користи у пољопривредној производњи.

Едукативну функцију говора имали су они садржаји чија је основна намена била да гледаоцима пруже стручне информације и савете из стручних извора, као што су стручњаци из научних или академских институција и пољопривредно стручно саветодавне службе (ПССС) без намере да промовишу комерцијалне производе.

Еколошке теме, тј. теме у вези са заштитом животне средине нису биле посебна тематска група јер у емисијама нису тако ни третиране. Оне су регистроване као подтеме у оквиру неколико методолошки издвојених тематских група.

У еколошке теме су укључене теме које се баве заштитом животне средине, односно указују на проблеме који су у руралним областима изазвани пољопривредном производњом (указују на последице и потенцијална решења), а затим и теме које се тичу очувања природних ресурса и биодиверзитета руралних области и одрживог руралног развоја.

То су тематски садржаји који се баве добром пољопривредном праксом

(правовремена анализа земљишта, интегрална и органска пољопривреда, коришћење а не спаљивање жетвених остатака, рационално коришћење водних ресурса, поштовање каренце, коришћење обновљивих извора енергије од којих највећи потенцијал има биомаса у руралним областима), комуналним проблемима у локалној заједници (изградња депонија, коришћење шумских и водних ресурса) и заштитом и очувањем аутохтоних биљних и животињских врста у циљу очувања биодиверзитета подручја.

Теме које су се тичале одрживог руралног развоја кроз све три његове димензије - економску, еколошку и социјалну - такође су дефинисане као еколошке.

Тако на пример, у тематску област *Модернизација* сврстане су теме које су се тичале заштите животне средине (организовано сакупљање и депоновање амбалаже од пестицида као опасног отпада), обновљивих извора енергије као и иновација које су појединачно примењивали произвођачи на газдинствима а доприносиле су заштити животне средине (иновативне машине за обраду земљишта, сакупљање и прераду биомасе, коришћење термалних извора).

У тематској области *Стање у пољопривреди у региону, месту или газдинству* као посебне теме издвојенесу стање пољопривреде у заштићеним областима и очување заштићених врста и аутохтоних сорти. Као еколошке теме определи смо и оне које су се бавиле руралним развојем и имале шири еколошки значај.

Упориште за овакву класификацију тема нађено је у теоријским концептима руралног развоја Брајден, на пример, у природне ресурсе руралних подручја, који превазилазе функцију производње хране, укључује њихову богату природу, биодиверзитет и обновљиве изворе енергије (Bryden 2006).

Рурална подручја се у литератури посматрају и као добра основа за развој руралног туризма, коју чине очуван крајолик и традиционална обележја, као што су архитектура, културно-историјски споменици, локални гастрономски специјалитети и традиционални занати. Бела Мухи (Мухи, 2013) инсистира на

руралном туризму као на компоненти одрживог руралног развоја, јер он може значајно да допринесе и заштити природе и да омогући средства за опстанак и развој села.

Ослањајући се на литературу, у еколошке теме су укључени и природни потенцијали развоја на нивоу дугорочних планова, јер они често укључују развојну политику и програме који мотивишу руралну популацију на про-еколошко понашање ради подршке државној развојној политици (*Harriss J, 1982*).

Еколошке теме односиле су се и на развој појединих пољопривредних грана као што су рибарство и козарство јер оне у маргинализованим срединама знатно доприносе руралном развоју, затим на европске примере подршке одрживом развоју, као и на активности одговарајућих организација на заштити производа, промоцији заштићених предела, едукацији о органској производњи, очување културне баштине и традиције, итд. Истраживање је пошло од хипотезе да највећи значај за ширење еколошке свести становника руралних простора у Србији имају они садржаји у којима је комбинована тематска оријентација на заштиту животне средине и едукативна функција говора субјеката. Анализа је стога усмерена на ове садржаје у сваком појединачном ТВ програму.

Истраживање је дакле фокусирано на идентификовање три врсте садржаја:

1. еколошке садржаје у најширем могућем значењу,
2. еколошко садржаје који су представљени на наглашено едукативни начин
3. едукативне садржаје –стручне садржаје који се нису тicali еколошких тема

Емисије су анализирани са становишта присутности еколошких и еколошко-едукативних садржаја. Као еколошко-едукативни садржаје третирају се они које су представљали стручњаци. О еколошким темама у широком значењу, поред стручњака, говорили су и други субјекти, као на пример пољопривредни произвођачи и новинари.

2.3.1. Еколошки садржаји

Све анализиране емисије бавиле су се еколошким темама фрагментарно и површно. Иако све емисије дотичу разноврсне аспекте процеса одрживог развоја и заштите животне средине, ниједна од ових стратешких тема није била посебна идејна водила садржаја. Прилози у емисијама нису били усмерени на посебну обраду еколошки релевантних тема у смислу наглашавања њиховог посебног значаја и проблема који их прате.

Еколошки и еколошко–едукативни садржаји биле су различито заступљени у анализираним емисијама. У емисији републичког јавног сервиса „Знање-имање“ на њих се односило 17,2 % тематских садржаја, у емисији покрајинског јавног сервиса „Бразде“ 10,5%, у емисији ТВ Прва 10%, а у емисији ТВ Б92 8,6%. Једино је емисија РТС-а овим темама поклонила нешто већу пажњу, док су су другима оне чиниле тек једну десетину или мање укупних тематских садржаја.

По садржају, изабране еколошке теме о којима се говорило у ТВ програму су биле сличне и недовољно разноврсне. Најчешће су припадале тематској области модернизације пољопривреде и опису стања пољопривреде у различитим локалитетима (газдинство, општина, регион).

Најчешће појединачне теме су биле органска производња и аспекти одрживог руралног развоја, као што су сеоски туризам, заштита географског порекла, мултифункционална домаћинства, итд.

О овим темама се говорило углавном кроз позитивне примере и то најчешће појединачних газдинстава, или кроз планове локалних самоуправа. У њиховом третману изостајало је аналитичко сагледавање било државне политике, било навика пољопривредних произвођача као групних актера или њихове спремности и заинтересованости за прихватање нових про-еколошких пракси од дугорочног интереса за руралне заједнице.

Еколошко-едукативни садржаји су представљали комбинацију еколошке тематике и едукативне функције говора. У оквиру ових тема, кроз стручна и саветодавна мишљења указивано је на еколошке проблеме који су често последица незнања или неодговорног и нестручног прилаза пољопривредној производњи.

У овим садржајима истакнута је потреба за индивидуалним позитивним еколошким понашањем сваког пољопривредника као значајног чиниоца у ланцу производње и прераде хране.

У обраду еколошких тема није уложен значајан професионални напор. Оне су третиране на једноставан, репортажни, импресионистички начин, приказивањем релативно малог броја тачки гледишта. Најчешће су то била виђења самих пољопривредника, а затим органа власти, а веома ретко стручњака (само у емисији РТС-а) и других релевантних субјеката као што су на пример представници невладиног сектора.

Ови налази се у великој мери поклапају са закључцима Националне стратегије одрживог развоја РС за период од 2011-2017. године који се односе на информисање. У њима се указују на малу присутност еколошких тема у медијским садржајима и на одсуство јасне дефиниције еколошких тема којима би се водила уређивачка политика.

Појединачно посматрано, еколошка питања су имала најбољи третман у емисији „Знање-имање“, а најлошији у емисији „Домаћин“. Обрада еколошких тема у четири анализирани емисије била је специфична и по неким другим одликама.

2.3.1.1. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Знање-имање“

У емисији „Знање-имање“, на неки аспект екологије односило се 86 од укупно 498 регистрованих тема (17,2%). У 15 од 86 случајева су еколошка питања представљена на едукативан начин. Свака шеста тема је, дакле, била еколошка, али је тек свака педесета могла бити дефинисана као еколошко - едукативан садржај.

Еколошка питања најчешће су разматрана у оквиру две тематске области - *модернизација и стање пољопривреде*. Најчешће појединачне еколошке теме су аспекти одрживог руралног развоја (32 случаја), као што су рурални туризам, заштита географског порекла, мултифункционална домаћинства, затим органска пољопривреда у Европи и Србији (19), и обновљиви извори енергије (9).

Међу еколошко-едукативним садржајима као тематске области доминирају *модернизација и агротехничке мере*. Најчешћа тема у еколошко едукативним

садржајима је органска пољопривреда као и припрема земљишта за сетву и припрема сточне хране уз агроколошке мере које се препоручују.

У издвојеним еколошким садржајима новинари су обрадили аспекте одрживог руралног развоја најчешће кроз приче о појединачним домаћинствима која се баве пољопривредом и сеоским туризмом, традиционалним занатима, припремом локалних специјалитета или валоризацијом природних добара, као што је сакупљање лековитог биља или печурака ради остваривања прихода уз поштовање принципа очувања природних ресурса.

Поред примера индивидуалних газдинстава, у програму су приказани примери неколико локалних управа које су допринеле одрживом руралном развоју успостављањем локалних и регионалних партнерстава (на пример, у општини Брус су повезана мала пољопривредна газдинства у удружења или кластере како би нудили туристичке услуге гостима из скијашког центра на Копаонику, што је позитивно утицало на локални рурални развој), заштитом географског порекла и брендирањем производа (у општини Лесковац Удружење произвођача ајвара и регионална Привредна комора су регистровале лесковачки ајвар као производ заштићеног географског порекла).

Друга најчешће помињана еколошка тема, органска пољопривреда, представљена је кроз добре појединачне примере из Војводине, уз указивање на улогу НВО, удружења пољопривредника, пољопривредних школа, удружења особа са посебним потребама, као и кроз примере из земаља Европске уније.

Тема о обновљивим изворима енергије такође је приказана кроз примере из земаља ЕУ и кроз примере из Србије, али се ови други састоје тек од планова коришћења енергетских извора (планови ПКБ-а, општина Богатић и Апатин).

У оквиру тематске области *модернизација* говорило се и о теми генетски модификованих организама, као и о савременим начинима газдовања водом и агротехничким мерама које доприносе заштити животне средине. О наведеним еколошким темама најчешће су говорили индивидуални пољопривредни произвођачи (36%), а затим представници централне и локалне власти (20%).

Укупно гледано, сваки трећи говорник (у својству носиоца радње или мишљења или извора информација) о некој еколошкој теми био је индивидуални

пољопривредник, сваки пети представник власти, а тек сваки дванаести стручњак (8,3%) или новинар (8,3%).

Еколошко-едукативни садржаји су чинили мали део емисије (15 од укупно 498 тема). Њих су представљали стручњаци (од 15 субјеката, 13 су били стручњаци, 1 је био новинар, а 1 наставник Пољопривредне школе у Лесковцу..

Као стручњаци у емисији су се појавили професори Пољопривредног факултета у Новом Саду, сарадници Института за пољопривреду у Београду и Института Тамиш из Панчева и инжењери пољопривреде ПССС. и

Међу еколошко-едукативним садржајима најчешће обрађена тема је била органска пољопривреда. Ови садржаји су се разликовали од садржаја који су се овом истом темом бавили на информативан начин. У њима се на стручан и инструктиван начин говорило о фазама органске производње, препаратима за заштиту биља који се користе у органској производњи, давало прецизно објашњење о значају квалитета силаже и анализе земљишта као препорука које доприносе очувању животне средине у руралним областима.

У овим садржајима препоручене су и додатне агроеколошке мере које су се показале као корисне у пракси а које у Србији још увек нису присутне у редовној пракси пољопривредних произвођача. На примеру поља Института Тамиш приказане су предности гајења старих сорта жита (спелта) које су отпорне и погодне за органско гајење без минералног ђубрива и пестицида.

За одрживу пољопривредну производњу важно је рационално коришћење воде и коришћење биомасе као замену за фосилна горива . То су области у којима је веома значјна едукација произвођача како због заштите животне средине тако и због повећања ефикасности и смањења трошкова у производњи.

Тема која се тичала генетски модификованих организама била је намењена широј публици која је могла да чује стручно мишљење о теми која је од изузетног значаја за здравље а које се често презентује публици на неразумљив и нестручан начин.

Табела 27. Еколошке и еколошко-едукативне теме у емисији „Знање-имање“

Еколошко – едукативне теме	Субјект	Еколошка тема	Субјект
Органска пољопривреда (5)	Стручњаци (13) Новинари (1) Субјекти из културе и образовања (1)	Органска пољопривреда (12)	Пољопривредни произвођачи (25)
Рационално коришћење воде (1)		Обновљиви извори енергије (7)	Представници власти (15)
Модернизација козарства (1)		ГМО (4)	Стручњаци(6)
Генетски модификовани организми (1)		Одрживи рурални развој (рурални туризам, заштита географског порекла, брендирање, локалне културне институције, туристичке организације мултифункционална домаћинства) (33)	Новинари (6)
Припрема сточне хране (2)			Субјекти из региона (6)
Припрема земљишта – ђубрење, анализа земљишта (4)		Европски стандарди и пракса: Органска пољопривреда (7) Обновљиви извори енергије (2) Контрола хране (2) Примери сарадње –Словенија (2) Планови за коришћење термалних извора у етно домаћинству (2)	Економски субјекти (3)
Нутритивна својства сурутке (1)			НВО(3)
			Субјекти из културе и образовања (3)
		Становници руралних подручја(2)	
		Земљорадничке задруге (1)	
		Јавна предузећа (1)	
Укупно 15	15	Укупно 71	71
Укупно 86			

Иако су биле релативно често приступне, еколошке теме су у већини случајева обрађене површно, кроз једноставне репортажне форме (у 58% случајева) о појединачним позитивним примерима, без довољно пажње посвећене стратешким темама и проблемима.

Типичан прилог је репортажна прича о домаћинствима која се баве туризмом и обезбеђују сопствену понуду производа (у селима у околини Копаоника, Врњачке Бање, Косјерића) без улажења у ширу причу од коликог је то

значаја за одрживи рурални развој и шта су све његове важне компоненте. Други типичан начин обраде теме је прича о плановима за будућност. На тај начин је, на пример, приказана тема о обновљивим изворима енергије, која је важна и нова за Србију. О дугорочним плановима општинских управа у Богатићу и Апатину за коришћење потенцијала термалних извора за развој одрживе пољопривреде говорили су представници ових управа. Међутим, ни локални функционери ни новинари се нису потрудили да објасне разлоге зашто ти планови нису до сада остварени и шта би их учинило остваривим у скорој будућности.

Еколошке теме су веома ретко приказане на аналитички, сложен начин, кроз тематске пакете. Таквих прилога укупно је било 12, тј. у просеку један у свакој емисији. Ипак, и тако мали број прилога јасно је демонстрирао предности аналитичке обраде теме. На овакава начин, на пример, приказана је пракса града Гисинга у Аустрији чији становници су покренули производњу обновљиве енергије која им је омогућила такав развој да се град из заосталог подручја претворио у европску престоницу коришћења обновљивих извора енергије. На аналитички начин је приказан и развој виноградарства у Србији. У овом прилогу је истакнута потреба за регионализацијом подручја, како би се кроз циљане и строго наменске субвенције убрзао развој виноградарства, а заштитом географског порекла омогућила конкурентност српских вина на страном тржишту, и то из визуре стручњака са Пољопривредног факултета, Министарства пољопривреде и винарског стручњака из Италије.

Едукативни-еколошки садржаји су такође приказани кроз једноставне репортаже или кроз савете стручњака у форми изјаве. Иако се у емисији појављују врсни пољопривредни стручњаци са дугогодишњим практичним искуством, изостало је ангажовање новинара на припреми саговорника како би њихове изјаве биле прилагођене циљној публици и имале добар фокус.

Приметно је у овим садржајима и да визуелна опрема оваквих прилога често није била одоварајућа и да искази стручњака нису били укомпоновани са одговарајућим снимцима који би остварили снажне ефекте на ставове, мишљења и мотивације пољопривредника за проеколошка понашања у циљу прихватања препоручених еколошких пракси

2.3.1.2. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Бразде“

Еколошки садржаји били су заступљени у 10,6% укупног броја тема (28 од 265 укупно регистрованих тема), тј. у свакој десетој теми. Од тога, мање од половине (12 од 28 случајева) било је представљено на едукативан начин.

Слично емисији „Знање-имање“, еколошка питања најчешће су обрађивана у контексту теме *модернизације пољопривреде и стања пољопривреде у разним локалитетима*. И овде је најчешће помињана еколошка тема била органска пољопривреда. Мало се говорило о њеном значају за заштиту животне средине и производњу здравствено безбедне хране, што би имало значаја за развој еколошке свести. Уместо тога, ова тема је третирана из визуре произвођача и њихових проблема у раду и сертификацији производа, као да је значај органске пољопривреде подразумева. На пример, у оквиру прилога о узгајању дувана, истакнута је акција сакупљања празне амбалаже од пестицида коју је први пут у Војводини спровела компанија „Јапан табако“. Наведена акција заштите животне средине није била централна тема, већ је третирана успут, у склопу приче о производњи дувана, али је њено помињање било веома значајно. Тиме је скренута пажња на отпад који је опасан по здравље и животну средину, а који се у руралним пределима нестручно уништава или се једноставно баца. Истовремено је дат пример друштвено одговорног понашања компаније у односу на важан проблем о коме се мало говори у било којој форми ТВ програма. Маширевић помиње да услед одсуства организованог сакупљања и уништавања амбалаже од пестицида најмање 10.000 литара различитих пестицида, преко неадекватно испране амбалаже, сваке године доспева у земљиште, површинске и подземне воде (Маширевић 2008).

О обновљивим изворима енергије говорило се у оквиру прилога са научног скупа у Новом Саду, при чему су стручњаци нагласили значај коришћења биомасе као енергента, истичући посебно последице штетне еколошке праксе спаљивања жетвених остатака које према нашем истраживању спроводи 20,09% испитаника.

Едукативни садржаји о еколошким темама били су ретки. У њима је третирана органска пољопривреда, обновљиви извори енергије и наводњавање и

садржали су препоруке о савременим агротехничким методама које доприносе очувању земљишта и производњи здравствено безбедне хране (редукована обрада земљишта, узгој поврћа уз употребу органских ђубрива итд).

Табела 28. Еколошке и еколошко-едукативне теме у емисији „Бразде“

Еколошко-едукативне теме	Субјект	Еколошка тема	Субјект
Органска пољопривреда(2)	Стручњаци (9) Органи централне власти (2) Представници јавних предузећа(1)	Органска производња (5)	Пољопривредни произвођачи (12) Економски субјекти (2) Представници власти (1) НВО (1)
Обновљиви извори енергије (3)		Заштита животне средине (2)	
Наводњавање-планови (3)		Обновљив извори енергије (2)	
Припрема сточне хране (1)		Одрживи рурални развој (рурални туризам, мултифункционална домаћинства) (5)	
Редукована обрада земљишта (1)			
Припрема за сетву (1)			
Рурални туризам (1)			
Укупно 12	12	16	16
Укупно 28			

Половина ових садржаја (12) приказана је у форми интервјуа или изјаве, што указује на низак ниво професионалног ангажовања новинара или ограничене продукционе услове. Еколошки садржаји најчешће су пласирани кроз репортажне примере доброг пословања појединачних газдианстава, као што је грејање на биомасу, органска производња, рурални туризам на салашима у Војводини. О очувању аутохтоних сорти и раса (житарица спелта и подолско говече) говорили

су пољопривредници из визуре власника газдинстава, претежно указујући на недовољну подршку државе у овако важном подухвату очувања биодиверзитета.

На едукативан начин говорили су стручњаци, а у појединачним случајевима представници власти и јавних предузећа. Стручњаци су указивали на значај анализе земљишта и правовременог уноса ђубрива, и давали препоруке за коришћење биомасе уместо спаљивања жетвених остатака на њивама.

Емисија „Бразде“ негује праксу регистравања изјава стручњака које су дате не за ту емисију већ се изричу на различитим јавним скуповима (Сајам пољопривреде, научни скуп о обновљивим изворима енергије, итд) а које се онда упакују у друге тематске целине. Други облик презентовања едукативних садржаја су студијски интервјуи. Овој жанровској форми припада трећина укупних еколошко-едукативних садржаја. Стручњаци су говорили о стратегији руралног развоја, изградњи мреже за наводњавање, сетви и агротехничким мерама које јој предходе, а које су важне и са аспекта заштите животне средине. Интервјуи омогућују детаљну обраду тема - стручна и прецизна објашњења, али су са аспекта гледалаца мање атрактивни од форми које прати одговарајућа слику која у великој мери доприноси разумевању и прихватању позитивних еколошких пракси и понашања.

2.3.1.3. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији

„Добра земља“

Еколошки садржаји били су заступљени у 8,7% укупног броја тема (24 од 277, док је учешће еколошко-едукативних садржаја било минимално.

Као и у осталим емисијама, и овде су теме третиране у оквиру тематских области *стање пољопривреде у региону, месту или газдинству, модернизација и агротехничке мере.*

Еколошка димензија руралног развоја обрађивана је кроз примере руралног туризма и допунских делатности на газдинствима, с тим што је нагласак био на планинским селима (у подножју Копаоника и околини Крагујевца), а примери мултифункционалних домаћинстава приказивани су у планинским пределима где становници користе природне ресурсе попут река, језера, шумских плодова и лековитог биља. У обради тема везаних за локални

развој, развојне планове и примере пословања, специфичност је била пажња посвећена сточарству, где је наглашено очување аутохтоних раса оваца (уз активно учешће локалне управе) и особености органског сточарства.

Заштита животне средине директно је третирана у прилозима који су се бавили изградњом регионалне депоније и центра за рециклажу. Иако су обе иницијативе од великог значаја за заштиту животне средине, оне су обрађене из визуре грађана који су били незадовољни што се ови инфраструктурни објекти граде у близини њихових домова.

Регионална депонија требало је да се гради у селу у околини Лознице узурпирањем плодног пољопривредног земљишта у приобаљу реке Дрине, а центар за рециклажу у Ковачици (Банат) где се велики број пољопривредника бави органском производњом. У оба случаја изражена је активна али неутрална улога аутора који је покушавао да дође до правих информација у корист грађана, који су имали супротствалене интересе.

Еколошки садржаји са наглашеном едукативном функцијом забележени су само 3 пута, тј. у мање од 1% укупног броја тема. У њима су говорили директор Института за крмно биље (у причи о коришћењу нус производа из индустрије јаких пића као додатка сточној храни, што је пракса у Крушевцу где су локални пољопривредници имали прилику да науче како да припреме квалитетну сточну храну и искористе отпад који им остаје након производње ракије и вина), стручњак из ПССС о адекватном ђубрењу и прехрани биља у тачно одређено време и професор Пољопривредног факултета из Београда о значају анализе земљишта и другим радњама које би требало спровести ради истовременог повећања приноса и заштите животне средине.

Табела 29. Еколошке и еколошко-едукативне теме у емисији „Добра земља“

Еколошко-едукативне теме	Субјекат	Еколошка тема	Субјект	
Трансфери знања (1)	Стручњаци (3)	Заштита животне средине (6)	Пољопривредни произвођачи (13)	
Агротехничке мере – анализа земљишта, ђубрење (2)		Органска производња (1)		Представници власти (4)
		Обновљиви извори енергије (1)	Становници руралних подручја (2)	
		Одрживи рурални развој (рурални туризам, мултифункционална домаћинства/ (7)		Новинари (2)
		Очување аутохтоних сорти и раса (4)		
		Говедарство, рибарство(2)		
Укупно (3)	3	Укупно (21)	21	
Укупно 24				

2.3.1.4. Еколошке и еколошко едукативне теме у емисији „Домаћин“

У овој емисији 10% тематских садржаја се бавило неким аспектом екологије или заштите животне средине. (15 од укупно 149 тема). Они су третиране у оквиру тематске области *модернизација пољопривреде*, где предњаче теме везане за органску производњу и интегралну производњу у воћарству, а од других аспеката присутна је само заштита и очување аутохтоних раса оваца и говеда. Од укупно 15 случајева, 7 је имало едукативну еколошку функцију, што је свака двадеста тема у односу на њихов укупан број (149).

Ниво професионалне обраде еколошких тема је репортажни, без аналитичких захвата. На импресионистички, репортажни начин, на пример, направљене су приче о иноватору који је направио машину за производњу биодизела, о биодинамичкој фарми аутохтоне расе говеда, као и о методу директне сетве пшенице чија је предност да доприноси очувању површинског слоја хумуса, иако доноси мање приносе. О еколошким темама говорили су

пољопривредни произвођачи, представници невладиних организација које су ангажоване у органској производњи и новинари.

Новинари говоре из студија, без визуелне илустрације тема (интегрална производња која је значајна са аспекта одрживе производње воћа и примена добре пољопривредне праксе у воћарству), што умањује атрактивност тематских садржаја.

Еколошки садржаји са едукативном функцијом говора били су оригинални у неколико случајева, као што је прилагођавање европским прописима у употреби пестицида и у коришћењу органских препарата за заштиту биља. Субјекти су били стручњаци из Института Тамиш из Панчева и ис ПССС. Жанровске форме ових садржаја су тематске репортаже и студијски интервјуи, који гласаоцима ускраћени конкретан и упечатљив приказ садржаја о којима се говори.

Табела 30. Теме еколошког и едукативно-еколошког садржаја у емисији „Домаћин“

Едукативно-еколошке теме	Извори информација	Еколошке теме	Извори информација
Органска пољопривреда (2)	Стручњаци (7)	Органска производња(5)	Пољопривредни произвођачи (4) НВО(2) Новинари(2)
Европски прописи о употреби пестицида (1)		Иновације (1)	
Прогнозно извештајна служба(1)		Очување аутохтоних раса (2)	
Интегрална заштита биља(1)			
Парцијална обрада земље (1)			
Коришћење биомасе (1)			
Укупно 7	7	Укупно 8	8
Укупно 15			

Специјализоване емисије намењене становницима руралних подручја а пре свега пољопривредним произвођачима не третирају екологију и заштиту животне средине као кризну тему нити у кризном контексту. Иако угроженост животне средине има све одлике кризе о томе се у овим емисијама не говори а ни једно од питања које се односи на екологију и заштиту животне средине, не ставља се у кризни контекст нити се користи кризни наратив. Пољопривредни произвођачи, као одговорни за загађење животне средине, гледајући ове емисије стичу утисак „редовне ситуације“. Дакле, емисије које су намењене пољопривредним произвођачима, конципиране на овај начин без јасно фокусиране еколошке поруке не чине своје циљне групе сензитивним за знаке кризе чијем ширењу они директно или индиректно доприносе.

2.3.2. Едукативни садржаји

Едукативне теме биле су заступљене мало у укупној тематској структури емисија. У емисији републичког јавног сервиса „Знање-имање“ на њих се односило 5,2% тематских садржаја, у емисији покрајинског јавног сервиса 9%, у емисији Б92 5,7%, и у емисији ТВ Прва 10,1%.

У анализи су као едукативни регистровани садржаји који подижу ниво стручног знања пољопривредних произвођача, које може да утиче на ефикасност и рационалност производње, повећање приноса и бољи квалитет производа, а који нису директно повезани са еколошким аспектима, односно са заштитом животне средине.

Тематски фокус едукативних садржаја је био сличан у већини специјализованих емисија. Они су најчешће припадали тематској области *примена агротехничких мера*, као и *модернизацији и државној аграрној политици*. О овим темама се говорило углавном кроз стручне савете, у форми интервјуа у студију или стручних изјава које су уклапане у репортаже, независно од тога где су и када биле оригинално изречене. Кроз стручна и саветодавна мишљења указано је на значај правовремене и адекватне примене агротехничких мера пред и у току сетве, припреми сточне хране, значају њене волуминозности и калоријског садржаја, заштити и резивању воћа, значају анализе земљишта пре сетве или формирања винограда и воћњака, значају правовремене употребе заштитних средстава у повртарству и воћрству, о контроли клијавости семена житарица као и њиховој

селективној употреби. У оквиру *модернизације* најчешће су представљане нове методе у појединим гранама, савремени објекти и механизација. Тематска област *државна аграрна политика* укључила је указивања на обавезне административне мере као што је регистрација газдинства и потребна документација у вези са закупом земљишта и субвенцијама.

Ови садржаји су битан саставни део емисија за пољопривреднике. Они нису присутни у другим врстама емисија и веома често представљају оригинални допринос специјализованих емисија за пољопривреднике њиховој информисаности. Иако немају значаја за њихову еколошку свест и однос према животној средини на дугорочној основи, они су важни као упутства за редовне праксе и рецепти за понашање у одређеним, актуелним ситуацијама.

2.3.2.1. Едукативни садржаји у емисији „Знање-имање“

Међу 498 укупно поменутих тема, 26 је имало едукативну функцију (5,2%), односно свака двадесета.

У погледу тематске усмерености, едукативни садржаји најчешће су обрађивали примену агротехничких мера (14) и активност посебних организација у пољопривреди и трансфери знања (5) али су равномерно распоређени и у оквиру осталих тематских области (Табела бр.31) Стручњаци су најчешће говорили о значају примене анализе земљишта као превентивне мере адекватном ђубрењу, добре припреме земљишта за сетву, значају расног састава и сточне хране одговарајућег квалитета за постизање добрих резултата у сточарству као и о адекватној примени пестицида у воћарству ради заштите здравља људи и природе. У оквиру тематске области *трансфера знања* пажња је посвећена едукаци везаној за удруживање и израду бизнис плана.

У овој емисији едукативни садржаји су потицали од изабраних стручњака. Јавни сервис РТС у емисији „Знање-имање“ ослања се на сталног стручног сарадника др Луку Радоју.¹² Он се појављује у свакој емисији са стручним ставом који најчешће има форму личне изјаве. Овај стручњак говорио о агротехничким мерама, детаљно о припреми сточне хране, и о тренутно актуелним темама као

¹² Др Лука Радоја је доктор пољопривредних наука, дугогодишњи истраживач запослен у Институту за примену науке у пољопривреди (данас у пензији). У емисији „Знање имање“ сарађује од њеног првог издања 1972 године.

што су последице временских услова на пољопривредну производњу или пожељне агротехничке мере у датом тренутку, или о темама које имају важност за шире групе гледалаца као што је генетски модификована храна, афла токсин, зеолит итд. Поред др Радоја, у улози носиоца едукативних садржаја појавили су се професори Пољопривредног факултета из Београда и Новог Сада, стручњаци из ПССС и из Института за кукуруз ЗП, Института Тамиш, Института за ратрство и повртарство НС, наставник средње Пољопривредне школе из Лесковца и представник приватног сектора (сертификациона кућа за органску пољопривреду). Неки од ових садржаја су представљени као стручне изјаве а други су као искази саговорника уклопљени у тематске прилоге, а односили су се на савете у примени агротехничких мера пред и у току сетве, припреми сточне хране као и о органској пољопривреди

Табела 31. Теме са едукативном функцијом говора у емисији „Знање имање“

Тематска област	Едукативна тема	Извори информација	
Примена агротехничких мера (14)	Агротехничке мере за сетву(пшеница, крмно биље, кукуруз), анализа земљишта (8)	Стручњаци (26)	
	Заштита воћа (3)		
	Исхрана животиња (3)		
Активност посебних организација и трансфер знања(5)	Израда бизнис плана(2)		
	Едукација –НАССР(1)		
	Удруживање (2)		
Актуелно стање у пољопривреди (2)	Спречавање последица екстремних временских услова (2)		
Стање у региону или газдинству (2)	Рибарство(1)		
	Одабир раса говеда(1)		
Државна аграрна политика (2)	Закон о семенимским сортама (1)		
	Правни савети око регистрације и пензионог осигурања(1)		
Модернизација (1)	Квалитет семенског кромпира (1)		
Укупно 26			

2.3.2.2. Едукативни садржаји у емисији „Бразде“

У емисији „Бразде“ забележено је 9 % едукативних садржаја (24 од 265 тема), тј. свака једанаеста. Едуактивни садржаји највише су присутни у тематској области *актуелна ситуација у пољопривреди* где је истакнут правилан одабир сорти и припрема сточне хране као и могућности превазилажења последица екстремних временских прилика. У вези са *државном аграрном политиком* говорило се о потреби образовања пољопривредника за аплицирање у различитим фондовима за подршку развоју.

Табела 32. Теме са едукативним садржајем у емисији „Бразде“

Тематска област	Едукативна тема	Извори информација
Примена агротехничких мера(14)	Агротехничке мере за сетву(пшеница, крмно биље, кукуруз)(3) и вакцинација свињска куга (1), прихрана пшенице (2)	Стручњаци(22) Органи централне власти(2)
	Агротехничке мере ради превазилажења екстремних временских услова-антифрос(2), наводњавање (2), додавање воде у рибњаке (1), појачана исхрана стоке(2), врста резидбе као превентива (1)	
Модернизација (5)	Модернизација повртарства(1), семенарства(1) и сточарства(1) стандардизација квалитета при откупу житарица(2)	
Државна политика (5)	Стратегија у развоју сточарства(2), субвенције у сточарству(2), ИПАРД фондови(1)	
Укупно 24		

Половина ових садржаја (12) приказана је у форми интервјуа или изјаве, што указује на низак ниво професионалног ангажовања новинара или ограничене продукционе услове. Према истраживањима рецепције медијских садржаја, ТВ информације без конкретних визуелних илустрација, без обзира на њихову јасну едукативну садржину, остају краће у памћењу и имају мање запажен ефекат у смилу мотивације, анализе и промене понашања од стране онога коме је такав садржај намењен.

2.3.2.3. Едукативни садржаји у емисији „Добра земља“

У емисији „Добра земља“ било је 6,1 % едукативних садржаја (17 од укупно 277 тема). Велики значај имала је тематска област *примена агротехничких мера*, и то оних које имају утицаја на загађење животне средине. Говорило се о примени принципа добре пољопривредне праксе, као што су редовна анализа земљишта, примена заштитних средстава на адекватан начин, уништавање глодара и одржавање објеката и земљишта у добром стању.

Теме које су се тичале реонизације у воћарству односиле су се на поштовање препоруке стручњака да се засади воћа (посебно кајсије и крушке) подижу у одређеним деловима и на одговарајућој надморској висини, јер и разлика од десетак метара може бити одлучујућа за измрзавање воћњака.

Неки садржаји били су од користи за широку публику, као на пример они који су се односили на оцену квалитета рибе на тржишту и на изградњу рибњака, врсти и начину гајења рибе у Србији, као и на ефекте државне политике у рибарству.

Оваква врста прилога има вишеструку функцију јер подиже ниво информисаности и знања гледалаца о квалитету хране на тржити, али и указује да рибарство као привредна грана и рибњаци као инфраструктурни објекти утичу на развој одрживог руралног развоја, посебно у сектору руралног туризма

Теме са едукативним садржајем равномерно су распоређене у оквиру жанрова интервју у студију и тематска репортажа. Тако се о анализи земљишта, адекватној примени ђубрива и пестицида, обради земљишта у условима екстремне суше и о реонизацији у воћарству са стручњацима разговарало у студију, али без одговарајуће визуелизације која би допринела бржем и лакшем усвајању информација.

Кроз тематске репортаже гледаоци су имали прилике да виде специфичне начине резивања винограда, узгајање посебне врсте аутохтоног пасуља, иновације са соларним сушењем воћа што доприноси смањењу трошкова и квалитету производа) као и припрему земљишта и унос креча као би се побољшао његов квалитет.

Табела 33. Теме са едукативним садржајем у емисији „Добра земља“

Тематска област	Едукативна тема	Извори едукације
Примена агротехничких мера (6)	Ђубрење (2)	Стручњаци (12) Субјекти из приватног сектора (3) Представници централне власти(1)
	Припрема земљишта за сетву(2)	
	Прихрана пшенице(1)	
	Припрема силаже(1)	
Модернизација (6)	Реонизација у воћарству (2)	
	Живинарство (2)	
	Рибарство (1)	
	Гајење махуна(1)	
Државна аграрна политика (2)	Закон о субвенцијама и савети за пријављивње (2)	
Трансфер знања (2)	Бизнис план(1)	
	Савети адвоката (1)	
Укупно 16		

2.3.2.4. Едукативни садржаји у емисији „Домаћин“

У емисији „Домаћин“ у односу на укупан број (149) забележено је 15 тема едукативне садржине (10,1%) односно свака десета. Њих су презентовали професори Пољопривредног факултета у Београду, саветодавци из ПССС. Ови садржаји навише су заступљени у тематским облстима *агротехничке мере*, затим *модернизација* и *државна аграрна политика*. Они су се односили на агротехничке мере пре сетве, у воћарству, и о анализи земљишта. У оквиру *модернизације* представљена је савремена метода узимања узорак земљишта за анализу, а у оквиру државне аграрне политике говорило се о закупу земљишта и субвенцијама. Посена тема је било и удруживање произвођача што представља један од важнијих фактора за за успешност и конкурентност пољопривредних производа на тржишту.

О овим темама говорили су стручњаци из Института Тамиш, професори Пољопривредног факултета из Београда, стручњаци из ПССС и др Марко Ињац, који се у емисији понекад појављује као стручни сарадник те емисији, али чешће као представник компаније „Агросава“. Његов говор регистрован је као едукативан само у случају када није кроз своје стручне савете и сугестије спомињао препарате ове компаније. Као и у емисији „Добра земља“, и у емисији „Домаћин“, едукативни садржаји приказани су у форми интервјуа у студију или једноставних тематских репортажа.

Табела 34. Теме едукативног садржаја у емисији „Домаћин“

Тематска област	Едукативна тема	Извори информација
Агротехничке мере(9)	Агротехничке мере за сетву(пшеница, крмно биље, кукуруз);(3)	Стручњаци (15)
	Анализа земљишта и ђубрење (3)	
	Агротехничке мере воћарство(орезивање и заштита)(3)	
Модернизација (4)	Наводњавање (1)	
	Нове методе узимања узорака за анализу земљишта (1)	
	Заштита од сунца (1)	
Државна аграрна политика (3)	Субвенције, закуп земљишта и удруживање (3)	
Укупно 15		

Мали удео едукативних садржаја – између 5 и 10% у све четири анализиране емисије - показује да оне занемарују функцију едукације у корист пружања информација које се најчешће односе на свакодневне аспекте развоја пољопривреде и краткорочне интересе пољопривредних произвођача.

Чак и овако мало присутни едукативни садржаји имају веома велики значај за еколошку свест руралне популације. Они пољопривредним произвођачима дају одговарајућа упутства и стручне савете од значаја за њихов свакодневни рад у ситуацијама какве су сетва и жетва или у ванредним ситуацијама какве су суша, поплаве и друге елементарне непогоде које остављају негативне последице на пољопривреду. Чак и када такви садржаји немају директне везе са еколошким темама, њиховим прихватањем од стране пољопривредника усвајају се савремени начини производње који утичу на повећање ефикасности и продуктивности пољопривредне производње.

Појављивање стручњака у овим емисијама, са наглашеном едукативном функцијом, доприноси одржавању ауторитета стручног мишљења. То је веома значајно у ситуацији када није прецизно установљен институционални систем едукације пољопривредних произвођача иако напредак пољопривреде пред произвођаче непрестано поставља захтеве иновирања знања.

Медији у образовању пољопривредника имају незаменљиву улогу, јер су бржи и доступнији од других извора, и то на дуготрајној основи, а могу да стигну до огромне масе људи.

Они су корисни и када имају едукативне еколошке садржаје повезане са краткорочним циљевима, какви су еколошко понашање у актуелним ситуацијама, али су посебно значајни када се баве образовањем са дугорочним циљевима, као што су позитивни еколошки ставови и понашање усмерено на дугорочну заштиту.

IV ДЕО

ЗАКЉУЧЦИ

Интензивна пољопривредна производња, континуирани раст популације и тежње за све вишим животним стандардом наводе човека на сталну борбу за приносе и производњу хране доводећи тако природне ресурсе који се најчешће, налазе у руралним областима под све озбиљнији притисак. Једно од решења за очување животне средине, на коме инсистира глобално друштво је потреба за променом човековог односа према природи.

Задатак промене понашања становника руралних области представља посебан изазов јер они обично нису довољно упознати са негативним еколошким понашањем које угрожава животну средину и производњу здравствено безбедне хране.

Развијање еколошке свести код становника руралних подручја стога захтева ангажовање целокупног друштва.

Сагледавајући еколошку свест становника руралне популације у Србији кроз њене основне димензије: ставове, понашања и активизам за учешће у решавању еколошких проблема и анализом садржаја програма намењених овој популацији који се емитују на телевизијама које имају националну фреквенцу у раду је начињен покушај синтезе резултата ова два методолошка приступа.

Имајући у виду значај телевизије као медија дошло се до резултата да специјализовани садржаји намењени руралној популацији представљају погодна средство за стицање еколошких знања и на тај начин утичу на промену еколошке свести становника руралних подручја.

Иако су током анализе формулисани одређени ставови и оцене о појединим са становишта овог истраживања фундаменталним питањима, важно је истаћи и опште закључке.

1. Развој човекове еколошке свести неопходан је како би он схватио значај поштовања закона природе и увидео да последице неодговорног односа према природи могу довести до еколошких поремећаја који својим континуираним деловањем прете да изазову еколошку кризу.
2. Еколошка свест човека представља знање, разумевање и свесност сопственог утицаја на природу, дефинисање циљева, процена понашања и последица. Еколошка свест представља део опште свести са циљем усаглашавања односа између природе и друштва.
3. Еколошка свест руралне популације важна је у контексту заштите животне средине читавог друштва, јер њен недостатак може да изазове озбиљне негативне последице по здравље људи и животну средину у много ширим размерама него што су то рурални простори.
4. Информисаност грађана је један од основних услова за решавање еколошких проблема. Информисаност подразумева упознавање са факторима који угрожавају животну средину, са последицама које тиме настају као и сазнање да сваки појединац усвајајући еколошки позитивно понашање доприноси заштити животне средине.
5. Телевизија као медиј има изузетне потенцијале за преношење обавештења, савета и мишљења из домена екологије руралној популацији. Истовремено путем слике и звука телевизија на непосредан начин утиче на прихватање другачијих норми и правила омогућава промену понашања према природи и на тај начин врши важну функцију у подизању еколошке свести.

Овај рад се бави истраживањем у два смера. Прво је истраживање еколошке свести пољопривредних произвођача у Србији како би се утврдило да ли разумеју природу процеса и проблема у животној средини и да ли показују бригу за животну средину. Други део истраживања тиче се емпиријске анализе ТВ програма и специјализованих емисија за пољопривреднике четири ТВ мреже.

-
1. Оповргнута је хипотеза да пољопривредни произвођачи не разумеју природу процеса и проблема у животној средини јер резултати истраживања указују на то да су произвођачи свесни и разумеју да пољопривредна производња доприноси загађењу, а велики број њих показује забринутост за животну средину у којој живи.
 2. Произвођачи често користе праксе које угрожавају животну средину што није у складу са високим нивоом бриге о животној средини који исказују, што може да указује на низ ограничавајућих фактора који томе доприносе.
 3. На основу добијених резултата може се закључити да је еколошка свест на ниском нивоу, а ограничавајући фактори који томе доприносе су недостатак знања у спровођењу агротехничких мера, недостатак инфраструктурне опремљености насеља у коме живе и егзистенцијални проблеми који за њих представљају већи проблем од заштите животне средине.
 4. Рурална популација препознаје телевизију као најважнији извор информисања о загађењима животне средине која потичу из пољопривредне производње. Како је нарушавање животне средине у руралним просторима све већих димензија и интензитета, еколошко образовна функција телевизије за руралну популацију (и поред појаве интернета) наставља да има изузетно велики значај.
 5. Током истраживања потврђена је хипотеза да произвођачи који интензивније од других прате специјализоване емисије за пољопривреднике показују већи степен забринутости за заштиту животне средине. Степен информисаности такође показује високу корелацију са усвајањем еколошких пракси. Резултати показују да међу добро информисаним испитаницима много већи проценат ради анализу земљишта и заорава жетвене остатке а најмањи проценат спаљује.
 6. Резултати добијени емпиријском анализом ТВ програма и специјализованих емисија за пољопривреднике четири ТВ мреже потврдили су генералну хипотезу истраживања да у Србији нису искоришћене могућности позитивног утицаја телевизије на развој

-
- еколошке свести становништва руралних подручја у циљу унапређења одрживог руралног развоја, као једне од развојних шанси земље. .
7. На националним ТВ станицама не постоји специјализована емисија која је директно посвећена еколошким темама у циљу развијања еколошке свести домаћег становништва, упркос глобалним залагањима за нови приступ развоју у 21. веку, званичног друштвеног опредељења о потреби информисања целокупне популације о глобалној еколошкој кризи, њеним друштвеним узроцима и императиву заштите животне средине, као и бројним акционим плановима разних друштвених актера који инсистирају на развоју еколошке свести као на јавном интересу.
 8. Домаће ТВ станице немају ни редовне специјализоване образовне емисије намењене руралној популацији са циљем утицаја на њихово про-еколошко понашање. Најприближније томе су специјализоване информативно-образовне емисије о пољопривреди, намењене пољопривредним произвођачима, а које са довољном учесталошћу емитују јавни републички сервис РТС, покрајински јавни сервис РТВ и комерцијалне станице ТВ Б92 и ТВ Прва. Једино је емисија РТС од њих по свом садржају намењена широј публици, односно становницима села, а не само пољопривредницима.
 9. Специјализоване емисије за пољопривреднике су разноврсне по темама које обрађују и по субјектима које приказују као носиоце радње или мишљења. Међутим, њихов концепт и тематска структура нису прилагођени циљу развоја еколошке свести и одрживом руралном развоју. Оне не говоре о животној средини и развоју са становишта еколошке кризе. Оне не указују на стратешке теме и проблеме, већ се баве свакодневним аспектима развоја пољопривреде, краткорочним интересима пољопривредних произвођача, државном политиком и субвенцијама, откупним ценама и углавном су усмерене на позитивне индивидуалне примере, а не на дугорочне проблеме и стратешка решења.
 10. Еколошке теме, ни уско ни широко схваћене, као заштита животне средине и као поштовање принципа одрживог развоја, нису примарни тематски фокус специјализованих емисија за пољопривреднике. Ни у једној од

четири анализирани емисије они нису посебна, јасно видљива тематска област у оквиру које су организовани информативни и едукативни садржаји. Еколошке теме се у овим емисијама обрађују тек спорадично, фрагментарно и углавном површно, без довољно професионалног напора да се постигне одређени ефекат код публике.

11. Еколошке теме су мало заступљене међу многобројним темама којима се емисије баве. Њихово учешће у укупном броју тема се креће од 9 до 17%. Еколошки садржаји нису много разноврсни и углавном се односе на органску пољопривреду, очување аутохтоних раса и сорти и одрживи рурални развој кроз рурални туризам. Обрада еколошких тема је ограничена на једноставне жанровске форме, којима недостаје аналитички приступ, или на визуелно неатрактивне интервјуе. Оне су често презентоване кроз позитивне примере праксе појединачних пољопривредних газдинстава и планове локалних самоуправа.
12. Едукативни садржаји су такође мало заступљени у овим емисијама (од 5 до 10%). Они су углавном повезани са учешћем стручњака у емисији. Док у емисијама јавног сервиса стручњаци често дају стручне савете и препоруке, у емисијама комерцијалних емитера у улози стручњака се најчешће појављују представници комерцијалних произвођача (препарата за заштиту биља, семена или механизације) као заступници комерцијалних интереса ових произвођача, а не интереса гледалаца и јавног интереса развоја еколошке свести.
13. У специјализованим пољопривредним емисијама које се емитују на комерцијалним телевизијама долази до мешања комерцијалних и едукативних садржаја. Прилози са промотивном сврхом могу да утичу на знање пољопривредника, али могу да доведу пољопривреднике у заблуду услед одсуства информација о штетним последицама неадекватне употребе рекламираних хемијских препарата по животну средину и здравље људи.
14. Уређивачка политика медија који производе специјализоване ТВ емисије за становнике руралних подручја не препознаје развој еколошке свести као јавни интерес који треба да остварује, нити се чини да уредници ових медија као свој задатак виде развој еколошке свести.

-
15. Формирање еколошке свести је дуготрајан процес који захтева интензивно и усклађено деловање разних актера. Медији су само један од тих актера иако они имају велики потенцијал за генерисање знања, вредности и спремности за адекватно понашање, али се њихови ефекти исказују као дугорочни утицаји и култивација свести.
 16. Културолошки приступ упућује да се утицај медија на публику схвата не само на основу садржаја које публика прима о темама које су од директног значаја за развој еколошке свести, већ на основу много ширег разумевања збивања у свету и друштву и посебно на основу значаја које еколошке теме имају у овим ширим збивањима.
 17. Да би специјализовани медијски садржаји о еколошким темама, еколошким вредностима и про-еколошком понашању имали ефекта, они морају бити синхронизовани са другим медијским садржајима и активностима других друштвених актера. Ако се утицај еколошких питања не огледа кроз општа кретања друштва и лични живот људи, ограничавање оваквих тема на специјализоване емисије неће дати одговарајући ефекат.
 18. Потврда специфичних хипотеза да је телевизија најважнији извор сазнања руралног становништва о значају очувања животне средине и да они који интензивније од других прате специјалне емисије лакше и брже прихватају еколошке вредности указује на потребу развијања новог концепта ТВ емисија које имају утицаја на еколошку свест руралне популације мимо поделе њихових емитера на јавне и комерцијалне, односно комбиновањем добрих страна јавних и комерцијалних емисији.

ЛИТЕРАТУРА

- Ajzen, I., Fishbein, M. (1973). Attitudinal and Normative Variables as Predictors of Special Behaviors, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.27, No 1,41-57.
- Akay, M., Akca, H. Sayili, M. Esengun, K. A. (2000). Research on the sensitivity of rural people to environmental problems (a case study of Tokat-Turkey). Proceedings of the 70th, *EAAE Seminar on Problems and Prospects of Balkan Agriculture in a restructuring environment*, June 9 -11, Thessaloniki, pp. 180-184, 2000.
- Akca, H., Sayili, M., Yilmazcoban, M. (2007). Rural Awareness of Environmental Issues: the Case of Turkey Polish *J. of Environ. Stud.* Vol. 16, No 2 177-182.
- Aminrad, Z. (2013). Relationship Between Awareness, Knowledge and Attitudes Towards Environmental Education Among Secondary School Students in Malaysia, *World Applied Sciences Journal* 22 (9): 1326-1333.
- Anderson, M. W. (2012). New Ecological Paradigm (NEP) Scale. *The Berkshire Encyclopedia of Sustainability: Measurements, Indicators, and research Methods for Sustainability*, 260-262.
- Arcury, T.A., Scollay, SJ. & Johnson, T.P. (1987) Sex Differences in Environmental Concern and Knowledge: The Case of Acid Rain. *Sex Roles*, 16, 463-472.
- *Архуска конвенција*, aarhusns.rs/aarhus/wpcontent/uploads/2012/04/Strategija-Arhuska-konvencija.doc Berenguer, J. (2000). Actitudes y creencias ambientales. Una explicacion psicosocial del comportamiento ecologico. [Environmental attitudes and beliefs: A psychological account of ecological behavior]. Coleccion Tesis Doctorales. *Servicio de Publicaciones de la UCLM:Cuenca*.
- Berenguer, J. (2000). Actitudes y creencias ambientales. Una explicacion psicosocial del comportamiento ecologico. [Environmental attitudes and beliefs: A psychological account of ecological behavior]. Coleccion Tesis Doctorales. *Servicio de Publicaciones de la UCLM:Cuenca*.

-
- Berenguer, J. (2005). Rural-urban differences in environmental concern, attitudes, and actions." *European Journal of Psychological Assessment* 21.2): 128-138.
 - Berelson, B. Content Analysis in Communication Research. Glencoe, Ill.: The Free Press,(1952)
 - Berger, A. N., & Udell, G. F. (1998). The economics of small business finance: The roles of private equity and debt markets in the financial growth cycle. *Journal of banking & finance*, 22(6), 613-673.
 - Благојевић, С., Зоговић, М.& Пајовић, М. 2015, "Политика односа са јавношћу у систему одбране", Војно дело, вол. 67, но. 5, пп. 133-145.
 - Богданић, А. (1996) *Комуникологија: Водећа парадигма*, Београд: Чигоја
 - Богданов, Н.(2007) Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија. Београд:УНДП [Интернет] доступно на www.undp.org.yu
 - Богданов, Н., Бабовић, М.(2014)Радна снага и активности пољопривредних газдинстава, Републички завод за статистику.Београд
 - Brothers, С.С., Fortner, R.W.& Mayer, V.J. (1991). The Impact of Television News on Public Environmental Knowledge *Journal of Environmental Education*, 22 (4), 22-29.
 - Bryden, J.M. (2006) Investment priorities for rural development. u: Successful Rural Investment in Services and Business Innovation; International Conference, OECD,
 - Bultena, G. L., and E. O. Hoiberg. 1983. Factors affecting farmers' adoption of conservation tillage.*Journal of Soil and Water Conservation*38:281–283
 - Buttel, F. H., G. W. Gillespie, Jr., O. W. Larson, III, and C. K.Harris. 1981. The social bases of agrarian environmentalism: A comparative analysis of New York and Michigan farm operators.*Rural Sociology* 46:391–410.
 - Carson,R., 1962/2002, *Silent Spring*,Fortieth AnniversaryEdition, Houghton Mifflin, Boston
 - Carter,N. *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy* Cambridge University Press,2007
 - Cifric, I. (1989). *Socijalna ekologija* [Social ecology]. Globus, Zagreb

-
- Chan, K. (1996). Environmental Attitudes and Behaviors of Secondary School Students in Hong Kong *The Environmentalist*, 16, 297-306.
 - Chan, K. (1999). Mass Media and Environmental Knowledge of Secondary School Students in Hong Kong *The Environmentalist* 19, 85-97.
 - Cvejic, S., Babovic, M., Bogdanov, N., Petrovic, M., Vukovic, O. (2010). *Socijalna isključenost na selu u Srbiji*, [Social exclusion in rural Serbia] Beograd: UNDP
 - Dalgaard, T., Halberg, N., & Porter, J. R. (2001). A model for fossil energy use in Danish agriculture used to compare organic and conventional farming. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 87(1), 51-65.
 - De Buck, A. J., van Rijn, I., Roling, N. G. & Wossink, G. A. A. (2001). Farmers' reasons for changing or not changing to more sustainable practices: an exploratory study of arable farming in the Netherlands. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 7, 153–166
 - Де Жарден, Џ., (Josef R. De Jarden), *Еколошка етика: увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 332-334.
 - Дебре, Р. (2000) *Увод у медиологију*, Београд: Клио
 - Dubos, R. *Der Entfesselte Fortschritt*, Bergisch, Gladbach, Lubbe, 1970.
 - Ђорђевић, Ј. *Телевизија у васпитању и образовању*, Савремена администрација, Београд, 1979.
 - Ђорђевић, Т., *Теорија информација, теорија масовних комуникација* Издавачко публицистичка делатност, Београд, 1979.
 - Ђурђевић, Ж. *Информисање и потреба успостављања информационог система у области заштите животне средине*, Ревизија рада, специјалан број, Заштита прес, Београд 2002, стр. 271
 - Fahlquist, J. N. (2008). Moral Responsibility for Environmental Problems- Individual or Institutional? *J. Agric. Environ.Ethics*, DOI 10.1007/s 10806-008-9134-5.
 - Fiske, J. (1987) *Television Culture*, London: Routledge.
 - Flamm, B.J. (2006). *Environmental Knowledge, Environmental Attitudes and Vehicle Ownership and Conservation*, University of California, Berkeley

-
- Gifford, R., & Sussman, R. (2012). Environmental attitudes. In S. Clayton (Ed.). *Handbook of environmental and conservation psychology*. Oxford, UK: Oxford University Press.
 - Ghassemi F, Jakerman AJ, Nix HA. Salinization of land water resources. Wallingford: CAB International; 1995
 - Ghatak, P. (2010). Development of mass media and its extension in agriculture: a feedback review of audience research survey in Air, Murshidabad, West Bengal. *Global Media Journal: Indian Edition*, 21
 - Гломазић, Х. Ј. (2013) Однос одраслих према образовној и васпитно-етичкој функцији телевизије.
 - Gore, A. 2006. *An inconvenient Truth: the planetary emergency of global warming and what can we do about it*. London: Bloomsbury.
 - Goulding K, Jarvis S, Whitmore A., 2008 *Optimizing nutrient management for farm systems. Phil. Trans. R. Soc. B. 363, 667–680. doi:10.1098/rstb.2007.2177.*
 - Grummell, B. (2010). Filtering informal learning in everyday life: invoking ordinariness and moving to civic engagement. *International Journal of Lifelong Education*. Vol 29, No.5.str.565-579. Dostupno na: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02601370.2010.512805>
 - Hansla A, Gamble A, Juliusson A & Gärling T (2008): The relationships between awareness of consequences, environmental concern, and value orientations. *Journal of Environmental Psychology* 28(1): 1-9. ISSN0272-4944.
 - Harju-Autti, P. (2010). Ympäristötietoisuuden ytimessä on hyvä elämä. *Teoksessa Harju-Autti, Pekka–Neuvonen, Aleksii-Hakkarainen, Louna (toim.): Ympäristötietoisuus. Suomalaiset*, 8-20.
 - Harju-Autti, P., & Kokkinen, E. (2014). Open Access Research Article.
 - Hariss, J., (1982). *Rural Development: Teories of Peasant Economy and Agrarian Change*. London Hutchinson and Co. Publishers Ltd
 - Hausbeck, K.W., Milbrath, L.W., & Enright, S.M. (1992). Environmental Knowledge, Awareness and Concern Among 11th-Grade Students: New York State, *Journal of Environmental Education*, 24-34

-
- Hoerisch, H. (2002). A comparative study on environmental awareness and environmentally beneficial behavior in India. *Report for CMS ENVIS Centre*.
 - Holtz-Bacha, C. i Norris, P. (2001). To Entertain, Inform, and Educate: Still the Role of Public Television. *Political Communication*. Vol. 18. No 2. str. 123-140
 - Јанковић, Д. (2012). Еколошке димензије руралног развоја, *Теме*, вол. 36, бр. 2, стр. 627-642.
 - Jarvis, P. (1995). *Adult et Continuing Education. Theory and Practice*. London:Roudledge.
 - Jayathilakan, K., Sultana, K., Radhakrishna, A., Bawa, S. (2012). Utilization of byproducts and waste materials from meat, poultry and fish processing industries: a review, *J Food Sci Technol*. 49(3): 278–293.
 - Јовановић, З. *Комуникацијска култура*, 2005., стр. 208-209
 - Јосифовић, С. (2003). Ставови гледалаца о образовно–научним и религијским садржајима на ТВБ. Београд: Извештаји и студије РТС- Центар за истраживање јавног мњења, програма и аудиторјума. бр. 9.
 - Јосифовић, С. ед. (2007). Структурална обележја аудиторјума ТВ програма од 2004-2007. Београд: РТС-Центар за истраживање јавног мњења, програма и аудиторјума.
 - Kapoor, N. (2011). Role of Mass Media in Promotion of Environmental Awareness along with Skill Development among the Rural People of Shringverpur, Allahabad District, India Psrcentre.org/images/extra_images/1211545.pdf
 - Кент, Р. (2005) Истраживање публике :Административно истраживање публике У: Бригс, А и Колби, П. едс. 2005 Увод у студије медија Београд. Клио .стр-374-395.
 - Kenter JO, Hyde T, Christie M & Fazey I (2011) The importance of deliberation in valuing ecosystem services in developing countries - Evidence from the Solomon Islands. *Global Environ Change* 21(2): 505-521. ISSN 0959-3780.
 - Кин, Џ. Медији и демократија, Филип Вишић, Београд, 1995
 - Кораћ, М. *Зашто образовање? Срце за планету*, Еко центар, Београд, 1992, стр. 2.

-
- Kostić, C. Sociologija sela, ICS , Beograd.
 - Кодекс новинара Србије, 2013:17
 - Крстовић, М. (2010) Социологија масовног комуницирања [Електронски извор]/Мирјана Крстовић. - Нови Сад: Футурапубликације, 2010. - (електронски оптички диск (ЦД-РОМ): ISBN 978-86-7188-120-3а)
 - Knight, K. W. and Messer, B. L. (2012), Environmental Concern in Cross-National Perspective: The Effects of Affluence, Environmental Degradation, and World Society*. Social Science Quarterly, 93: 521–537. doi: 10.1111/j.1540-6237.2012.00846.x
 - Kumari, A. (1999), Rural Women’s Perception about Mass Media Effectiveness. Journal of Extension Education 10 (1), 2265-2268
 - Kushwaha, V.S., MASS MEDIA IN DISSEMINATING ENVIRONMENTAL AWARENESS [Social Issues and Environmental Problems, Vol.3 (Iss.9:SE): Sep, 2015] ISSN-2350-0530(O) ISSN-2394-3629 (P) Impact Factor: 2.035 (I2OR)
 - Landis, H.P. Rural Life in Proces, New York, 1948.
 - LEADER, European Observatory (1999) Territorial competitiveness: Creating a territorial development strategy in light of the LEADER experience. *Rural innovation*, Dossier Nr. 6; Part 1.
 - LEADER, European Observatory (2000) Environmental competitiveness. Creating a territorial development strategy in the light of the LEADER experience. *Rural innovation*, Dossier N°6, Part 3.
 - Лемиш, Д. (2008). Деца и телевизија. Београд: Клио.
 - Living on Earth, 2010 Available: <http://www.loe.org/>
 - Lokhandwala, I., Koshy, S., Varghese, V., Sharaf, S., Sindhav, M. & Koshy, S. 2010, 'The environmental role of media can play in the Gulf', Manara: Reigniting Growth: 1st conference proceedings of Academy of International Business Middle East and North Africa Chapter, Academy of International Business, Dubai, pp. 45-45.
 - Longhofer, W. and Schofer, E., (2010) "National and Global Origins of Environmental Association." American Sociological Review

-
- Лоример, Роленд (1998) *Масовне комуникације: Компаративни увод*, Београд: Клио.
 - Maloney, M. P., & Ward, M. P. (1973). Ecology: Let's hear from the people: An objective scale for the measurement of ecological attitudes and knowledge. *American psychologist*, 28(7), 583.
 - Марковић, Ж. Данило: *Урбана екологија и еколошка свест*, Зборник радова, Урбана култура и екологија, Градина, Ниш, 1994.
 - Марковић, М., (2010). Рецепција еколошких програма локалних телевизија према месту становања гледалаца-студија случаја у Нишу. Докторска дисертација, Филозофски факултет Ниш.
 - Marsden, T. (1999) Rural Futures: The Consumption Countryside and its Regulation. *Sociologia Ruralis*, 39(4): 501-526
 - Matic, J. *Studije novinarstva*, CPM, Centar za profesionalizaciju medija, 2007
 - Maširevic, S., Vojinovic-Miloradov, M. (2013). Rešenje nekih ekoloških problema na selu [The solution of some environmental problems in the country]. *Zbornik radova: Perspektive razvoja sela*, Odbor za selo SANU.
 - Mccann, E., DeYoung, R., Ericson, D. & Sullivan, S. (1997): Environmental awareness, economic orientation, and farming practices: a comparison of organic and conventional farmers. *Environmental management 09/1997*) 21(5) DOI:10.1007/s0026799000064
 - Мек Квејл, Д. (1976) *Увод у социологију масовних комуникација*, Београд: Глас.
 - Мек Квејл, Д. (1994) *Стари континент - нови медији*, Београд: Нова Холдинг.
 - Мек Квин, Д. (2000) *Телевизија*, Београд: Клио.
 - Милетић Мирко (2005), "Масмедијски комплекс – нови образовни систем", Зборник радова Информатика, образовна технологија и нови медији у образовању, књига 2, Учитељски факултет, Сомбор.
 - Милтојевић, В. (2006). Еколошка култура и развој села [Ecological culture and rural development]. У: *Рурални развој и заштита живоне средине* - Зборник радова 2 (286-293). Београд: Југословенско удружење за социологију села и пољопривреде, Балканска асоцијација за социологију

села и пољопривреде, Завод за социологију развоја села; Земун: Институт за агрономију Пољопривредни факултет.

- Милтојевић, В., Живковић, С., Илић-Крстић, И. (2011). Еколошка свест индивидуалних пољопривредних произвођача. *Економика пољопривреде*, 58(4), 777-793.
- Miller, David; Phillo, Greg (2001) "The Active Audience and Wrong Turns in Media Studies: Rescuing Media Power", *Soundscapes*, Volume No. 4.
- Миливојевић, С. (2015), Медији, идеологија, и култура, Београд, Пешчаник и Фабрика књига.
- Miranowski, J. A. (1982). Overlooked variables in BMP implementation: Risk, attitudes, perceptions and human capital characteristics. In *Perceptions, attitudes and risk: Overlooked*
- Moseley, M.J. (2003) *Rural development: Principles and practice*. SAGE Publications.
- Murch, A. W. (1971). Public concern for environmental pollution, *Public opinion Quarterly* 35: 102-9.
- Мусић, С. Брдар, С. (2002) *Еколошка едукација у основним школама*, Ревизија рада, Заштита прес, Београд,, стр. 103.
- Мухи,Б. (2012) Рурални туризам као компонента интегралног и одрживог развоја села у Војводини, Универзитет Едуконс, doi:10.2298/ZMSDN1342135M
- Napier, T. L., and D. L. Forster. 1982. Farmer attitude and behavior associated with soil erosion control. In H. G. Halcrow, E. O. Heady, and M. L. Cotner (eds.), *Soil conservation policies, institutions and incentives*. Soil Conservation Society of America, Ankeny, Iowa
- News Corporation, 2010 'Energy Initiative', Available: <http://www.newscorp.com/energy/> [Pristupljeno 31.05 2015].
- Николић, В. (2012) *Образовање и заштита животне средине*, цит. изд., стр. 98.
- Norris, P. i Inglehart, R. (2009). *Cosmopolitan Communications*. Cambridge: Cambridge University Press

-
- Nowak, P., and P. Korshing. 1985. Conservation tillage: Revolution or evolution. *Journal of Soil and Water Conservation* 40:199 –202.
 - OECD, (1992). *Environmental Policy: How to Apply Economic Instruments*, OECD, Paris.
 - Olper, A., & Swinnen, J. F. (2009). Mass media and public policy: global evidence from agricultural policies.
 - Otiend, J.E. (1991). *An introduction to environmental education*. Nairobi: Nairobi University press.
 - Ољача, С.(2000).Агроекологија, Универзитет у Београду ,Пољопривредни факултет, Земун.
 - Ољача С., Гламочлија, Ђ., Ковачевић, Д., Ољача, М., Долијановић, Ж., (2008): Потенцијали брдско-планинског региона Србије за органску пољопривредну производњу, Пољопривредна техника, Година XXXIII, Број 4., 61-68.
 - Ostman, R.E. & Parker, J.L. (1986). A Public's Environmental Informational Sources and Evaluations of Mass Media *Journal of Environmental Education*, 18 (2), 9-17
 - Padrao, J. (2012). Media and Environment: A Case Study at Portuguese Television. In *Book of Proceedings* (p. 186)
 - Pajvancic-Cizelj, A., Pusic, LJ. (2012). Kako грађанство Vojvodine sagledava ekološke probleme [The Way of Perceiving Ecological Problems by Citizens of Vojvodina]: Prikaz empirijskih istraživanja, *Sociologija* Vol LIV, 1:153-168;
 - Pajvančić, A., Ristić, D. (2010). Ekološka svest stanovnika vojvodanskih gradova na Dunavu [Environmental attitude of urban dwellers on the Danube in Vojvodina]. *Teme*, XXXV (2), 549-568.
 - Partanen-Hertell M, Harju-Autti P, Kreft-Burman K & Pemberton D (1999) Raising EA in the Baltic Sea area. Helsinki, Finnish Environment Institute. 128 pages. *The Finnish Environment* 327. ISBN 952-11-0528-3
 - Pastuović, N. (1999). *Edukologija*. Zagreb: Znamen
 - Pemberton, D., Partanen-Hertell, M., & Harju-Autti, P. (1999). *Analysis of the Questionnaire on Environmental Awareness in the Baltic Sea: Analysis of the Answers Received to the Questionnaire Targeted on Several Key Expert Groups*

Within the 14 Countries of the Baltic Sea Catchment Area. Finnish Environment Institute.

- Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije* [Introduction to Social Psychology]. Slap, Jastrebarsko.
- Petrick, M. (2013). Reversing the rural race to the bottom: an evolutionary model of neo-endogenous rural development. *European Review of Agricultural Economics*, 40(4), 707–735. doi:10.1093/erae/jbt019.
- Petz, B. (Ur.) (1992). *Psihološki rječnik* [Psychological dictionary] Prosvjeta, Zagreb.
- Poter, Dž. (2008) *Medijska pismenost*. Beograd. Clio
- Pretty, J., Brett, C., Gee, D., Hine, R., Mason, C.F., Morison, J.I.L., Raven, H., Rayment, M., van der Bijl, G., 2000. An assessment of the total external costs of UK agriculture. *Agricultural Systems* 65 (2), 113–136
- Pretty, J., Morison, J.I.L., Hine, R.E., 2003a. Reducing food poverty by increasing agricultural sustainability in developing countries. *Agric. Ecosys. Environ.* 95 (1), 217–234.
- Pretty J, editor. *The Earthscan reader in sustainable agriculture*. Earthscan; London, UK: 2005a. p. 405.
- Pretty J, editor. *The pesticide detox*. Earthscan; London, UK: 2005b. p. 291.
- Prus, P., Sztubas, R. (2009). The role of agricultural counselling centres in implementation of sustainable development of rural areas in Poland. 203.pp. *7th International JTEFS/BBCC Conference, Sustainable development, culture, education*. Conference 5th to 8th May 2009. Daugavpils, Latvia
- Rušić, L.J. (2012). Да ли је идеја о одрживом развоју одржива. *Теме*, вол. 36, бр. 2, стр. 425-442.
- Радојковић, Миролуб, Стојковић, Бранимир, *Информационо комуникациони системи, КЛИО*, Београд, 2004
- Ристић, Ј. (2013). Стратегијско управљања одрживим руралним развојем у Републици Србији. *Економски хоризонти*, 15.
- Rogers, E.M. (1983). *Difusion of innovatons*. *The Free Press of Glencoe*, New York.

-
- Santa, A. (2007). Barriers to Environmental Concern. *Human Ecology Review*, 14(1).
 - Сенић, Н. и Јосифовић, С. (2009). Програмски афинитети гледалаца телевизије. Београд: РТС-Извештаји и студије-Центар за истраживање јавног мњења, програма и аудиторijума. бр.1
 - Sivini, G. (2004) Needs of a new agricultural policy for postfordist rural development. u: World Congress of Rural Sociology (11), Trondheim
 - Slee, B. (1994) Theoretical aspects of the study of endogenous development. u: van der Ploeg J.D., Long A. [ur.] Born from within: Practice and perspectives of endogenous rural development, Assen: Royal Van Gorcum
 - Smil, V. Enriching the Earth: Fritz Haber, Carl Bosch, and the transformation of world food production. Cambridge, MA, The MIT Press, 2001. ISBN 0-262-19449-X
 - Stern, D. I. (2003). International society for ecological economics internet encyclopaedia of ecological economics the environmental Kuznets curve. *Department of Economics, Rensselaer Polytechnic Institute.*
 - Stern, P. (2000). Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior, *Journal of Social Issues*, Vol 56, No.3, pp. 407-424P
 - Surekha, K., Pavan Chandra Reddy, K., Padma Kumari, A. P. and Sta Cruz, P. C. (2006), Effect of Straw on Yield Components of Rice (*Oryza sativa* L.) Under Rice-Rice Cropping System. *Journal of Agronomy and Crop Science*, 192: 92–101. doi: 10.1111/j.1439-037X.2006.00192.x
 - Shultsp, W., Zelenzy, L.(1999). Values as predictors of environmental attitudes evidence for consistency across 14 countries. *J Environ.Psychol.*, 19, 225.
 - Syvertsen, T. The many uses of the „Public service“ concept (1999) https://www.academia.edu/3999579/The_Many_Uses_of_the_Public_Service_Concept_1999
 - Шмелова, И.А. *Психологија еколошког сознания*, Издательство С.-Петербургского Университета, 2006. Стр. 110-111.
 - Шушњић, Ђ., (1976) *Рибари људских душа: Идеја манипулације и манипулација идејама*, Београд: Младост

-
- Tadesse, A. (2015). *The Practices and Challenges of Environmental Issues Coverage in State Broad Cast Media: Ethiopian Broadcasting Corporation (EBC) in Focus* (Doctoral dissertation, AAU).
 - Tilman, D. (1999). The ecological consequences of changes in biodiversity: a search for general principles. *Ecology*,80(5), 1455-1474.
 - Townsend, A. R., Howarth, R. W., Bazzaz, F. A., Booth, M. S., Cleveland, C. C., Collinge, S. K.,... & Mallin, M. A. (2003). Human health effects of a changing global nitrogen cycle. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 1(5), 240-246.
 - Тодоровић, Д.: *Еколошка свест као битна претпоставка очувања животне и радне средине*, Докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду, Ниш, 1999.
 - Tomić, Z. (2000). *Komunikologija*. Beograd: Filološki fakultet.
 - Trembay, K., Dunlap, R., (1978): Rural-Urban Residence and Concern with Environmental Quality: A Replication and Extension. *Rural Sociology* 43:3.474
 - Угрина. А види у Марковић, 2010, *Слободно време и млади*,
 - Van Der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., De Roest, K., Sevilla-Guzmán, E. and Ventura, F. (2000), Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis*,40: 391–408. doi: 10.1111/1467-9523.00156
 - Vasović, V., Biočanin, R. (2007) Održivi razvoj. *Ecologica*, vol. 14, br. 49, str. 67-70
 - Вељановски, Р.: *Јавни РТВ сервис у служби грађана*, СЛЮ, Београд, 2005
 - Вукасовић, В, *Међународно правно регулисање информисања о животној средини у Европи*, Животна средина ка Европи, Београд, 2005
 - Weber, Robert Philip (1990) *Basic Content Analysis*, Newbury Park: Sage.
 - Westmacott, R. (1983). *The Conservation of farmed landscapes: Attitudes and problems in the United States and Britain*, *Landscape Design* August:11-14.
 - Winter, D. D. & Koger, S. M. (2004). *The psychology of environmental problems* (2 nd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. PUB
 - Wood, S., Sebastian, K., & Scherr, S. J. (2000). *Agroecosystems*. World Resources Institute.

-
- Wos, A. & Clock, J. (2002). Agriculture socially sustainable. IAFE, Warsaw
 - Wos, A. (1998a). Sustainable agriculture. In A. Wos (Ed.), Encyclopedia agribusiness (735). Warsaw: Foundation for Innovation.
 - Van Der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., De Roest, K., Sevilla-Guzmán, E. and Ventura, F. (2000), Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis*,40: 391–408. doi: 10.1111/1467-9523.00156
 - Vasović, V., Biočanin, R. (2007) Održivi razvoj. *Ecologica*, vol. 14, br. 49, str. 67-70
 - Вељановски, Р.: *Јавни РТВ сервис у служби грађана*, CLIО, Београд, 2005
 - Вукасовић, В, *Међународно правно регулисање информисања о животној средини у Европи*, Животна средина ка Европи, Београд, 2005.
 - Znaor, D. (1996). *Ekološka poljoprivreda* [Ecological agriculture]. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 469 pp
 - Zvonarević, M. (1989). *Socijalna psihologija* [Social psychology], Školska knjiga, Zagreb.
 - Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014-2024
 - Службени гласник РС, бр. 6/2016
 - http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf [pristupljeno 8.04.2016.]
 - <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/kodeks-novinara-srbije>[pristupljeno 22.03.2016]
 - <http://agroinfotel.net/brazde-40-godina-o-svetu-poljoprivrede/> pristupljeno 22.03.2016]
 - http://www.wwf.rs/wwf_u_srbiji/zastita_evropske_linije_zivota/cujte_i_ne_trujte_orao_pao/ [pristupljeno 12.04.2016]
 - <http://www.bbc.co.uk/programmes/b006t0bv> [pristupljeno 22.03.2016]
 - http://www.lineaverde.rai.it/dl/portali/site/page/Page-b61731b9-c8d0-4932-a60aa6254c29d692.html?refresh_ce [pristupljeno 22.03.2016]

-
- <http://www.mediaklikk.hu/musor/magyargazda/> [pristupljeno 22.03.2016]
 - http://www.seerural.org/wp-content/uploads/2009/05/04_ZAJEDNICKA-POLJOPRIVREDNA-POLITIKA-EU.pdf [pristupljeno 12.04.2016]
 - Закон о оглашавању, члан 5 "Сл. гласник РС", бр. 79/2005

ПРИЛОГ 1 - УПИТНИК

У П И Т Н И К

Овај упитник је део анкете која се спроводи за потребе научног рада Александре Шарковић. Учешће у анкети је добровољно и анонимно. Одговори ће се користити искључиво за научне сврхе. Молим вас да слободно и искрено одговорите на питања и тако допринесете успеху анкете. Захваљујем Вам на сарадњи.

Учесник анкете требало би да буде члан домаћинства који учествује и доноси одлуке о већим трошковима и улагањима а не мора бити власник земљишта.

Да бисте одговорили на питање, заокружите редни број испред одговора или. Потребно је заокружити један одговор, осим тамо где је наглашено да их може бити више.

Општина:

Број чланова домаћинства

Број чланова домаћинства старости од 15-65 година

Број чланова домаћинства старији од 65 година

Број чланова домаћинства млађи од 15 година

1. Пол: 1. Мушки 2. Женски

2. Које сте годиште ?

3. Коју сте школу завршили ?

Без школе или незавршена основна школа

Основну школу

Средњу школу. Коју? _____

Вишу или високу школу. Коју? _____

Факултет. Који? _____

4. Колико земље обрађујете (власништво и закуп)?

1.) од 0,1-2 ха 2.) од 2,1-5 ха 3.) од 5,1-10 ха 4.) од 10,1-20 ха 5.) од 20,1-50ха 6.) преко 50 ха

5. Колико стоке ваше газдинство поседује?

Говеда - одрасла грла	0	до 2	2-10	Преко 10
Свиње - одрасла грла	0	до 5	5-10	Преко 10
овце и козе - одрасла гр.	0	до 10	10-50	Преко 50
Живина - годишње	0	до 20	20-100	Преко 100
пчелиња друштва	0	до 20	20-50	Преко 50

6. Која од наведених грана доноси вашем газдинству највећи приход?

(можете да одаберите један или два одговора, у том случају рангирајте најважнији са 1 а следећи са 2)

	1	Сточарство а) месо б) млеко
	2	Ратарство
	3	Повртарство
	4	Воћарство
	5	Виноградарство
	6	Друга врста производње – која

7. Колики проценат укупних прихода, ваше газдинство, остварује у пољопривреди ?

1. целокупан приход
2. три четвртине прихода
3. пола прихода
4. четвртину прихода

8. Да ли у вашем селу постоје:

1. контејнери за одлагање комуналног отпада 1) да 2) не 2. контејнери за

пет амбалажу 1) да 2) не 3. контејнери за хемијски отпад 1) да 2) не 4. сточно гробље 1) да 2) не 5. уређена депонија 1) да 2) не 6. дивља депонија 1) да 2) не

9. Ако у селу нема контејнера, где одлажете отпад из домаћинства ?

1. одвозим директно на најближу депонију 2. спаљујем 3. закопавам 4. одлажем га у најудаљенијем делу дворишта 5. на другом месту, где?

10. Да ли на свом газдинству одвајате биолошки отпад (остаци хране, трава и цвеће из дворишта) од осталог отпада и шта радите са њим?

1. не одвајам биолошки отпад 2. одвајам на ђубришту у делу сопственог дворишта и возим на дивљу депонију 3. компостирам и користим за башту 4. нешто дуго, шта ?

11. Шта радите са угинулим животињама?

1. закопавам на сточном гробљу 2. закопавам на другом месту 3. бацам на дивљу депонију 4. бацам у контејнер за комунални отпад 5. спаљујем 6. нешто друго- шта 7. нисам имао такав случај

12. Да ли на свом газдинству имате одвојен уређен део за одлагање стајњака?

1. да 2. не

13. Шта радите са жетвеним остацима на њиви, у воћњаку или винограду ?

1. спаљујем 2. компостирам 3. заоравам 4. прерађујем као биомасу 5. балирам и користим као храну и простирку за стоку 6. друго, шта? _____

14. Где одлажете празну амбалажу од пестицида?

1. у контејнер за комунални отпад 2. спаљујем у одвојеном делу дворишта 3. на најближу депонију 4. закопавам у земљу 5. у контејнер за пет амбалажу 6. на одређеном и обезбеђеном месту у свом дворишту 7. на друго место, које?

15. Да ли радите анализе земљишта?

1. не радима анализе земљишта јер не знам коме да се обратим 2. не радима анализе јер су скупе 3. знам да је квалитет земљишта добар и нема потребе да радим анализе 4. анализе земљишта радим једном у пет година 5. анализе земљишта радим по препоруци стручњака 6. нешто друго, шта?

16. На скали од 1-5 (оценама као у школи: 1-не познајем, 5-одлично познајем) оцените колико познајете следеће појмове

	добра пољопривредна пракса
	интегрална заштита биља
	Микробиолошко ђубриво
	плодоред
	органска пољопривреда
	Каренца

17. Чиме се руководите у избору хемијских средстава која ћете користити у заштити и прехрани усева: (одаберите највише два одговора и рангирајте најважнији са 1 а следећи са 2)

	Ценама
	саветујем се са другим произвођачима
	саветујем се са ПССС
	саветујем се у пољопривредној апотеци
	имамам довољно сопственог искуства и сам одлучујем
	нешто друго-шта

18. Како се информисете о проблемима загађене животне средине који су последица пољопривредне производње? (одаберите највише два одговора рангирајте најзначајнији са 1 а следећи са 2)

	преко ПСС- пољопривредне стручне службе
	преко радија и телевизије
	из штампе
	У разговору са комшијама и пријатељима
	на неки други начин – који

19. Шта су основни еколошки и инфраструктурни проблеми у вашем селу? (одаберите највише два одговора и рангирајте најзначајнији проблем са 1 а следећи са 2)

	лош квалитет воде и водоснабдевања
	недостатак канализационе мреже
	загађена река и водотокови у близини
	присуство великих загађивача (депоније или индустрије)
	дивље депоније и затрављени канали за отицање воде
	недостатак асфалтних путева и лоша урбанизација у селу-близина штала, живинарских фарми
	друго –навести шта?

20. Да ли сте забринути за животну средину у вашем селу ?

веома сам забринут	забринут сам	и јесам и нисам забринут	Нисам забринут

21. Шта је од наведеног, по вашем мишљењу, највећа претња животној средини у вашем окружењу а потиче из пољопривредне производње (изаберите два одговора и рангирајте најзначајнији са 1 и следећи са 2):

	прекомерна и неправилна употреба ђубрива и пестицида
	Неконтролисано отицање течног стајњака са фарми
	.интензивна обрада земљишта и тешка механизација
	губитак аутохтоних врста биљака и животиња
	претерано наводњавање и слатинаста земљишта
	нешто друго-шта

22. Шта мислите да би највише помогло побољшању еколошких прилика у Србији? (изаберите два одговора и рангирајте најзначајнији са 1 и следећи са 2)

	јачање државних институција, система контроле и примена законских казни
	ангажовање локалне управе и месне заједнице на организовању селекције, прикупљању и одвожењу отпада на за то одређено место
	ангажовање државе на изградњи инфраструктуре-путеви, санитарне депоније, регулисање водотокова
	информисање и образовање становника о значају заштите животне средине
	нешто друго-шта

23. На који начин би ваше домаћинство било вољно да допринесе смањењу загађења животне средине? (изаберите два одговора и рангирајте најзначајнији са 1 и следећи са 2)

	селекција отпада и његово одлагање на за то одређено место (укључује и амбалажу од хемијских средстава
	коришћење жетвених остатака а не њихово спаљивање на њиви
	уређење сопственог дворишта и штала
	изградња посебног места за прикупљање стајњака у сопственом дворишту
	рационално коришћење природних богатстава-шуме, воде, песка
	пристанак на комасацију земљишта
	нешто друго шта

24. У којој мери се слажете са следећим тврдњама?

Важније је постићи високе приносе него задовољити све захтеве за очување животне средине

у потпуности се слажем	слажем се	Нити се слажем нити не слажем	не слажем се	Уопште се не слажем

Важније смањити сиромаштво на селу него задовољити све захтеве за очување животне средине

у потпуности се слажем	слажем се	Нити се слажем нити не слажем	не слажем се	Уопште се не слажем

За мене као појединца врло је тешко да урадим нешто више за заштиту животне средине него што сад чиним

у потпуности се слажем	слажем се	Нити се слажем нити не слажем	не слажем се	Уопште се не слажем

Нема значаја да ја урадим све што могу за заштиту животне средине док други не ураде исто

у потпуности се слажем	слажем се	Нити се слажем нити не слажем	не слажем се	Уопште се не слажем

Заштиту животне средине лакше је спровести у богатим земљама

у потпуности се слажем	слажем се	Нити се слажем нити не слажем	не слажем се	Уопште се не слажем

25) Колико бисте били спремни да: платите веће таксе и порезе у циљу заштите животне средине

потпуно сам спреман	донекле сам спреман	нисам спреман	Не могу да одлучим

примењујете другачије начине производње (у циљу заштите животне средине) чак и када вас то више кошта и изискује више времена

потпуно сам спреман	донекле сам спреман	нисам спреман	Не могу да одлучим

да користите микробиолошка ђубрива и средства биолошке заштите ако то захтева додатне трошкове, не доноси веће приносе али мање загађује ж.средину

потпуно сам спреман	донекле сам спреман	нисам спреман	Не могу да одлучим

на већа улагања у примарну производњу која вам неће обезбедити веће приносе али ће обезбедити квалитетније производе и већи степен заштите ж-ср.

потпуно сам спреман	донекле сам спреман	нисам спреман	Не могу да одлучим

26. Који од наведених извора информисања о новостима у пољопривредној производњи, су за вас најзначајнији (одаберите два и рангирајте по значају 1- најзначајнији, следећи 2)

	ПССС- пољопривредно стручна саветодавна служба
	сајмови и изложбе
	комшије и пријатељи који имају искуства у производњи
	стручна литература, часописи и сл.
	телевизијске емисије о пољопривреди
	Интернет
	други извори
	Не информишем се о новостима у пољопривредној производњи

27. Колико често сте у контакту са ПССС?

1. увек када ми је потребно 2. када организују предавања и семинаре 3. нисам задовољан сарадњом са ПССС и не контактирам их 4. немам потребу да их контактирам 5. користим друге изворе информисања 6. не знам за ПССС

28. Колико често гледате следеће ТВ емисије ?

	Сваку или скоро сваку емисију	Бар једном месечно	Једном у три месеца	Пар пута годишње	Никад
Знање –имање РТС	1	2	3	4	5
Бразде РТВ	1	2	3	4	5
Знање на поклон Б92	1	2	3	4	5
Домаћин Прва ТВ	1	2	3	4	5
Емисија о пољопривреди на локалној ТВ станици	1	2	3	4	5

29. Како бисте оценили корисност информација за вас лично у овим емисијама?

	Веома корисне	Корисне	Мало корисне	Нимало корисне	Не умем да оценим	Не гледам
Знање –имање РТС	1	2	3	4	5	6
Бразде РТВ	1	2	3	4	5	6
Добра земља Б92	1	2	3	4	5	6
Домаћин Прва ТВ	1	2	3	4	5	6
Емисија о пољопривреди на локалној ТВ станици	1	2	3	4	5	6

30. Оценом од 1-5 (као у школи) оцените своје поверење у следеће емисије (ако не гледате емисију ставите 0)

	Знање –имање РТС
	Бразде РТВ
	Добра земља Б92
	Домаћин Прва ТВ
	Емисија о пољопривреди на локалној ТВ станици

31. Ком извору информација у ТВ емисијама о пољопривреди највише верујете? (одаберите два и рангирајте: највише верујем 1, следећи 2)

	државном службенику (из министарства, општине, месне заједнице)
	стручњаку из науке и образовања (факултети и институти)
	стручњаку из пољопривредно стручне службе
	стручњацима и представницима фирми које рекламирају свој производ
	пољопривреднику који има лична искуства
	водителју који даје савете
	свима верујем
	не верујем ником

32. Које теме вас највише интересују? (одаберите два одговора и рангирајте 1-највише ме интересује, следећи 2)

	тренутно актуелне теме (сетва, жетва, садња, непогоде, заштита и сузбијање штеточина,)
	појединачна искуства пољопривредника, конкретни примери из праксе
	иновације, нови производи, опрема, решења и како да се до њих стигне
	стручни савети за решавање уобичајених проблема
	искуства из других земаља о унапређењу производње
	државна политика у пољопривреди, планови и активности државних органа
	сви прилози

33. Које је ваше мишљење о пракси ТВ емисија да препоручују велики број различитих препарата који се употребљавају у исте сврхе.

1. То је корисно за пољопривреднике јер су боље обавештени и лакше ће изабрати између препарата ако су им потребни. 2. То је збуњујуће за пољопривреднике јер не знају како да изаберу између препарата ако су им потребни 3. Друго, шта

34. Да ли сте некада користили препарат на основу препоруке у ТВ емисији?

1. често користим препарате који се препоручују у ТВ емисијама 2. понекад користим препарате који се препоручују у ТВ емисијама 3. никад не користим препарате који се препоручују у ТВ емисијама

35. Која врста прилога је за вас најмање корисна? 1 ниједна – сви прилози су корисни 2 интервјуи са државним службеницима и функционерима 3 репортаже о појединачним пољопривредницима и њиховим искуствима 4 прилози који препоручују различите производе 5 друго, шта.....

36. Наведите шта вам највише недостаје у ТВ емисијама о пољопривреди ?

ПРИЛОГ 2 - КОДЕКС ЗА АНАЛИЗУ

КОДЕКС ЗА АНАЛИЗУ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ТВ ЕМИСИЈА

- 1) НАЗИВ ЕМИСИЈЕ
- 2) ДАТУМ
- 3) РЕДНИ БРОЈ ПРИЛОГА
- 4) ДУЖИНА ПРИЛОГА (у секундама):
- 5) ЖАНР:
 1. ауторски извештај (јасно назначен аутор-извештач)
 3. интервју у студију
 4. једноставан тематски прилог-репортажа
 5. тематски пакет (сложен тематски прилог)
 6. анкета
 7. изјава (стручна)
 8. актуелне вести- разно -извештаји за предходни или наредни период
 9. Друго, шта:
- 7) АУДИО/ВИЗУЕЛНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА
 1. ТВ лице (водител, спикер, новинар)
 2. слајд, мапа, табела, графикон
 3. архивски снимак
 4. актуелни видео снимак - неми
 5. актуелни аудио/видео снимак – тонски
 6. нешто друго, шта: (директан пренос)
- 8) ПОВОД
 1. актуелни догађај или будући догађај
 2. псеудо догађај (конференција за новинаре, изјава без објашњења, саопштење, навођење инфо из других медија)
 3. медијска иницијатива (специјална изјава, без актуелног повода)

9) ЛОКАЦИЈА

1. свет
2. земље у региону (Слов, Хрв, Босна, Макед, ЦГ)
3. Србија
4. Неидентификовано, неважно
5. Место: уписати:
0. прилог из студија

10. АУТОР ПРИЛОГА

1. Име новинара
2. Водитељ
3. Неко други, ко:
4. Није наведен

11. ТЕМАТСКА ОБЛАСТ и 12. ТЕМА

1. ДРЖАВНА АГРАРНА ПОЛИТИКА

Теме:

- 1.1. законодавна решења и легислатива
- 1.2. административне мере (регистрација...)
- 1.3. буџет, субвенције и кредити
- 1.4. политика извоза
- 1.5. политика увоза
- 1.6. спрецавање монопола-робне резерве
- 1.7. помоћ избеглицама, повратницима
- 1.8. стратешки развој појединих грана
- 1.9. приватизација комбината и пољ индустрије
- 1.10. кадровска политика
- 1.12. Мере државе у кризним ситуацијама

2. АКТУЕЛНО СТАЊЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ

Теме:

- 2.1. сетва и жетва
- 2.3. цене и откуп
- 2.5. време, метеоролошки услови
- 2.6. сајмови, изложбе,
- 2.7. берба и род воћа

3. МОДЕРНИЗАЦИЈА - савремене методе и нове технологије у пољопривреди

Теме:

- 3.1. енергија из обновљивих извора
- 3.2. модернизација појединих гр. пољопривреде
- 3.3. органска пољопривреда
- 3.4. новости у генетици
- 3.5. превенција и санирање последица елементарних непогода
- 3.6. превенција и заштита биља
- 3.7. заштита животне средине
- 3.8. иновације у пољопривредној производњи
- 3.9. изградња мреже за наводњавање

4. СТАЊЕ И РАЗВОЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ У РЕГИОНУ, МЕСТУ ИЛИ ГАЗДИНСТВУ

Теме:

- 4.1. развојни, дугорочни планови и потенцијали региона предузећа, института или, пољопривредних газдинстава (развој И стање у селима, планови локалне управе),
- 4.2. примери пословања различитих пољопривредних газдинстава, предузећа или региона - сточарство
- 4.3. примери пословања различитих пољопривредних газдинстава, предузећа или региона (остале гране осим сточарства)
- 4.4. природна добра и аутохтоне врсте и сорте (нац. паркови, реке, шуме, биодиверзитет, аутохтоне врсте, старе сорте)

5. АГРОТЕХНИЧКА СРЕДСТВА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Теме:

- 5.1 ратарство
- 5.2 повртарство
- 5.3. сточарство- говедарство, свињарство, козарство, рибарство, жив.
- 5.4. воћарство
- 5.5. виноградарство
- 5.6 мешовита производња
- 5.7 заштита од глодара, крпеља
- 5.8 заштита земљишта(генерално, без обзира на врсту производње)

6. ОДНОСИ СА ЕУ

Теме:

- 6.1 ЕУ стандарди и регулација
- 6.2 ЕУ искуства
- 6.3 могућности извоза у ЕУ
- 6.4 Русија И остале земље ван ЕУ

7. АКТИВНОСТ ПОСЕБНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У ПОЉОПРИВРЕДНОМ СЕКТОРУ

Теме:

- 7.1. јачање социјалних и економских капацитета
- 7.2. локална и регионална партнерства
- 7.3. задруге, удружења пољопривредника
- 7.4. донаторски пројекти
- 7.5. трансфери знања и информација
- 7.6. бизнис услуге

8. ЗАНИМЉИВОСТИ ИЗ ЖИВОТА НА СЕЉУ

Теме:

- 8.1. прилози о пољопривредницима или људима који живе на

селу(обична прича)

8.2. приче о посебним људима

8.3. обележавање појединих догађаја на посебан начин

8.4 очување традиције, традиционални стари занати, фолклор

8.5 необичне појаве

14. СУБЈЕКТ

1. страни и међународни субјекти (било које врсте)

2. субјекти из екс-Ју (Слов, Хрв, Босна, Макед, ЦГ)

3. органи централне власти, функционери и запослени у државној
управи,

инспекција, ПК

4. органи локалне власти, функционери

5. партијски субјекти (органи странке, функционери, посланици)

6. индивидуални пољопривредници, породичне фарме

7. приватне фирме (власници, директори, запослени,)

8. земљорадничке задруге.

8а. представници ЗСС И ЗСВ

8б. представници ЗЗ

8в. јавна предузећа

9. стручњаци, научне институције

10. невладине организације (удружења грађана, не привредних
субјеката)

11. субјекти из културе, образовања, информисања

12. грађани

13. новинар-извештач

14. неко други, ко:

15. ПЕРСОНАЛИЗАЦИЈА СУБЈЕКТА

16. ФУНКЦИЈА ГОВОРА СУБЈЕКТА

1. информативна
2. едукативна
3. инфо-едукативна
4. промотивна
5. промотивно-едукативна

17. ПРИСТУП ТЕМИ – приступ теми само за субјекте који говоре едукативно

1. стручни
2. саветодавни
3. стручно-саветодавни

18. ЕДУКАТИВНА ТЕМА

1. агротехничке мере - (пшеница, крмно биље, итд)
2. органска производња поврћа
3. посебне агротехничке мере због екстремних временских услова - све гране
4. воћарство
5. исхрана животиња
6. напредак на сточарским фармама
7. развој руралног туризма
8. повртарство
9. откуп пшенице по квалитету
10. анализа земљишта
11. унапређење квалитета производних ресурса
12. заштита и очување производних ресурса

19. ДУЖИНА ТРАЈАЊА ГОВОРА СУБЈЕКТА – само за теме едукативног садржаја

20. АКТЕР

1. страни и међународни субјекти (било које врсте)
2. органи локалне власти, функционери
3. партијски субјекти (органи странке, функционери, посланици)
4. индивидуални пољопривредници
5. приватне фирме (власници, директори, запослени)
6. јавна предузећа и
- 6а. задруге
7. стручњаци, научне институције
8. невладине организације (удружења грађана)
9. субјекти из културе, образовања, информисања
10. грађани
11. новинар-извештач (из датог медија)
12. неко други, ко:
99. разноврсно – за блок вести

21. ПЕРСОНАЛИЗАЦИЈА АКТЕРА

22. ВРЕДНОСНИ КОНТЕКСТ У КОЈИ СУ ПОСТАВЉЕНИ АКТЕРИ:

1. позитиван
2. негативан
3. и позитиван и негативан
99. разноврсно – за блок вести

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Рођена 08.08.1963. године у Београду. Дипломирала на Пољопривредном факултету у Београду 1985. године на смеру Прехрамбена технологија. Магистрирала на Пољопривредном факултету 1994. године и стекла звање магистра Технолошке микробиологије.

Од 1991. године ради као новинар у ОБРАЗОВНО-НАУЧНОМ ПРОГРАМУ, Радио телевизије Србије.

Од 1994 - 2012. године аутор је бројних емисија у области екологије и заштите животне средине, руралног развоја и пољопривреде као што су *МОЋ ХРАНЕ*, *ПОЗАЈМЉЕНА ПЛАНЕТА*, *СПИРАЛА ЖИВОТА* и *ЕКО РЕЦЕПТ ЗА ЗДРАВ ЖИВОТ*.

Од 2012. године налази се на месту Одговорног уредника Редакције научног програма. Од 2013. године у оквиру научног програма припрема и уређује емисију *НАУКА У СЕЛУ* која се бави различитим аспектима и могућностима руралног развоја.

У току свог рада сарађивала је са бројним институцијама значајним за развој науке и образовање у Србији и у свету.

У периоду од 2001-2006 била је члан тима РТС-а, за сарадњу са БМЦ (Baltic Media Centar) који је обједињавао рад телевизија Југоисточне Европе.

Током 2010. године била на једномесечном усавршавању у Великој Британији –посета Британској националној телевизији - „BBC“ и Универзитету“ Харпер Адамс“ - Центар за руралне иновације Велике Британије.

Добитник више **награда и признања** на међународним и домаћим фестивалима посвећених новинарском и телевизијском ауторству.

Страни језик - Енглески

Научни радови:

Јевтић, С., Јевтић-Вукмировић, А., Шарковић, А., Курчубић, В., Илић, З.:
Одрживи развој пољопривредне производње Рашког округа, Зборник радова, XV
Саветовање о биотехнологији, Чачак 2010.

Шарковић, А., Цвејић, С., Богданов, Н., (2016) Еколошка свест
пољопривредних произвођача у Србији: ставови и праксе. Теме, вол. 40, бр.2.

Изјава 1.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Потписани-а

Број индекса или пријаве докторске дисертације

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

Улога телевизије у ширењу еколошке свести становника руралних

подручја у Србији

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена докторска дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду,

Изјава 2.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И
ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Александра Шарковић

Број индекса или пријаве докторске дисертације

Улога телевизије у ширењу еколошке свести становника руралних

подручја у Србији

Ментор :

проф. др Слободан Цвејић,
ванредни професор
Филозофски факултет Београд

проф. др Наталија Богданов,
редован професор Пољопривредни
факултет, Београд

Потписани/а

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду,

Изјава 3.

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Улога телевизије у ширењу еколошке свести становника руралних подручја у Србији

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на крају).

Потпис докторанда

У Београду,
